

**T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Cabir BULUT

MÜTEVÂTİR VE MEŞHUR KİRÂAT İMÂMLARI

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ**

Yozgat- 2015

**T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı**

Cabir BULUT

MÜTEVÂTİR VE MEŞHUR KİRÂAT İMÂMLARI

Yüksek Lisans Tezi

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ**

Yozgat- 2015

T.C.
BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 80110712004 numaralı öğrencisi Cabir BULUT'un hazırladığı "Mütavahir ve Meşhur Kıraat İmamları" başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 18/09/2015 CUMA günü saat 11:00'de yapılmış, tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Mehmet ÜNAL

Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ (Danışman)

Üye : Doç. Dr. Kıyasettin KOÇOĞLU

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../20..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2015

Doç. Dr. Yaşar TÜRK BEN

Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “**Mütevâtir ve Meşhur Kırâat İmamları**” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2015

Cabir BULUT

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	v
KISALTMALAR	vi
ÖNSÖZ	vii
1. GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KİRÂAT İLMİ

1. KİRÂAT İLMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	8
1.1.Kırâat Kelimesinin Lügat ve Istılâhî Anlamları	8
1.1.1.Kur'ân Hakkında Bilgi Tanımlamaları	11
1.1.2.Kur'ân Kelimesinin Etimolojik Kökeni	11
1.1.3.Kur'ân Kelimesinin Istılâhî Anlamı.....	13
1.1.4.Mushaftaki “Âyet” Kelimesinin Anlamları.....	14
1.1.5.Kurrâ ve Kârî Kelimesinin Etimolojik Anlamları.....	18
1.1.6.Kırâat Istılâhında Rivâyet ve Râvî Kelimesinin Anlamları.....	19
1.1.7.Kırâat Istılâhında Tarîk Kelimesinin Anlamı.....	19
1.2.Kur'ân Nassında Kırâat İlminin Konumu	19
1.2.1.Kur'ân Nassında Kırâat İlminin Amacı ve Kazanımları	20
1.3.Tarihsel Süreç İçerisinde Kırâat İlmî	22
1.3.1.Kırâat İlminin Oluşum Aşaması.....	22
1.3.2.Kırâat İlminde Oluşan İhtilâflar ve Sebepleri	23
1.3.3.Kırâat İlminin Yayılışı	25
1.3.4.Kırâat İlminin Tarîkleri.....	27
1.3.5.Kırâat Kriterlerinin Gelişim Süreci.....	30
1.3.6.Makbul Kırâatın Esasları	34
1.3.6.1.Senedin Sahih Olması.....	34
1.3.6.2.Resm-i Osmânî (Mushaf-ı Osmânî) Hattına Muvafık Olması ...	37
1.3.6.3.Arap Gramerine Uygun Olması	38

1.4.Kırâatların Taksimi	40
1.4.1.Sahih Kırâatlar	40
1.4.1.1.Mütevâtir Kırâatlar	42
1.4.1.2.Meşhûr Kırâatlar	44
1.4.2.Âhâd Kırâatlar.....	44
1.4.3.Şâz Kırâatlar	46
1.4.4.Müdreç Kırâatlar.....	48
1.4.5.Mevzû Kırâatlar	49

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERÎM'İN BİR MUSHAF HALİNDE CEM EDİLMESİ

2. KUR'ÂN-I KERÎM'İN BİR MUSHAF HALİNDE CEM EDİLMESİ	52
2.1.Vahiy Döneminde Kur'ân'ın Tâlimi ve Tilâveti	52
2.2.Sahifelerin Toplanması ve Bu Hususta Kabul Edilen Ana Kriterler	58
2.3.Kur'ân'ın Cem Edilmesi	63
2.4.Kur'ân'ın Çoğaltılması	66
2.5.Sûrelerin Tertibi İle İlgili İhtilaflar	70
2.6.Kur'ân'a Hareke ve Nokta Konması	73
2.7.Kur'ân'a Âyet İçi ve Âyet Sonu Duraklarının Eklenmesi	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTEVÂTİR VE MEŞHÛR KIRÂAT İMÂMLARI VE RÂVÎLERİ

3.1.Mütevâtir Kırâat İmâmları Ve Râvîleri	80
3.1.1.Nâfi' :	80
3.1.1.1.Râvîleri:.....	82
3.1.2.İbn Kesîr:	85
3.1.2.1. Râvîleri:.....	88
3.1.3. Ebû Amr:	89
3.1.3.1. Râvîleri:.....	93
3.1.4. İbn Âmir:	95
3.1.4.1. Râvîleri:.....	97
3.1.5. Âsım:	100
3.1.5.1. Râvîleri:.....	102
3.1.6. Hamza B. Habîb:.....	105

3.1.6.1. Râvîleri:.....	108
3.1.7. El-Kisâ:.....	111
3.1.7.1. Râvîleri:.....	112
3.2.Meşhûr Kırâat İmâmları Ve Râvîleri	114
3.2.1. İmâm Ebû Ca'fer:	114
3.2.1.1.Râvîleri:.....	115
3.2.2. İmâm Ya'kub:	117
3.2.2.1.Râvîleri:.....	118
3.2.3. İmâm Halef:	119
3.2.3.1.Râvîleri:.....	119
SONUÇ	123
BİBLİYOGRAFYA	127
ÖZGEÇMİŞ	133

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
Mütevâtir ve Meşhur Kırâat İmamları
Cabir BULUT

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Altuntaş

2015-Sayfa: 145+XII

Jüri: Prof. Dr. Mehmet ÜNAL
Doç. Dr. Kıyasettin KOÇOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ

İslami ilimler içerisinde Kırâat İlminin ayrı bir önemi vardır. Çünkü Müslümanlar için ana kaynak konumunda bulunan Kur'ân-ı Kerîm ve onun okunuşunda bulunan farklılıklar bu ilmin kapsamına girmektedir. Bu yönü ile Kırâat İlmi her bir Müslüman için doğrudan veya dolaylı olarak faydalanmış olduğu önemli bir ilim dalı olmuştur. Bu sebepten birçok İslam bilgini Kırâat İlimleri ile ilgili olarak kayda değer birçok çalışma yapmıştır.

Konunun önemine binâen bu tezde, Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olmuş olduğu dönemden başlayarak günümüze kadar geçirmiş olduğu aşamalar dikkate alınarak Kırâat İlimlerinin gelişim süreçleri incelenecek ve bu, tarihsel bir perspektifle ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Mütevâtir, Ahad, Meşhur, Kırâat, İmam, Râvî, Sûre, Âyet, Kırâat-ı Seba', Kırâat-ı Aşere, Şaz, Mevzu.

ABSTRACT
Master Thesis

Mütevâtir ve Meşhur Kırâat İmamları

by

Cabir BULUT

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ

2015-Page: 145+XII

Jury: **Prof. Dr. Mehmet ÜNAL**
Assoc. Prof. Dr. Kiyasettin KOÇOĞLU
Asst. Prof. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ

The science of qiraat (recitation) of the Qur'an has a special place among Islamic sciences, because the Holy Qur'an, the main source for the Muslims, and its recitation are studied within the scope of sciences. Hence, the science of qiraat, from which each Muslims has been benefited directly or indirectly, becomes an important branch of Islamic sciences. So, there are so many researches have been done by the Muslim scholars about different aspect of the science of qiraat.

This study examines the development process of the science of qiraat from the beginning of the revelation of the Qur'an to the contemporary world within a historical perspective.

Keywords: Key words: Qur'an, Mutawatir, Ahad, Mashhur, Qiraat, Imam, Rawi, Surah, Ayat, Qiraat al- sabah, Qiraat al-Ashara, Shadhdh, Mawdhu

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eserde
a.s	: Aleyhisselam
b.	: İbni
Bkz. bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
C.C.	: Celle Celâlüh
çev.	: Çeviren
DEÜİFD.	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
h	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
İA	: İslâm Ansiklopedisi Milli Eğitim Baskısı
krş.	: Karşılaştırınız
m.	: Milâdi
ME	: Mecelletü'l-Ezher
Mec.	: Mecmûa
MÜİFVY.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
nşr.	: Neşriyat
ö.	: Ölüm
r.a	: Radıyallâhü anh
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallahü Aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
tahk.	: Tahkik eden
terc.	: Tercüme eden
ts.	: Basım Tarihi Yok
Ünv.	: Üniversite
yay.	: Yayınları
ys.	: Basım Yeri Yok

ÖNSÖZ

Toplumların ve fertlerin huzurlu bir şekilde yaşayabilmeleri için Kur'ân'ın çağlar üstü mesajını, hayatlarında tatbik etmeleri gerekmektedir. Bu mesajın anlaşılmasında ve tefsirinde elbette Kırâat İlminin ayrı bir önemi ve yeri vardır.

Kur'ân-ı tilâvet ederken asıl amaç; Hz. Peygamber'in okuduğu gibi okumaktır. Bunun olması için de Kırâat İlmine ihtiyaç vardır. Bu yüzden sonraki dönemlerde Kur'an'ın doğru okunması çabalarının sonucunda Kırâat Ekolleri oluşmuştur. Bunlardan muttasıl rivâyet senetleri ile Hz. Peygamber'e kadar ulaşan kırâat ekollerine, mütevâtir ve meşhur kırâat ekolleri denir.

Mütevâtir ve meşhur kırâat ekollerini değerlendirirken birçok âlim, bu meseleyi büyük ve güç bir mesele olarak dile getirmişlerdir. Bu yüzden bizim de zihnimizi meşgul eden bu konuyu ele alırken asıl amacımız Kur'ân ilimlerinden birisi olan Kırâat İlimlerinin oluşum, gelişim ve aktarım süreçlerini ele almaktır. Ayrıca mütevâtir ve meşhur olarak adlandırılan kırâat imamlarının hayatlarını da araştırarak imkânımız ölçüsünde Kur'ân'a yapılan hizmetleri bilimsel bir metod çerçevesince ortaya koymaktır. Bunun içinde yapacağımız bu çalışmayı iki bölüm şeklinde ele alınacaktır:

Birinci bölümde, kırâat ilimlerinin tanımı, konusu, gayesi ve genel tarihi hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde, Kur'ân-ı Kerîm'in yazısında süreç içerisinde meydana gelen gelişmeler hakkında bilgiler verilecektir. Üçüncü bölümde ise, Kırâat-ı Aşere İmamlarının hayatları, etkin oldukları yıllar ve bölgeler hakkında bilgiler verilecektir.

Sonuç kısmında ise araştırmada ulaşılan verilerin genel bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

Bu çalışma esnasında değerli katkılarını esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALTUNTAŞ'a araştırma sürecinde yardımlarını esirgemeyen Prof. Mehmet Ünal, , Doç. Dr. Kıyasettin KOÇOĞLU, Yrd. Doç. Dr. Veysel NARGÜL hocalarıma ve çalışma sürecinde meşakkatime katlanan eşim Emine Hanım'a çok teşekkür ederim.

Cabir BULUT

Yozgat 2015

1. GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerîm, indirildiği Mekke ve Medîne'de Kureyş lehçesiyle okunmuş ve de okutturulmuştur. Hz. Peygamberin vefatından sonra zaman içerisinde gelişen ve de sistemleşen kırâat ekolleri, başlangıçta yedi daha sonra da ona çıkarak kurumsallaşmıştır. Bu ekolleri oluşturan İmamlar, Nâfi' (ö. 169/785), İbn Kesîr (ö.120/737), Ebû Amr (ö. 157/770), İbn Âmir (ö. 118/736), Âsım (ö. 128/745), Hamza (ö. 156/772), Kisâî (ö. 189/805), Ebû Ca'fer (ö. 132/749), Yakub (ö. 205/820), Halef (ö. 229/843)'dir. İsimlerini zikrettiğimiz imamlar teselsül yoluyla kırâatlarını Hz. Peygambere kadar dayandırırılar. Ancak bu kırâat ekollerinin çoğu zaman içerisinde halk tarafından kullanılmayarak eski şöhretlerini kaybetmiştir. Bu kırâatlardan sadece birkaç tanesi günümüzde pratik Kur'ân okuyuşunda tatbik edilmektedir. Bu gün itibariyle en çok tercih edilen kırâat ekolü İmam Âsım'ın Hafs rivâyetidir. Bu kırâatı, Kuzey Afrikanın bazı kesimlerinde Nafi kırâatının Verş rivâyeti ve Sudan'ın bazı bölgelerinde de Ebû Amr'ın kırâatı takip etmektedir.¹

Ülkemiz, Kur'ân-ı Kerîm'in okunması ve okutturulması hususunda oldukça ileri bir seviyededir. Bunda insanımızın Kur'ân-ı Kerîm'e olan bağlılığı yanında Kur'ân Kurslarının yaygınlaşması ve câmilerde Kur'ân tilâvetine olan rağbetin yüksek olmasının önemli katkısı olduğu söylenebilir. Kur'ân-ı Kerîm'in okunması ve dinlenilmesi bir ibadet olduğu için kolay olan bu yönü daha çok ortaya çıkartılmıştır. Ancak, bu uygulama önemli olmakla birlikte, anlamı ve uygulamasını içeren yaklaşımların daha da öne çıkarılması Kur'an'ın ana mesajına daha uygun olduğu kanaatindeyim. Bu nedenle araştırmamızda Kur'an'ın doğru anlaşılmasının ilk adımı olan doğru okunmasını sağlamaya yönelik önemli bir faaliyet alanı olan kırâat ilimlerini, kırâatların oluşumu ve tarihsel süreçteki seyrini tetkik ederek bu olumlu çabaya katkıda bulunmak temel amaç edinilmiştir.

Tezin Konusu:

¹ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 18. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2010, s. 63; İsmail Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, 2. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2013, s. 93 Mehmet Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, Fecr yay., Ankara 2005, s. 32; M. Sirâceddin Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, Beyan yay., 2. Baskı, İstanbul 2012, s. 55; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, 2. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2012, s. 133; Mustafa Atilla Akdemir, *Kırâat İlmî Eğitimi ve Öğretim Metotları*, 2. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2005, s. 49.

Kur'ân-ı Kerîm'in ta'limi bizzat Hz. Cibrîl tarafından sema ve arz usulü ile Hz. Peygamber'e ve Hz. Peygamber'den de aynı metod ile ashâba öğretilmiştir. Ayrıca ashâb Hz. Peygamber'den sema ve arz usulüyle öğrenmiş olduğu bu Kur'ân-ı Kerîm'i fiili olarak ta hayatlarına yansıtmişlardır. Bu şekilde tecrübe yollu olarak ta öğrenen ashâb, Kur'ân-ı Kerîm'i bizler için hem teorik hem de pratik hayatta yaşayarak örnek olmuşlardır. Hz. Peygamber tarafından yapılan bu metod, eğitim ve öğretimde yeni bir çığır açmıştır.² Bu yüzden Kırâat İlimlerinde sema'a ve arz usulü ayrı bir önem taşır ve bu usul günümüze kadar hoca ve talebe ilişkisi açısından önemli bir eğitim ve öğretim aracı olmuştur.

İslam ilimlerinin özelde ise Kırâat İlminin hızla yayılmasında Medîne döneminin ayrı bir önemi vardır. Çünkü bu dönemde birçok âlim sahâbî yetişmiş ve bu âlimler dünyanın dört bir tarafına giderek İslam'ın hızla yayılmasını sağlamışlardır. Bu âlimlerden öne çıkanlar Muaz b. Cebel, İbn Abbas, İbn Mesud, Ebû Musa el-Eş'ârî ve Ebû Derda gibi dönemin meşhur isimleridir. Bu değerli âlimler aynı zamanda Kırâat İlimlerinin de ilk halkasını oluşturmaları hasebiyle kurrâ ve kârî lakaplarıyla da şöhret bulmuşlardır. Bu yüzden Kırâat İlmi; Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kelimelerin teleffuz farklılıklarını râvilerine nisbet ederek ittifak ve ihtilaf yönleriyle inceler. Yani Kırâat İlimlerinde asıl olan rivâyettir.³ Bu sebepten dolayı bu çalışmamızın temel konusu Kur'an'ı Kerim'in farklı kırâatlarının neler olduğu ve bunların ekol kurucuları ve tarihsel süreçteki temsilcileri ve temel özellikleri olarak tespit edilmiştir.

Tezin Amacı:

Kırâat İlmi; Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kelimelerin teleffuz farklılıklarını belli kırâat ekollerinin etkisinde manasını bozmadan aslına uygun bir şekilde okunmuş ve okutturulmasını sağlamıştır. Bundan maksat kırâat sanatlarını, sahih olanlarını zayıf olanlardan, zayıf olanlarını da mevzu olanlardan ayırarak Kur'ân-ı Kerîm-i Hz. Peygamber'in okuduğu gibi okumak ve okutturmaktır.⁴ Kırâat İlminin asıl amacı bu

² Abdurrahman Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, Ensar neş., İstanbul 2005, s. 205.

³ Abdurrahman Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, Ensar neş., İstanbul 2012, s. 70; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 20.

⁴ Abdulfettâh Abdülgani el-Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîkı's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürre*, tahk: Usame Heysem Ataya, Dâru'l Beyrûti, 1. Baskı, Dimeşk 2007, s. 10; Ahmed b. Muhammed Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşer*, tahk: Şaban Muhammed İsmail, Âlemü'l-Kütüb, 2. Baskı, Beyrût 2007, I/67; Ebû Şâme,

olmakla birlikte, kırâatların tasnifi, tarihi ve süreç içerisinde meydana gelen ekoller de bu ilmin kapsamına girmektedir. Kırâat İlmi bu özelliği hiç şüphesiz, Kur'ân-ı Kerîm'in korunarak bizlere kadar ulaşmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Kırâat İlmi, Kur'ân-ı Kerîm-i tahrif ve tağyirden koruduğu gibi onun anlam boyutunda da önemli bir rol üstlenmiştir. Çünkü onun anlamı ve hüküm istinbatı ile ilgili yapılan tefsir ve fıkıh çalışmalarında teleffuz farklılıklarından kaynaklanan Kur'ân yorumları oldukça önemlidir. Dolayısıyla Kırâat İlmi, Tefsir ve Fıkıh İlmi ile ilgili birçok malzemeyi bünyesinde barındırmaktadır. Bu durum İslam ilimleri açısından göz ardı edilemeyecek kadar bir zenginlik ve birikimi ifade eder.⁵

Bilinmesi gereken önemli bir husus ise; Kur'ân-ı Kerîm hariç hiçbir dil ve metin zaman içerisinde kendisini tahrif ve tağyirden koruyamamıştır. Ancak Kur'ân-ı Kerîm Hz. Peygamber'e nasıl indirilmiş ise o şekli ile günümüze kadar gelmiştir. Yani dünyada orijinal fonotik özelliklerini koruyan ilk ve tek metin olmuştur. Bu özellik dahi Kur'ân ilimleri açısından Kırâat İlminin önemini açıkça ortaya koymaktadır.⁶ Ayrıca kırâatları mütevâtir, meşhur, ahad ve şaz gibi kısımlara ayırarak tasnif etmiş ve böylelikle zayıf olanı sahih olandan ayırarak Kur'ân-ı Kerîm'in sûbutunda şüphe uyandırmak isteyen art niyetli kimselerin tahrif ve tağyiratından korumuştur.⁷

Mütevâtir ve Meşhur Kırâat İmamları hakkında bu güne kadar telif edilen eserlerde genel olarak, kırâatlar arasında bulunan farklı okuyuş vecihleri ve buna bağlı olarak kırâatları rivâyet ve senet yönünden inceleyen birçok çalışma yapılmıştır. Biz de konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak tezimizi üç bölüm şeklinde ele alacağız. Birinci bölümde, Kırâatlar hakkında genel bilgiler, kırâatların kuruluş aşamaları, Kur'ân-ı Kerîm'in bugüne kadar yazımı ve buna bağlı olarak

el-Makdisî, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulum Teteallaku bi'l Kitâbi'l Aziz*, Daru'l Kütübi'l İlmîyye, Beyrut, 1. Baskı, 2003, s. 18; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kirâati's-Seb' min Tarîki's-Şâtibiyye*, Dâru Muhaysin, 1. Baskı, Kâhire 2005, s. 5.

⁵ Benna Dimyâtî, *İthâfî Fudulâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erbe'ate Aşar*, I/67; Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kirâati's-Seb'i min tarîki's-Şâtibiyye*, s. 5; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l-Kirâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 10; Ahmed b. Mustafa Taşköprîzâde, *Miftâhu's-Seâde ve Mısbâhü's-Siyâde fi Mevdûâti'l-Ulûm*, Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, 1. Baskı, Kâhire 1985, II/6.

⁶ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 15; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kirâati*, 4. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2012, s. 236; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 51.

⁷ Mustafa Kemal Önder, *Ebu'l-Berekat en-Nesefî'nin Kirâattaki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜSBE, Isparta 2002, s. 14-15; Kâdir Hastaoğlu, *Meşhur Kırâatlerden Ebû Ca'fer'in Kirâati*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜSBE, Şanlı Urfa 1997, s. 14; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 51.

ortaya çıkan kırâat ekollerini, kurulma gerekçelerini, nasıl kurulduklarını ve İslam dünyasına bu alanda yapmış oldukları katkıları ele alacağız. İkinci bölümde ise Kur’ân-ı Kerîm’in cem edilmesi ve süreç içerisinde meydana gelen ilmi gelişmeler hasebi Kur’ân yazısında meydana gelen gelişmeler ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise Mütevâtir ve Meşhur Kırâat İmamlarının etkin oldukları yerler, zaman dilimleri ve râvîleri hakkında genel bilgiler vereceğiz. Böylelikle Kur’an’ın daha doğru okunup anlaşılmasına yönelik çalışmalara bu çalışmamızla bilimsel katkıda bulunmayı amaç edinmekteyiz.

Tezin Önemi:

Kırâatlarla ilgili rivâyetler incelendiği zaman, Hz. Peygamber döneminde verilen “yedi harf” ruhsatı Kur’ân’ın hem okunmasında hem de anlaşılmasında kolaylık sağlanması içindi. Hâlbuki günümüzde kırâatlarla ilgili yapılan çalışmalarda bu konu, ya yeterli bir şekilde ele alınmamış ya da hiç değinilmemiştir. Örnek olarak, Osmânî İmparatorluğundan günümüze kadar çeşitli eğitim kurumlarında okutulan kırâat derslerindeki usul, Abdullah Pâlevî’nin telif etmiş olduğu “*Zübdetü’l-İrfân*” ve ona haşiye olması için Muhammed Emir b. Abdullah tarafından kaleme alınan “*Umdetü’l-Hallan*” isimli eserlerdir. Bu eserlerle yapılan eğitim metodu, kârîlerin farklı okuyuş vecihleri esas alınarak güzel ses ve makamların icra edilmesi şeklinde olmuştur.⁸ Tercih edilen bu usul, Kırâat İlminin önemli bir kısmını teşkil etmekle beraber, Kırâat İlmi bu eserde bir bütün olarak ele alınmadığı için istenilen fayda tam anlamıyla sağlanamamıştır. Bizim bu araştırmadaki amacımız sürecin nasıl olduğunu ve akabinde gelişen tarihsel kronojinin ne gibi faydalar sağladığını ilmi bir bakış açısıyla ortaya koyarak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Tezin Metodu:

Ele alınan bir konu, hangi disipline ait ise, o disiplinle ilgili kavramlar kullanılır. Bu sebepten biz de ele alacağımız bu konuyla alakalı olarak Kur’ân, Tefsir Usulü, Fıkıh Usulü özellikle de Kırâat İlmine dair kavramları kullanacağız.

⁸ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 98; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 251.

Kırâat İlmî, nakli ilimlere temel teşkil eden önemli ve geniş kapsamlı bir ilim dalıdır. Bu yüzden çalışmamızın özünü, Kur'ân'ın metinleşme tarihi ve bu ilim dalında kendilerini ispat etmiş olan kırâat imamlarının hayatları teşkil edecektir. Çünkü kırâat ilimlerinde ilk dönemde ortaya çıkan hadîseler bilinmeden kırâatların ortaya çıkışını ve belli aşamalardan geçerek kurumsallaşmasını anlamak mümkün değildir. Çalışmamızla, Kırâat-ı Seba'nın oluşum süreci ve buna bağlı olarak daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan Kırâat-ı Aşere ile ilgili oluşumların tarihsel seyrini vererek kırâat ilimlerinin teşekkül sürecini ele alacağız.⁹ Bu sayede Kırâat İlmîne imkânımız ölçüsünde katkıda bulunmak istiyoruz. Konu ile ilgili eserleri temin ettikten sonra Mütevâtir ve Meşhur Kırâat İmamlarını, eserlerini ve İlmî kişiliklerini bilimsel bir yöntemle tesbit ederek ortaya koymaya çalışacağız.

⁹ Muhammed b. Muhammed İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Dâru Âlemi'l Fevaid, 1. Baskı, Mekke h. 1419, s. 91; Ahmed Alıyyü'l-İmam, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, İnkılâb yay., İstanbul 2010, s. 175; İsmail Karaçam, "Kırâatların İntikali", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, Ensar neş., İstanbul 2002, s. 295; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 210.

BİRİNCİ BÖLÜM
KİRÂAT İLMİ

1. KIRÂAT İLMİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Tezimizin bu bölümünde kırâat kelimesi ve İlminin tanımı yapılacaktır.

1.1. Kırâat Kelimesinin Lügat ve Istılâhî Anlamları

Kırâat kelimesi, Arapça'da “k-r-e/قَرَأَ” kökünden semaî (kural dışı) çoğul bir mastar olup "okumalar ve okuyuşlar" mânâsına gelmektedir.¹⁰ Istılahta ise; kırâat imamlarından her birinin belli kural ve kâidelere dayanarak, birbirlerinden farklı bir şekilde rivâyet edip okumuş oldukları kırâat vecihlerine denilir.¹¹

Kırâat İlminin önde gelen isimlerinden İbn Cezerî, Kırâat İlmini; Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimelerin okuyuş farklılıklarını ve bu okuyuş farklılıklarından kaynaklanan ihtilafî râvîlerine nisbet ederek inceleyen bir bilim dalı olarak tarif etmektedir.¹²

Dimyâtî ise, yaptığımız bu tanımlamalarla Kırâat İlmini, Kur'ân-ı Kerîmdeki hazf, ispat, tahrîk, teskîn, fasl, vasl ve ibdâl gibi kelimelerin okunuş şekillerinde ortaya çıkan ittifak ve ihtilafları râvîlerine nisbet ederek inceleyen bir ilim dalı olarak tarif etmiştir.¹³

Dimyâtî'nin tanımının daha iyi anlaşılabilmesi için tanımda kullandığı kavramların kısaca açıklanmasında fayda vardır:

Hazf (الحذف): Lügate düşürmek, kaldırmak, bir şeyden bir parça kesmek ve koparmak mânâsında olup Kırâat İlminde, ‘bazı kelimelerin yapısında bulunan bir harfin kaldırılması’ anlamında kullanılmıştır.¹⁴

İsbât (الاثبات): Lügate 'yerinde bırakmak, gerçekleştirmek ve isbat etmek' mânâlarındadır. Kırâat İlminde ise, iskât'ın (الاسقاط) zıddı olarak kullanılmıştır. Şöyle ki; sonunda hemze bulunan kelimeler vakf edildiğinde, hemzenin okunması gerekir. Kırâat imamlarından Hamza ve Hişam "السفهاء" gibi kelimelerin sonundaki hemzeleri

¹⁰ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî, 3. Baskı, Beyrût, ts., XI/78-79; Muhammed Abdülazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l- Kuteybe, 3. Baskı, Dimeşk 2010, I/ 489; Muhammed Sâlim Muhaysin, *Fi Rihâbi'l-Kur'ân*, Dâru'l Cîl, Beyrût, ts., I/207.

¹¹ Geniş bilgi için bkz. Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/489.

¹² İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürsidü't-Tâlibîn*, s. 49; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/489; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîkı's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürri*, s. 10.

¹³ Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşer*, I/67; Muhammed b. Omer b. Sâlim Bâzmûl, *el-Kırâat ve Eseruhâ fi't-Tefsîri ve'l Ahkâm*, Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Ünüv., Mekke h. 1416, s. 83.

¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III/93.

vakf halinde iskât ile (düşürerek) okumuşlardır. Bu iki imam dışında kalan diğer kırâat imamları ise bu hemzeleri vakf halinde bile olsa tam okumuşlardır. İşte Kırâat İlminde buna “isbât” (الاثبات) denilmektedir.¹⁵

Tahrîk (التحريك): Lügatte ‘kımıldatma, hareket ettirme ve depreme’ anlamlarına gelir. Kırâat İlminde ise, sükûnun zıddına denilir. Yani kelimeyi bilinen harekelerin doğrultusunda okumaktır.¹⁶

Fasl (الفصل): Lügatte 'iki şeyin arasını ayırmak, uzaklaştırmak ve kesmek' mânâsındadır. Kırâat İlminde ise, bir âyetin bittiği ve diğer âyetin başladığı noktalar arasındaki geçişlere denilir. Ayrıca besmele okunduktan sonra durup, tekrar sûre okumaya başlamaya da *fasl* denilmektedir.¹⁷

Vasl (الوصل): Lügatte, bir şeyi bir şeye birleştirmek, bir şeyin diğer bir şeye nihayet bulması anlamındadır. Faslın ve hicrânın zıddıdır. Kırâat ıstılahında ise bir kelimeyi kendisinden sonra gelen bir kelimeye, sesi ve nefesi kesmeden okumak sureti ile bağlamaktır.¹⁸

İbdâl (الإبدال): Lügatte değiştirmek, bir şeyin yerine başkasını getirmek ve bazı harflerin yerine başka harfleri koymak anlamlarına da gelir. Kırâat ıstılahında ise sâkin hemzenin harf-i med harflerinden vav, yâ veya elif harflerinden birisine tebdîl edilmesidir.¹⁹

Yapılan bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere Kırâat İlmi, Kırâat İmamları tarafından sahih kanallarla Hz. Peygamber’e kadar dayandırılan farklı okuyuş vecihlerine denildiği görülmektedir.²⁰

Kırâat İlminde nakil önemli bir husustur. Hatta Kırâat ilimleri, nakil ilimleri üzerine bina edilmiş de denebilir. Çünkü bu konuda, Hz. Alî, Zeyd b Sâbit ve İbn Mesud; “*Kur’ân uyulan bir sünnettir*”²¹ diyerek kırâatta naklin esas olduğunu dile getirmişlerdir. Yapılan bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Kırâat İlmi; Kırâat

¹⁵ Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erbe'ate Aşer*, I/228; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II/79-80.

¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III/136..

¹⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III/273.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, III/316.

¹⁹ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılâhları*, MÜİFVY., 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 67; Necdet Çağıl, *Kur’ân Belağatı ve Fonotiği Yönünden Kırâatlar*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum, s. 12.

²⁰ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur’ân*, I/489

²¹ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâat*, tahk: Şevki Dayf, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1972, s. 50; Muhammed b. Muhammed İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, tahk: Ali Muhammed Dabbâğ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4. Baskı, Beyrût 2011, I/15.

imamlarının sahih senetlere dayalı olarak Hz. Peygamber'den rivâyeti etmiş oldukları kırâat vecihlerine denilir. Bir başka ifade ile imam ve râvîleri isnad zinciriyle ele alan ve bunların aktarmış oldukları kırâat vecihlerini bildiren ilim dalına denir. Kur'ân-ı Kerîm'in yapısı gereği orataya çıkan bazı farklılıklar her bir kırâat imamının okuyuş özelliklerini oluşturmaktadır. Mesela Kunbul (ö: 291/903) rivâyeti ile İbn Kesîr (ö: 120/737)²² tarîki dediğimiz zaman Kur'ân-ı Kerîm'deki med ve imâlelerde yapmış oldukları farklı çekim miktarları ve buna benzer farklılıklar anlaşılmaktadır.²³

Kur'ân lafızlarının gerek okunuşunda gerekse çatısında meydana gelen yani edâ boyutu ile ilgili farklılıklar da bu İlminin kapsamına girmektedir. Bu ilim vesilesiyle Kur'ân-ı Kerîm'in okunuşunda ve anlamında zaman içerisinde meydana gelebilecek tahrif ve tağyirler ortadan kaldırılmış, aynı zamanda her bir kırâat imamının okumuş oldukları kırâat farklılıkları da bilinerek sonraki nesillere güven içerisinde aktarılmıştır. Bu konuyla ilgili olarak Ebu'd-Derda; kırâat vecihlerini öğrenmeden, Fıkıh İlminin tam anlamıyla idrak edilemeyeceğini ifade eder.²⁴

Toparlayacak olursak, Hz. Peygamber'in bize aktarmış olduğu her bilgi vahyî bir özellik taşımamaktadır. “*Eğer (peygamber söylemediğimiz) bazı sözleri bize karşı kendiliğinden uydurmuş olsaydı elbette (ceza olarak) ondan sağ elini (kuvvet ve kudretini) alırdık.*”²⁵ Bu âyetten de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber'in en önemli özelliği olan tebliğ görevini insanlara aktarma konusunda kendisinin herhangi bir katkısının olmadığı bilinen bir gerçektir. Dolayısıyla sahih kırâatlar; Hz. Peygamber vasıtasıyla Allah (cc) tarafından bizlere gönderildiğinden özleri itibariyle vahyî bir özellik taşımaktadır.²⁶

Klasik kaynaklarda Kırâat İlminin tanımı yapılırken kırâat âlimleri genelde Kur'ân-ı Kerîm'deki kelimelerin teleffuzunda ve çatısında meydana gelen değişiklikleri ele aldığından Kur'ân'ın mânâsına olan etkisi pek göz önünde bulundurulmamıştır. Ancak bilindiği gibi kırâatlardaki bu farklı okuyuş vecihleri

²² İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/95.

²³ Kâdî, *el-Büdüru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 12; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşer*, I/67.

²⁴ Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırâati's-Seb' min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 15; Taşköprüzâde, *Miftâhu's-Seâde ve Misbâhü's-Siyâde fi Mevdûati'l-Ulûm*, Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, II/11.

²⁵ Hâkka, 69/44-45; Geniş bilgi için bkz. Muhammed Ahmed Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsiri'l Celâleyn*, Dâru'l Beşâiri'l İslâmiyye, 6. Baskı, Beyrût 1997, s. 764.

²⁶ Hacı Önen, “Yedi Harf ve Kırâatın Kesiştiği ve Ayrıldığı Noktalar”, *DEÜSBED.*, Sayı: 11, 2014, s. 186; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 195.

Tefsir İlmine ve Fıkıh İlmine oldukça büyük katkılar sağlamaktadır. Çünkü kelimelerdeki bu farklılıklar Kur'ân'ın anlaşılması ve hüküm istinbatı açısından oldukça önemlidir. Bu durum Tefsir ve Fıkıh İlmi zaviyesinden eksik kalmaktadır. Bu yüzden Kırâat İlmîni; Kuran-ı Kerim'deki kelimeleri belli kural ve kâidelere dayanarak Hz. Peygamber'e kadar ulaşan bir rivâyet zinciriyle ele alan ve bu kelimelerdeki farklı okuyuş vecihlerinden kaynaklanan mânâ farklılıklarını Fıkıh ve Tefsir İlmine sunarak hem hüküm istinbatında, hem de Kur'ân'ın anlaşılması hususunda inceleyen bir bilim dalı olarak yapılan tanımlamanın daha uygun olduğu kanaatindeyiz.²⁷

1.1.1. Kur'ân Hakkında Bilgi Tanımlamaları

Bu bölümde Kur'ân lafzının lügat ve ıstılâhî mânalarıyla beraber sûre, âyet, kurra, rivâyet, râvî ve tarîk terimlerinin tanımı yapılacaktır.

1.1.2. Kur'ân Kelimesinin Etimolojik Kökeni

İslam âlimleri arasında “Kur'ân” lafzının hem lügat mânası hem de hangi kökten türediği konusunda ihtilaf vardır. Bunun nedeni “Kur'ân” lafzının etimolojik kökeni ile ilgilidir. Bu yüzden İslam âlimleri bu kelimeyi hemzeli ve hemzesiz olarak iki çatı altında ele almış ve şöyle incelemişlerdir.²⁸ Şöyle ki:

a- Kur'ân kelimesinin hemzesiz olduğunu kabul edenler

Kur'ân kelimesi lâfz-ı mürtecel olup hiçbir kökten de türememiştir. Bu yüzden O; Hz. Mûhammed (s.a.v.)'e indirilen Kitâbın özel ismidir. İmam Şâfî (ö: 204/819) bu hususta; Kur'ân kelimesinin “okudu” anlamına gelen (قرأ) kökünden alınmadığını, ayrıca öyle olacak olsaydı her okunan şeyin Kur'ân olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁹

Ferra'nın (ö: 207/822) görüşüne göre; Kur'ân âyetleri birbirleri arasında benzeş göstermektedir. Bu yüzden (القرين) kelimesinin çoğulu olan (القرائن)

²⁷ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 15; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 240; Önen, “Yedi Harf ve Kırâatın Kesiştiği ve Ayrıldığı Noktalar”, s. 186; Mehmet Adıgüzel, *İmâm Nâfî ve Kırâatının Özellikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Erzurum, ts., s. 12.

²⁸ Subhî's-Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, Terc: M. Said Şimşek, Kitap Dünyası yay., İstanbul 2008, s. 12; Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 287.

²⁹ Subhî's-Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l Kur'ân*, Dâru'l İlmi li'l Melâyîn, Yeni Baskı, Beyrût 2014, s. 18; Karaçam, *Kırâat İliminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütavâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 74; Suat Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, 7. Baskı, Ensar neş., İstanbul 2011, s. 36; Osman Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerim Bilgileri*, 6. Baskı, TDVY., Ankara 2012, s. 80.

kelimesinden türemiştir. Buna delil olaraksa (القرين) kelimesinin kök harflerinden olan “ن” harfi, Kur’ân kelimesinin hemzesiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.³⁰

Yine İslam âlimlerinin önde gelen isimlerinden İmam Eş’arî (ö: 324/936) de; Kur’ân kelimesinin (قرن) kökünden türediğini, buna neden olarak ta bu kelimenin bir şeyi bir şeye yaklaştırmak ve bitişirmek mânâlarına gelmesini delil olarak göstermiştir. Bu yüzden Kur’ân-ı Kerîm’deki sûreler ve âyetler de birbirlerine eklenerek yakınlık ve beraberlik arzotmektedirler.³¹

b- Kur’ân” kelimesinin hemzeli olduğunu kabul edenler

Ebu İshâk ez-Zeccâc (ö: 311/923)’a göre, Kur’ân kelimesi, fu’lân = (فعلان) kökünden türetilmiş olup, toplamak ve birleştirmek mânâlarına gelmektedir. Kur’ân-ı Kerîm semâvi kitapların sonuncusu olduğundan, kendisinden önce indirilen bütün semâvi kitapların semeresini bir araya toplayıp birleştiren mânâsına gelmektedir.³²

Alî b. Hâzım el-Lihyânî (ö: 215/830)’niye göre ise; Kur’ân kelimesi (قرأ) kökünden türetilmiş olup (الغفران) vezninde bir mastardır. Bu mastarla okunan şey anlamında (المقروء) kalıbında ism-i meful mânâsı kastedilmiştir.³³ Bu görüş şu âyet ile temellendirilmektedir: “(إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ) *“Onu (senin göğsünde) toplamak ve (senin tarafından) onun okunması (yani; onun, senin dilinde cereyânı/akışı) şüphesiz bize aittir. Öyleyse biz onu (yani; Cibril’in senin üzerine okuması suretiyle) okuduğumuz zaman onun kırâatına uy (yani; okunmasını kulak kesil!). Böylelikle Nebî dinliyor sonra Cibril nasıl okuduysa öylece okuyordu.”*³⁴

Buraya kadar ele aldığımız tanımlardan da anlaşılacağı üzere İslam âlimlerinin genel kabulü ile Kur’ân; Kur’ân kelimesi, (قرأ) kökünden türeyerek ism-i meful mânâsını tazammun edip Hz. Peygamber’e mu’cize olarak indirilen İlâhi

³⁰ Celâleddin Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, tahk: Şuayb Arnaût, Müessesetü’r-Risâle Nâşirûn, 1. Baskı, Dimeşk 2013, s. 116; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi’l Kur’ân*, s. 18.

³¹ Bedruddin Muhammed b. Abdillâh Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, tahk: Ebu’l-Fazl Dimyatî, Dâru’l-Hadis, Kâhire 2006, s. 194-195; Sâlih, *Kur’ân İlimleri*, s. 13.

³² Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 195; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi’l Kur’ân*, s. 19.

³³ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 116; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 19; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, AÜİFY, Ankara 1971, s. 32; Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 288; Hastaoğlu, *Meşhur Kırâatlerden Ebû Ca’fer’in Kırâatı*, s. 6.

³⁴ Kıyâme, 75/17-18; Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 116; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 19; Sâlih, *Kur’ân İlimleri*, s. 13; Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 779.

kelâmın ismidir, şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak Kur'ân kelimesinin hemzesiz olarak okunması onun hemzesiz olduğu anlamına gelmemektedir.³⁵

1.1.3. Kur'ân Kelimesinin İstılâhi Anlamı

Kur'ân-ı Kerîm muciz bir kelimadan dolayı istılâhi mânâsında İslam âlimleri arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'in çeşitli yönleri ve vasıfları ele alınarak birbirinden farklı tarifler yapılmıştır ancak bu tariflerde bazı ortak yönler de mevcuttur. Kur'ân-ı Kerîm'in tanımı konusundaki ayrışmalar, daha çok kelâmcılar, usûlcüler, fâkihler ve dilbilimciler arasında görülmektedir. Ancak Kırâat âlimleri arasında bu ayrışmalardan söz etmek pek mümkün değildir.³⁶

Bu tanımlara ilk önce kelâmcıların Kur'ân-ı Kerîm için yapmış oldukları tariflerden iki örnek vererek başlayalım; Kur'ân-ı Kerîm, Fâtiha sûresinin başından başlayarak Nâs sûresinin sonuna kadar Allah-ü Teâlâ'nın hikemî kelimelerini ifade eden kadîm sıfatıdır.³⁷

Kur'ân yine, Fâtiha sûresinden başlayarak Nâs sûresinin sonuna kadar başka hiçbir ilahi Kitâba nasip olmayan özelliklerle indirilen mümtaz lâfızdır.³⁸

Bir başka tanıma göre ise; Kur'ân kelimesi Hz. Peygamber'e indirilen vahyin özel ismidir ve Kur'ân-ı Kerîm'de altmış âyetten fazla yerde bu şekilde isimlendirilmiştir.³⁹

Fâkihlerin, usûlcülerin ve dilbilimcilerin Kur'ân-ı Kerîm'e yapmış oldukları ortak tanım ise şöyledir; Kur'ân, Cebrâil vasıtasıyla Hz. Peygamber'e inzâl olunmuş, mushaflarda yazılmış, tevâtür yoluyla nakledilmiş ve tilâvetiyle ibadet edilen mu'ciz kelâma denilir.⁴⁰

Kur'ân-ı Kerîm için yapılan bu tanımda dikkat çeken en çarpıcı husus, onun en önemli özelliklerini bir araya toplamış olmasıdır. Bunlar:

1. İ'cazının taklit edilemez oluşu.
2. Hz. Peygamber'e indirilmesi.

³⁵ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/26; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 32; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 75.

³⁶ Karaçam, "Kırâatların İntikali", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 288.

³⁷ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/33.

³⁸ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/33.

³⁹ Mehmet Ünal, "Kur'ân'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmi Dergi Kur'ân Özel Sayısı", *Kur'ân Kendisini Nasıl Tanıtır*, 2. Baskı, DİBY., Ankara 2012, s. 237.

⁴⁰ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/33.

3. Mushaflarda kayıt altına alınması.
4. Tevâtür yoluyla sonraki nesillere aktarılması.
5. Okunması ile ibadet olunması.⁴¹

Buraya kadar zikrettiğimiz bu özellikler, Kur'ân-ı Kerîm'den başka hiçbir Kitâba nasip olmayan önemli özelliklerdir. Elbette bunlardan başka vasıfları da bulunmaktadır. İmam Gazali (ö: 505/1111)'ye göre "Mushafta yazılmış olma" kaydının; yazıldığı ilk andan günümüze kadar hiçbir unsurun karışmamış olduğunu belirtmek için, "tevâtür" şartının ise; kesin delilin Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinden hâsıl olduğunu ifade etmek için konulduğunu zikreder.⁴² İbn Sübkî ise; tilâvetiyle ibadet edilenden kastın, Kur'ân-ı Kerîm nesh edilerek kaldırılan âyetlerin alınmadığını beyan etmek için konulduğunu ifade etmiştir.⁴³

1.1.4. Mushaftaki "Âyet" Kelimesinin Anlamları

Lügatte âyet kelimesi; işâret, açık alâmet, bir şeyin tanınmasına vesile olan emâre ve nişâne anlamlarında kullanılmaktadır. Çoğuluna da "ây" veya "âyât" denmektedir.⁴⁴ İstılâhi mânâda ise; Allah'ın varlığına, birliğine, yaratmış olduğu mükemmel düzeni ve kudretini ifade eden her şeye âyet dendiği gibi, peygamberlerin, peygamberliklerini isbat için göstermiş oldukları doğaüstü olaylara (mu'cizelere) da âyet denmektedir.⁴⁵ Ayrıca âyet kelimesi yine Kur'ân-ı Kerîm'de bir veya birden çok kelimedenden meydana gelerek sûreleri oluşturan anlamlı söz öbekleri şeklinde de kullanılmaktadır.⁴⁶

Kur'ân-ı Kerîm'de âyet kelimesi farklı mânalarda kullanılmıştır:

1-) سَلْ بَنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَاهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيِّنَةٍ وَمَنْ يُبَدِّلْ نِعْمَةَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ = "İsrâil oğullarına sor (ey Muhammed!) onlara (denizin yarılması, kudret helvası ve bıldırcın eti indirilmesi gibi) nice açık âyet verdik."⁴⁷ Âyet kelimesi burada "mu'cize" anlamındadır.

⁴¹ Muhammed b. Ferâmûz Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l Usûl fî Şerhî Mirkâtî'l Vüsûl*, Fazilet Neşriyat (Der Seâdet'in 1312 tarihli aslına uygun basımı), ts., s. 28-29.

⁴² Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 34; Karaçam, *Kirâat ilminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kirâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 76.

⁴³ Tâcüddin Abdülvehhab b. Ali Sübkî, *Cem'u'l Cevami' fî Usuli'l Fıkh*, Dâru'l Kütübî'l İlmîyye, 2. Baskı, Beyrût 2003, s. 21; Muhammed Ali Sâbûnî, *et-Tibyân fî ulûmi'l Kur'ân*, Dâru'l Cîl, Yeni Baskı, Beyrût, ts, s. 8; Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 32.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I/281-283.

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I/282; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/403-404.

⁴⁶ Talip Özdeş, *Kur'ân ve Nesh Problemi*, Fecr yay., Ankara 2005, s. 104.

⁴⁷ Bakara, 2/211; bkz. Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, s. 41.

Mûcize sözlükte; ‘bir şeye güç yetirememek’ anlamındaki acz kökünden türemiştir. Mucizin ‘aciz bırakan’ isim şeklidir.⁴⁸ Ayrıca peygamberler tarafından, peygamberliklerini isbat için Hz. Allah tarafından verilen bir güçle göstermiş oldukları hârikulâde olaylara mûcize denilir. Kur’ân-ı Kerîm’de geçen âyet lafızları aynı zamanda mucize mânâsında da kullanılmıştır. Peygamberler kendilerine verilen risalet görevini yerine getirirken insanların kendilerine güvenlerini sağlamak için, gözle görülebilir ancak meydana getirilmesi imkânsız olan doğaüstü olaylar meydana getirmişlerdir. Yüce Allah’ın iradesiyle fizik kanunlarının üstünde meydana gelen bu hârikulâde olaylar, mümünlerin kalplerindeki imanların artmasına vesile olmuştur. Ancak inanmak istemeyen inkârcılarınca sihir diyerek bu doğaüstü olayları görmelerine rağmen inkâr etmişlerdir. Bu mucizeler Kur’ân-ı Kerîm’de birçok defa geçmektedir. Bunlar; Hz. Yusuf’un kıssası, Hz. Nûh’un tûfanı, Hz. Mûsâ’nın Kızıl denizi asasıyla yarması, Hz. Meryem’in Hz. İsa’yı babasız olarak dünyaya getirmesi gibi hârikulâde olaylar Kur’ân’da geçen âyetlerden bazılarıdır.⁴⁹

Konuyla alakalı olarak âyet kelimesinin mânâsı Kur’ân’da aşağıdaki örneklerde olduğu gibi kullanılmaktadır:

1-) وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِّنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ ۖ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُم بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدَّخِرُونَ فِي بُيُوتِكُمْ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً لِّكُم إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ = “Onu İsrailoğullarına peygamber olarak gönderecek; onlara diyecek ki: “Ben, size Rabbinizden bir mucize ile geldim. Ben, size çamurdan kuş biçiminde bir yaratık yaparım, içine üflerim; Allah’ın izniyle hemen bir kuş olur. Yine Allah’ın izniyle, anadan doğma körü ve abraşı iyi eder, ölüleri diriltirim ve size evlerinizde yediklerinizi ve biriktirdiklerinizi haber veririm. Eğer iman edecekseniz, şüphesiz bunda size bir âyet vardır.”⁵⁰

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِّنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عِيدًا لِأَوَّلِنَا وَآخِرِنَا وَآيَةً مِّنكَ وَارزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ = “Meryemoğlu İsa da: Allah’ım, Rabbimiz, bizim üzerimize gökten bir sofrayı indir ki; bizim için, önce ve sonra gelenlerimiz için (yüceltip kıymet vereceğimiz) bir bayram ve senden (senin kudretine ve benimse nübüvvetime) bir âyet olsun. Bizi (onunla) rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısısın! dedi”.⁵¹

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, IX/58.

⁴⁹ Bkz. A'râf 7/73, 106; Âl-i İmrân 3/49; el-Mâide 5/114; Tâhâ 20/ 22; Meryem 19/17-21; el-İsrâ 17/59; Muhsin Demirci, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, MÜFVY, 2. Baskı, İstanbul 2003, s. 161-162; Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, s. 70, 160, 204.

⁵⁰ Âli İmrân, 3/49; Geniş bilgi için bkz. Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, s. 70.

⁵¹ Mâide, 5/114; Geniş bilgi için bkz. Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, s. 160.

وَالِي تُمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ
 “Ve Semûd kavmine kardeşleri Sâlih'i gönderdik. Dedi ki: “Ey kavmim Allah'a ibadet ediniz. Sizin için O'ndan başka bir ilâh yoktur. Sizlere muhakkakki, Rabbiniz tarafından apaçık bir burhan gelmiştir. İşte Allah'ın şu devesi sizin için bir âyettir (zira belirledikleri bir kayadan deve çıkartmasını istemişlerdi). İmdi onu bırakınız, Allah'ın arzında otlasın ve ona bir kötülükle dokunmayınız. Sonra sizi çok şiddetli bir azap yakalar.”⁵²

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ آيَةَ مُلْكِهِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ التَّابُوتُ فِيهِ سَكِينَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَبَقِيَّةٌ مِّمَّا تَرَكَ آلُ مُوسَىٰ وَآلُ هَارُونَ تَحْمِلُهُ الْمَلَائِكَةُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ
 “Peygamberleri onlara şöyle dedi: “Onun hükümdarlığının alameti, size o sandığın gelmesidir. Onda Rabbinizden bir güven duygusu ve huzur ile Mûsâ ailesinin, Hârûn ailesinin geriye bıraktığından kalıntılar vardır. Onu melekler taşımaktadır. Eğer inanmış kimselerseniz, bunda şüphesiz sizin için kesin bir delil vardır”⁵³ âyetin buradaki mânâsı “alâmet” anlamındadır.

“Alâmet” kelimesinin sözlükte belirti, iz, nişan gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁴ Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımı ise aşağıda geçen âyetlerde kast edilen anlamlar için kullanılmaktadır:

وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتَيْنِ فَمَحَوْنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً لِّتَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا
 “Ve geceyi ve gündüzü (kudretimize delalet eden) iki âyet kıldık. Şöyleki; gecenin âyetini sildik. Gündüz âyetini ise gösterici kıldık, tâ ki Rabbinizden (çalışarak) bir fazıl ve kerem isteyezsiniz ve (o ikisi vasıtasıyla) senelerin sayısını ve hesabını bilesiniz diye. Ve biz (İhtiyaç duyulan) herşeyi ayrıntılı (apaçık şekilde) beyan etmişizdir”.⁵⁵

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً
 “Meryem’in oğlunu (Îsâ’yı) ve annesini (kudretimizi gösteren şaşılacak) bir âyet kıldık.”⁵⁶

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ
 “Andolsun ki, sana (ey Muhammed!) çok açık ayetler (açıklayıcılar) indirdik.”⁵⁷

⁵² A‘râf, 7/73; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 204.

⁵³ Bakara, 2/248; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 51.

⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IX/372.

⁵⁵ İsrâ, 17/12; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 365-366.

⁵⁶ Mü’minûn, 23/50; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 450.

⁵⁷ Bakara, 2/99; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 19.

3-) *إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ* = “Şüphesiz bunda mü’minler için bir âyet (ibret) vardır.”⁵⁸ Âyet kelimesinin mânâsı burada “ibret” anlamında kullanılmıştır.

İbret lügatte “geçmek, aşmak” mânâsında olan ‘abr’ kökünden türemiş ve bir durumdan bir duruma geçmek. Gözlemlenebilen bir şeyden hareket edip bilinmeyen, meçhul bir şeye varabilme, intikal etme, ders çıkarma, büyük öğüt, delil, delâlet ve ilahi kudrete şahidlik gibi mânâlara gelmektedir.⁵⁹

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَن خَلْفَكَ آيَةً “Böylece senden sonraki nesillere, bir delil (ibret) olman için, bugün seni bedenine kurtaracağız. Ve insanların çoğu, elbette âyetlerimizden gâfillerdir.”⁶⁰

وَكَايِنَ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَمُرُونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ = “Göklerde ve yerde nice deliller vardır ki yanlarına uğrarlar da onlardan yüzlerini çevirerek geçerler.”⁶¹

4) *وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ* = “Onun âyetlerinden (kudretinin delillerinden) biri de göklerin ve yerin yaratılmasıdır.”⁶² Buradadaki âyet kelimeleri “delil” mânâsında kullanılmıştır.

Delîl lügatte “yol göstermek, irşât etmek” anlamındaki delâlet kökünden türeyerek mübalağa ifade eden bir sıfat olmuş ve ‘yol gösteren, doğru yola ve doğru sonuca götüren’ anlamlarında kullanılmıştır.⁶³

Yüce Allah’ın varlığını ispat etmek için Kur’ân-ı Kerîm’de ortaya konulan delillere çoğunlukla âyet denmektedir. Yani âyet kavramı Kur’an’da Allah’ın varlığı ile ilgili deliller anlatılırken kullanılır. Kelâm ve felsefede âyet kavramı ihtirâ, gâye ve nizam gibi kelimelerle geçmektedir. Buna göre dünyanın canlıların yaşaması için elverişli bir şekilde yaratılması, göklerin, yeryüzünün ve her ikisi arasında olanların belli bir düzende ve belli bir amaç için yaratılması, karaların sâbit durması için dağların kazıklar şeklinde çakılması, ziraata ve iskâna uygun ovaların, seyahate elverişli yolların ve hayat kaynağı suyun gökten indirilmesi, aynı su ile beslenen aynı iklimin topraklarında tadı ve besin değeri farklı yiyecek ve meyvelerin bitirilmesi

⁵⁸ Hicr, 15/77; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 343.

⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IX/18.

⁶⁰ Yûnus, 10/92; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 280.

⁶¹ Yûsuf, 12/105; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 319.

⁶² Rûm, 30/22; Geniş bilgi için bkz. Ken’ân, *Kurratü’l Ayneyn alâ Tefsîri’l Celâleyn*, s. 533.

⁶³ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, IV/394.

gibi olaylar, Kur'ân-ı Kerîm'de "her şeyi bilen", "her şeye gücü yeten" ve "dilediğini yapan" Yüce Allah'ın varlığına dair apaçık âyetler (deliller) olarak geçmektedir. Âyet kelimesinin ifade ettiği mânâlardan birisi olan delil anlamına ilişkin aşağıdaki örnekleri inceleyebiliriz.⁶⁴

اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى
يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ = "Allah, gökleri gördüğünüz herhangi bir
direk olmadan yükselten, sonra Arş'a kurulan, güneşi ve ayı buyruğu altına alandır. Bunların hepsi belli bir zamana kadar akıp gitmektedir. O, her işi (hakkıyla)
düzenler, yürütür, âyetleri ayrı ayrı açıklar ki Rabbinize kavuşacağınıza kesin olarak inanasınız."⁶⁵

Âyetin ıstılâhî mânâsı ise şöyle tarif edilmiştir: "Kur'ân-ı Kerîm sûrelerinin içinde bir başlangıç ve bitiş noktası bulunan, bir mânâ ve bir işaret veya bir hüküm ifade eden, bir veya birkaç cümleden meydana gelen kelâma âyet denir."⁶⁶

Tarif edilen bu ıstılâhî mânâlarla birlikte diğer sözlük mânâları da, her biri kullanıldığı cümleye bağlı olarak farklı farklı anlamlara gelmektedir. Âyetlerin tertîbi (sıralanması) tevkîfidir ve bu hususta ashâbın ve ümmetin ittifakı vardır. Çünkü Resûlullah (s.a.v.) kendisine vahy edilen her âyeti hangi sûreye yazdırılması gerekiyorsa oraya yazdırmıştır.⁶⁷

1.1.5. Kurrâ ve Kârî Kelimesinin Etimolojik Anlamları

"Kurrâ" (القراء) kelimesi lügatte; el-Kârî" (القاري) kelimesinin çoğulu olarak okuyucu veya okuyan anlamlarında kullanılır. İstılâhta ise; mütevâtir ve meşhur kırâat imamlarına denilir. Yine bu anlamı ifade eden "imâm" (الإمام), (cem'i eimme) veya mukri⁶⁸ (المقري), (cem'i mukriûn) gibi kelimeler de kullanılmaktadır.⁶⁹

⁶⁴ Bkz. Bakara 2/ 164; Rûm 30/20-25; Enbiyâ 21/3132; Nahl 16/66-69; Câsiye 45/3-5; Ra'd 13/2-4; Yûnus 10/5, 67; el-En'âm 6/95-99.

⁶⁵ Ra'd, 13/2; Geniş bilgi için bkz. Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, s. 320.

⁶⁶ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/403.

⁶⁷ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 134-135; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/412-414.

⁶⁸ Kırâat eğitimini bu sahada ihtisas sahibi bir üstattan sema' ve arz yoluyla öğrenip rivâyet eden kimseye denir. Bkz. İbn Cezerî, *Müncidü'l Mukriûn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 49; Abdülhamit Birışık, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, 2. Baskı, Emin yay., Bursa 2014, s. 26-27.

⁶⁹ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/489.

1.1.6. Kırâat Istilâhında Rivâyet ve Râvî Kelimesinin Anlamları

(رواية); bir kırâat imâmından râvî yoluyla aktarılan her kırâat vechine denilir. Râvî (الراوي) ise; kırâat imamlarından rivâyet edilen bütün kırâat vecihlerini aktaran kişiye râvî ve râvînin çoğluna da “ruvât” (الرواة) denilmektedir.⁷⁰

1.1.7. Kırâat Istilâhında Tarîk Kelimesinin Anlamı

Râvîlerden rivâyet edilen kırâat vecihlerine ‘tarîk’ (طريق) denilir. Bir başka ifadeyle; bir râvînin rivâyet etmiş olduğu kırâat vechini talebesi olan tarîk sahibi âlimlerin kendi seviyesindeki diğer tarîk sahibi âlimlere muhalif olarak rivâyet etmiş oldukları kırâat vecihlerine denilir. Bu ifadeler şunu açıkça göstermektedir ki mütevâtir kırâatların ilk halkasını kırâat imamları, ikinci halkasını bu imamların talebeleri olan râvîler ve üçüncü halkasını ise râvîlerin talebeleri olan tarîk sahibi âlimler teşkil etmektedir.⁷¹

Kırâat İlminde öğrenenlere kolaylık olsun diye oluşturulmuş bir usul vardır. Bu usule göre her imamın okuyuş özelliklerini ikişer râvî nakletmekte ve bu râvîlerden meydana gelen kırâat farklılıklarını da yine onların talebeleri olan tarîk sahibi kırâat âlimleri rivâyet etmektedirler. Ayrıca bir râvî kendisine ulaşan rivâyetlerden istediği kırâat vecihini nakledebilir.⁷²

1.2. Kur’ân Nassında Kırâat İlminin Konumu

Kırâat İlminin konusu; Kur’ân-ı Ker’îm’de geçen kelimelerin okunuş şekillerinden kaynaklanan telaffuz farklılıklarını râvîlerine nisbet ederek inceler. Başka bir ifade ile Kırâat İlmi; Kur’ân-ı Ker’îm’in uslubundan kaynaklanan farklı okuyuş vecihlerini ve edâ keyfiyetini aslına uygun olarak ittifak ve ihtilaf yönleriyle inceleyen bir ilim dalıdır.⁷³

Kırâat İlminde rivâyet asıl olduğundan lafızları, rivâyeti eden (kırâat imamları) kimselere dayandırarak ta inceler. Kırâat İlminin ihtisas alanı bu olmakla

⁷⁰ Kâdî, *el-Büdûru’z-Zêhira fi’l-Kırâati’l-Aşri’l-Mütevâtire min Tarîkayi’s-Şâtibiyyeti ve’d-Dürra*, s. 12-13.

⁷¹ Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, s. 159-160; Kâdî, *el-Büdûru’z-Zêhira fi’l-Kırâati’l-Aşri’l-Mütevâtira min Tarîkayi’s-Şâtibiyyeti ve’d-Dürra*, s. 13-14.

⁷² Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 79-80; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istilâhları*, MÜİFVY., 3. Baskı, İstanbul 2013, s. 128; Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 27; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 62.

⁷³ Ebû Şâme, *el-Mürşidü’l-Vecîz ilâ Ulûmin Teteallaku bi’l-Kitâbi’l-Azîz*, s. 18; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kırâati’l-Erbe’ate Aşer*, 1/67; Kâdî, *el-Büdûru’z-Zêhira fi’l-Kırâati’l-Aşri’l-Mütevâtira min Tarîkayi’s-Şâtibiyyeti ve’d-Dürra*, s. 10.

birlikte, kırâatın çeşitleri, tarihi ve ekolleri de bu ilmin kapsamına girmektedir. Kırâat İlmi'nin en önemli özelliği hiç şüphesiz, Kur'ân-ı Kerîm'in korunarak bizlere kadar ulaşmasında önemli bir görevi üstlenmiş olmasıdır. Bu ilim sayesinde Kur'ân-ı Kerîm; tahrif ve tağyirden korunduğu gibi Kur'ân-ı anlama boyuntunda da önemli bir role sahiptir. Çünkü Tefsir İlminde kırâat farklılıklarından kaynaklanan Kur'ân yorumları oldukça önemlidir. Dolayısıyla Kırâat İlmi'nin barındırmış olduğu bu malzemeler, Tefsir İlminde göz ardı edilemeyecek kadar bir zenginlik ve birikimi ifade eder.⁷⁴

1.2.1. Kur'ân Nassında Kırâat İlminin Amacı ve Kazanımları

Kırâat İlmi; kırâat imamları tarafından belli kural ve kaidelere dayanarak Hz. Peygamber'e kadar kesintisiz bir rivâyet zinciriyle ulaşan kırâat senetlerini, sahih olanlarını zayıf olanlardan, zayıf olanlarından mevzu olanlardan ayırarak öğrenmeyi ve öğretmeyi amaç edinen bir ilim dalıdır.⁷⁵

Kırâat İlminin amacı; Hz. Peygamber Kur'ân-ı Kerîm'i nasıl okuyup okuttuysa kıyamete kadar gelecek olan müslümanların da aynı şekilde okuyup okutturmasını sağlamak ve Kur'ân'ın asli unsurunu muhafaza etmektir.⁷⁶

Dünyada bu güne kadar Kur'ân-ı Kerîm hariç hiçbir dil ve metin zaman içerisinde kendisini tahrif ve tağyirden koruyamamışken Kur'ân ise; Hz. Peygamber'e indirildiği şekliyle asli unsurunu muhafaza ederek orijinal fonotik özelliklerini koruyan ilk ve tek metindir. Bu mucizevî özelliğin korunmasında Kırâat İlmi ve isnat geleneğinin önemli katkısı olduğunda şüphe yoktur. Bu mucizevî özelliği sağlamak ve devam ettirmek için İslam âlimleri ortaya önemli bir kriter koymuşlardır. Bu kritere göre; her bir kırâat âlimi kendisini hocası vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaştırılan kesintisiz bir isnat zinciriyle ulaştırması gerekir ve buna da "icâzetnâme" denilir.⁷⁷

⁷⁴ Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşer*, I/67; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 10; Taşkoprîzâde, *Miftâhu's-Seâde ve Muisbâhu's-Siyâde fi Mevdûati'l-Ulûm*, II/6; Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırâati's-Seb'i min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 5.

⁷⁵ Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşer*, I/67; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 10; Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırâati's-Seb'i min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 5.

⁷⁶ Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 10.

⁷⁷ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 15; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzülü ve Kırâatı*, s. 236; Murat Okuyar, *Kırâatlar Açısından Elmalılı ve Çantay Meallerinin*

Kırâat İlmi zaman içerisinde İslam coğrafyasında ortaya çıkan kırâat farklılıklarını aslına uygun olarak günümüze kadar korumuş ve bu kırâat farklılıklarını da Tefsir ve Fıkıh İlmine sunarak pek çok âlimin de istifade etmesini sağlamıştır. Kırâat İlmi vasıtasıyla Kur’ân-ı Kerîm yanlış okumalardan korunarak hem ibadetlerin sağih olmasında hem de anlam boyutunda ortaya çıkabilecek tehlikeler ortadan kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra Kur’ân lafızlarını zaman içerisinde oluşabilecek tahrif ve tağyirden koruyarak, Kur’ân lafızlarının indirildiği gibi okunmasında ve nakledilmesinde en büyük güvence kaynağı olmuş, aynı zamanda kırâatları mütevâtir, meşhur, ahad ve şaz gibi kısımlara ayırarak derecelendirmiş ve günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.⁷⁸

Kırâat İlminin önemli faydalarından birisi de yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Fıkıh İlmine olan katkısıdır. Fâkihler, mücmel âyetlerin açıklanmasında ve hüküm istinbâtında Kırâat İlminin kendilerine sunmuş olduğu çeşitli çözümleri kullanarak hüküm istinbâtında bulunmuşlardır. Örneđin İslam dünyasında birçok içtihadı kaynaklık eden (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ) “*Ey mü'minler! (sizler abdestsizken) Namaza durduğunuzda (durmayı istediğinizde) yüzlerinizi ve dirseklerinize (ile birlikte) (sünnetin beyan ettiği tarzda) ellerinizi yıkayınız ve başlarınıza (saçın bir cüzüne) meshediniz ve ayaklarınızı iki topuğa (ile birlikte) (yıkayınız).*”⁷⁹ (أَرْجُلَكُمْ) lafzını fethalı olarak okursak ayakları yıkamaya, kesreli olarak okursak ayakları mesh etmeye delâlet eder. İmam A'meş burayı dammeli yani öznel okuyarak yüklem kısmı hazfolunmuş olarak takdir etmiş böylelikle ona göre mânâ; “ve ayaklar... (yani yıkanır)” şeklinde olmaktadır.⁸⁰

Değerlendirilmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Erzurum 2012, s. 4; Önder, *Ebu'l-Berekat en-Nesefti'nin Kırâattaki Yeri*, s. 14-15; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 51.

⁷⁸ Önder, *Ebu'l-Berekat en-Nesefti'nin Kırâattaki Yeri*, s. 14-15; Hastaoğlu, *Meşhur Kırâatlerden Ebû Ca'fer'in Kırâatı*, s. 14; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 51.

⁷⁹ Mâide, 5/6; Geniş bilgi için bkz. Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsiri'l Celâleyn*, s. 136.

⁸⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 242-243; Mekki b. Ebî Tâlib Hammûş Kaysî, *el-Keşfü an Vücûhi'l-Kırâati's-Seb' ve İlelihâ ve hiccehâ*, tahk: Muhyiddin Ramazân, Dâru'r-Risâleti'l Âlemiyye, 1. Baskı, Dimeşk 2013, I/406-407; Ebû Amr Osman b. Said Dâni, *et-Teyisr fi'l Kırâati's-Seb'*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrût 2010, s. 82; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, II/191.

1.3. Tarihsel Süreç İçerisinde Kırâat İlmi

Bu bölümde Kırâat İlminin nasıl doğduğu, süreç içerisinde ihtilâfa sebep olan nedenlerin neler olduğu, akabinde Hz. peygamber, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osmân dönemi ve sonrasında geçirmiş olduğu süreçler ele alınacaktır.

1.3.1. Kırâat İlminin Oluşum Aşaması

Hiz. Peygamber kendisine vahiy gelmeye başlamasından itibaren Kur'ân'ın ta'limine başlamıştır. Bu eğitim ve öğretim faaliyeti eldeki kaynaklara göre Mekke döneminin sonu ve Medîne döneminin de ortalarına kadar tek lehçeyle devam etmiş ve bu lehçeye de Kureyş lehçesi denilmiştir. Bununla beraber İslam dünyasında farklı kırâat vecihlerinin ne zaman ortaya çıktığı hususunda bir ittifak bulunmamaktadır. Ancak genel görüşe göre, farklı kırâatların ortaya çıkış tarihi Hiz. Peygamber'in yedi harf ruhsatına izin vermiş olduğu zaman dilimi olan Medîne döneminin ortalarına denk gelmektedir. Yedi harf ruhsatı; İslam coğrafyasının gündün güne büyümesi ve yeni müslüman olan kimselerin Kur'ân mesajını daha iyi anlamalarını ve öğrenmelerini sağlaması için bizzat Rasûlüllah (a.s) tarafından verilmiştir. Verilen bu ruhsat neticesinde lehçe farkı ortadan kalktığı için hem insanların müslüman olmaları daha kolay olmuş, hem de eğitim ve öğretimdeki aksaklıklar en aza indirgenmiştir. İşte müslümanlara kolaylık olsun diye farklı kırâatlarla eğitim ve öğretime izin verilmesinden sonra sahâbiler, sahâbilerin talebeleri tâbiîn ve tâbiîn talebeleri olan tebe-i tâbiîn bu ruhsatı kullanarak hem kırâat vecihlerinin yaygınlaşmasında, hem de rivâyet zinciriyle şâz olanlarını zayıf olanlardan, meşhur olanlarını da mütevâtir olanlardan, ayırarak Kırâat İlminin oluşmasını sağlamışlardır.⁸¹

Hiz. Osmân'ın emriyle çoğalttırılan bu nüshalar Kırâat İlminde rusûh sahibi ashâb ile gönderilmiş ve bu değerli âlimlerin özverili çalışmaları neticesinde Kur'ân ilimleri özelde de kırâat ilimleri diğer kabile ve milletler nezdinde hızlı bir şekilde yayılma göstermiştir. Bu eğitim ve öğretim seferberliği bizzat Hiz. Peygamber'in yetiştirmiş olduğu ashâb tarafından yapıldığından diğer kabile ve milletler sanki

⁸¹ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 18; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 199; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâatı*, s. 243; Nihat Temel, "Kırâat ve Tecvid İlmine Ait Eserlerin Sistematiği", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, Ensar neş., İstanbul 2002, s. 259.

Kur'ân'ı Hz. Peygamber'den ta'lim etmiş gibi oldular.⁸² Tâbiîn ihtisas sahibi sahâbîden almış oldukları bu kırâat vecihlerinin; noktasız ve harekesiz olmaları ve aynı zamanda da kelimelerinin yazılış şekillerinden kaynaklanan muhtelif kırâat vecihlerine de imkân tanınması hasebiyle, sonraki nesillere aktarırken esas almış oldukları ölçüt Hz. Osmân mushafıdır.⁸³ Ashâbın yapmış olduğu bu özverili çalışmalar neticesinde Kur'ân ilimleri, hususen de Kırâat ilimleri çok hızlı bir şekilde gelişme göstermiş ve bizlere kadar da korunarak gelmiştir.

Çalışmamızın bu kısmında, Kırâat ilmlerinin gelişim süreçlerini ele alacağız.

1.3.2. Kırâat İlminde Oluşan İhtilâflar ve Sebepleri

Hz. Osmân (r.a) tarafından çoğaltılan mushafların ihtivâ etmiş oldukları çeşitli kırâat vecihleriyle ve bu hususta ihtisas sahibi olmuş ashâbtan seçkin bazı kimselerle birlikte belli başlı merkezlere gönderildiklerini daha önce de ifade etmiştik. İşte yapılan bu büyük hizmet neticesinde topluluklar Kur'ân'ın kırâatını, bizzat Rasûlullah (s.a.v.)'den öğrenmiş olan ashâbtan okumuş böylece Kur'ân-ı Kerîm'in eğitim ve öğretim metodu, çağlar boyu müteselsil bir şekilde günümüze kadar ilk günkü haliyle korunarak gelmiştir. Bilindiği üzere Kur'ân-ı Kerîm ilk kayda geçirildiği dönemde noktasız ve harekesiz idi. Hal böyle olunca yeteri kadar bilgi sahibi olmayan kimseler Kur'ân-ı Kerîm'i farklı şekillerde okuyabilmekteydiler. Bu yüzden bu ve bunun gibi sıkıntılara yer vermemek için kırâat âlimleri, Kırâat ilimlerinde temel kaynağın "*mushafların hattı*" olarak kabul edilmesine karar vermişlerdir. Diğer bir husus ta sahâbîlerin Kur'ân-ı Kerîm'i ta'lim ederken Hz. Peygamber'den aynı derecede istifade edememiş olmalarıdır. Bu sebepten dolayıdır ki Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmeleri ayrı ayrı derecede ve farklı farklı idi. Bunlar içerisinde Ubey b. Ka'b, İbn Mes'ud ve Hz. Alî gibi kendisini ilim konusunda isbat etmiş meşhur âlimler olduğu gibi ancak kendisine yetecek kadar öğrenen kimseler de bulunmaktaydı.⁸⁴

Konu Kur'ân olduğunda kırâatlar bir keyfiyet değil bir zorunluluktur. Çünkü, zaman içerisinde İslam dinini benimseyen yeni kabileler doğal olarak Kureyş lehçesini tam anlamıyla idrak edemiyorlardı. Bu sebepten dolayı bizzat Hz.

⁸² İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/13-14; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/318-321.

⁸³ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/495.

⁸⁴ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/12-13; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/438-439.

Peygamber, yeni katılan kimselere kolaylık olması ve Kur'ân lafızlarının anlamlarını bozmamak şartıyla farklı farklı lehçelerde okumalarına izin vermiştir.⁸⁵ Hatta bu konuda Hz. Peygamber tarafından yasaklanan ne bir hadîsi şerife ne de bir kayda rastlanmıştır. Bu şekilde yapılan Kur'ân ta'limi süreç içerisinde farklı kırâat vecihlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu yüzden bizzat Hz. Peygamber tarafından verilen bu ruhsata binâen sahâbîler farklı kırâatları öğrenmişler ve bu öğrenmiş oldukları kırâat vecihlerini kendilerinden sonra gelen tâbiîne onlar da etbâu't-tâbiîne öğreterek Kırâat ilimlerinin teşekkülünde başrolü oynamışlardır.⁸⁶

Hz. Osmân (r.a)'ın, mushafları çoğaltıp belli bölgelere göndermesindeki asıl amacı, Kur'ân kırâatında oluşabilecek tahrif ve tağyiri ortadan kaldırarak sonraki nesillere sağlam bir şekilde ulaşmasını sağlamaktır. Ancak kırâat ihtilâflarının oluşma sebeplerinden birisi de hiç kuşku yok ki Hz. Osmân'ın çoğalttırmış olduğu bu mushaflardır. Çünkü bu mushaflar çoğaltılırken “yedi harfin” tümünü ihtiva edip etmediği hususunda kesin bir görüş beyan edilememiştir. Ancak âlimlerin genel kanaati ihtiva edebileceği üzerinedir. Buna delil olarak; istinsah edilen nüshalar çoğaltılırken nokta ve harekeleme yapılmadan kayda geçirilmiş olmasını ileri sürerler. Ashâb böyle yaparak, Hz. Peygamber tarafından verilmiş olan farklı kırâat vecihleriyle de okuma ruhsatına imkân tanımış oldular.⁸⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in ta'limi konusunda tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn de sahâbîden almış oldukları bu usûlü takip ederek sonraki nesillere aktarmışlardır. Hatta bunlardan kendilerini Kur'ân'a vakfedenler vardır. Halk arasında bu gibi kimselere müktedâ-bih (kendisine uyulan) denilmiştir. Mütevâtir ve meşhur kırâat imamları, onların râvîleri ve râvîlerin talebeleri olan tarîk sahibi âlim kimseler de müktedâ-bih denilen sâlih kimselerdendir.⁸⁸

⁸⁵ Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr Şihâbüddin Kastalânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, tahk, Merkezü'd-Dirâseti'l Kur'âniyye, Mücemmau'l Melik Fehd li Tıbbâti'l Mushafî'ş-Şerîf, Medîne, ts., s. 70-71.

⁸⁶ Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, s. 70; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 72; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 117; Yusuf Alemdar, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kırâat öğretimi*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE., Ankara 2003, s. 28.

⁸⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/14; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/473-474.

⁸⁸ Önder, *Ebu'l-Berekat en-Nesefî'nin Kırâattaki Yeri*, s. 17; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 244; Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 298.

Kur'ân-ı Kerîm'in gerek kırâatı ve gerekse de tâlimi ile meşhûr olan müktedâ-bih; sâhib-i itkân, sika, âdil, âlim, âmil ve muhlis zatlardır. Ayrıca Kur'ân'ın ta'limi hususunda gayret sarf eden âlimler, zaman içerisinde farklı bölgelere yayılarak çeşitli ekoller meydana getirmiştir. Ancak bu oluşum sürecinde dirayetli âlimlerin yanında ihtisas sahibi olmayan kimseler de Kur'ân kırâatına, Kur'ân'dan olmayan şaz okuyuşlar eklemiştir. Bunun sonucunda müslümanlar arasında ihtilâflar çıkmıştır. Bu ihtilafların ortadan kalkması ve ortamın sükûnete ermesi için kırâat âlimleri duruma müdahale ederek, mütevâtir kırâatlarla meşhur kırâatları, şaz kırâatlarla merdûd kırâatları birbirinden ayırmışlardır. Kırâatların tekâmül edip bir ilim dalı olarak ortaya çıkış tarihi, hicri I. yüzyılda tâbiûn devrinin sonları ve etbâu't-tâbiîn devrinin başlarında olmuştur.⁸⁹

1.3.3. Kırâat İlminin Yayılışı

Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Osmân'ın emriyle çoğalttırdıktan sonra kâriyle beraber belli başlı beldelere gönderilmiştir. Orada onun okunmasına ve İslam'ın yayılmasına vesile olan Kur'ân'ın bu ilk muallimleri, kırâat imamlarıyla Hz. Peygamber arasında köprü olarak Kırâat İlminin gelişmesine yardımcı olmuşlardır.⁹⁰

Kırâat İlminin belki de en aktif dönemi tâbiîn dönemidir. Bu dönemde artık kırâat farklılıkları iyice belirginleşmeye başlamış; sahih, âhad, şaz ve meşhûr kırâatların farklılıkları delilleriyle ortaya konmaya başlanmıştır. Kırâat ilimleri bu süreç içerisinde tasnif çalışmalarıyla gelişme gösterse de esas almış oldukları ölçüt, mushafların hattı olmuştur.⁹¹

İbn Cezerî, kırâat vecihlerini ashâbdan öğrenen kurrâdan bazılarının ismini şu şekilde zikretmiştir: Muğîre b. Ebî Şihâb el-Mahzûmî (ö. 70'li yıllar), Halife b. Sa'd Sâhibi-i Ebi'd-Derdâ, Mu'âz b. Hâris (Mu'âz el-Kârî diye de tanınır) (ö. 63), Sa'id b. Museyyeb (ö. 94), Urve b. Zübeyr (ö. 95), Ömer b. Abdilaziz (ö. 101), Ata b. Yesâr (ö. 103), Sâlim b. Abdullah b. Ömer (ö. 106), Süleymân b. Yesâr (ö. 07), Müslim b. Cündeb (ö. 110), Abdurrahmân b. Hürmüz (ö. 107), Muhammed b. Müslim b. Şihâb ez-Zührî (ö. 124) ve Zübeyr b. Eşlem (ö. 130), Ubeyd b. Umeyrat (ö. 74), Mücâhid b. Cebr (ö. 103), Tâvûs b. Keysân (ö. 106) Atâ b. Ebî Rabâh (ö. 115), İkrime Mevlâ İbn

⁸⁹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 62-63; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 245; Karaçam, "Kırâatların İntikali", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 298.

⁹⁰ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/14-15.

⁹¹ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/15-17.

Abbâs (ö. 200), Amr b. Şurahbil (ö. 60 sonrası), Alkame b. Kays (ö. 62) Mesrûk b. El-Ecda' (ö. 63) Ubeyd b. Amr es-Selmânî (ö. 72), Ebû Abdîrrahmân b. Habîb es-Sülemî (ö. 74), Esved b. Yezîd en-Nehâî (ö. 75), Amr b. Meymûn (ö. 75), Ubeyd b. Nadle (ö. 75), Said b. Cübeyr (ö. 95), Ebû Zer'a b. Amr b. Cerir, Âmir b. Abdi Kays (ö. 55), Ebu'l-Alîye Râfî b. Mihrân er- Rîyhânî (ö. 90), Yahyâ b. Ya'mer el- Adavî (ö. 90), Nasr b. Âsim el-Leysî (ö. 100'den önce), Ebû Recâ (ö. 105), Hasan el-Basrî (ö. 110), Muhammed b. Şirin (ö. 110), Katâde b. Diâme (ö. 117) ve Mu'âz b. Mu'âz el-Anberî (ö. 196)'dir. İsimlerini zikrettiğimiz bu kişilerin kırâat vecihleri ashâbın kırâatıyla ana hatlarıyla aynıdır.⁹²

Kırâat ilimleri, Kur'ân'a hizmet eden hâfizların özellikle de bu alanda ihtisas sahibi olan kırâat âlimlerinin eşsiz çaba ve gayretleriyle, ağızdan ağıza, sema ve arz usulü esas alınarak hocadan talebeye nakledilmek suretiyle tedvin edilmeye başlamıştır. Bu tedvin dönemiyle birlikte kırâat ihtilafları yavaş yavaş ortadan kalkmaya başlamıştır. Tedvin döneminin asıl etkisi, tâbiîn sonrası devirde yetişen kırâat imamlarının döneminde olmuştur. Hicrî III. asrın sonlarında yani tâbiîn devrinin bitişi ile kırâatlar konusunda özel gayret ve itinası ile alanında imam olmuş kırâat âlimleri, bu dönemle birlikte yavaş yavaş tarihteki yerini almaya başlamışlardır.⁹³

İslam'ın belli başlı bölgelerinde kırâat konusunda meşhur olan kişilerden bazıları şunlardır:

Medîne'de Ebû Ca'fer Yezîd b. el-Ka'ka' (ö. 130) sonra Şeybe b. Nasah (ö. 130) sonra Nâfi' b. Ebî Nuaym (ö.169/785); Mekke'de Abdullah b. Kesîr (ö. 210/737), Muhammed b. Muhaysin (ö. 123); Kûfe'de Yahyâ b. Sâbit (ö. 103), Âsım b. Ebi'n-Nucûd (ö. 129), Süle b. A'meş (ö. 148), Hamza (ö. 159), Kisâî (ö. 189); Basra'da, İsa b. Ömer (ö. 149), Ebû Amr b. el-A'lâ (ö. 154/770), Âsım (ö. 128) sonra Yakub el-Hadramî (ö. 205/810); Şâm'da ise Abdullah b. Âmir (ö. 118/736), Atiyye b. Kays b. el-Kilâbî (ö. 121), İsmâil b. Abdillâh b. el-Muhâcir, sonra ise Yahyâ b. el-Hâris ez-Zî (ö. 145) ve Şureyh b. Yezîd b. el-Hadramî (ö. 203). Burada ismi geçen

⁹² İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/14-15.

⁹³ Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, s. 74; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 63; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 54; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 203.

kişiler, Kırâat İlminin gelişmesinde ilk dönem âlimleri olmaları hasebiyle ayrı önem taşırlar. Ayrıca İbn Âmir ve Ebû Amr Arap, diğer bütün âlimler ise Acemdir.⁹⁴

1.3.4. Kırâat İlminin Tarîkleri

İnfirâd tarîki; Bir kırâat talebesi, bütün imamların kırâat vecihlerini ayrı ayrı okuyarak yaklaşık 21 hâtimde icâzet almalarına denilir. Bu düzen Hicrî 500 (1106 M.) tarihine kadar devam etmiştir.⁹⁵

İndirâc tarîki; Hicrî 500 (1106 M.) tarihinden sonra bir kırâat talebesinin, bütün kırâat vecihlerini bir hâtimde okuyarak icâzet almasına denilir. Bu uygulama günümüze kadar devam edegelmiştir.⁹⁶

Kırâat âlimleri arasında iki tarîk kabul edilmiştir:

- a) **Seb'â tarîki:** Ebû Amr ed-Dânî'nin "*et-Teyisîr*"i ve İmam Şâtîbî'nin "*Hırzû'l-Emânî*"sindeki kırâat vecihlerine Seb'a Tarîki denir.⁹⁷
- b) **Aşere tarîki:** Yine Muhammed b. el-Cezerî'nin "*et-Tahbîr*"i ve "*ed-Dürre*" isimli eserlerinin ihtiva etmiş olduğu kırâat vecihlerine Aşere Tarîki denir.⁹⁸
- c) **Takrîb tarîki:** Kırâat-ı aşere imamlarının râvîleri ile o râvîlerin talebeleri arasındaki kırâat vecihlerini öğrenmeye denir ve bu usulde İbn Cezerî'nin "*Tayyibetü'n-Neşr*" isimli eseri okutturulur.⁹⁹

⁹⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 63; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 93; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 32; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 55; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, s. 133; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 49.

⁹⁵ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, II/146.

⁹⁶ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, II/148.

⁹⁷ Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 8.

⁹⁸ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 96; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 205-206; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 106; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstulâhları*, s. 129; Abdurrahman Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, Ensar neş., İstanbul 2015, s. 43; Muhsin Demirci, *Kur'ân Tarihi*, 3. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2010, s. 165; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzülü ve Kırâatı*, s. 250; Temel, "Kırâat ve Tecvid İlmine Ait Eserlerin Sistematiği", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 275.

⁹⁹ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 96; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 205-206; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 106; Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 43; Temel, "Kırâat ve Tecvid İlmine Ait Eserlerin Sistematiği", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 275.

Kırâat âlimleri gerek Kırâât-ı Seb'a, gerek Kırâât-ı Aşere ve gerekse de Takrîb Tarîkinde,¹⁰⁰ kırâat vecihlerinin bir araya getirilmesi ve ta'lim ettirilmesi hasebiyle kurrâ arasında iki usul tatbik edilmiştir:

Birincisine Teysîr (İslâmbûl) tarîki adı verilir. Bu tarîkin iki asıl kitâbı vardır. Bunlar: ed-Dânî'nin "*et-Teysîr*"i ile İbn Cezerî'nin "*et-Tahbîr*" isimli eserleridir. Bir de bunlara daha sonra "*eş-Şâtıbiyye*" ve "*ed-Dürre*" ilâve edilerek sayı 4'e çıkarılmıştır. Teysîr tarîkinin Osmânî coğrafyasında şöhret kazanması, hicrî dokuzuncu asrın (16. M.) ortalarında, dönemin padişahı Kanûnî Sultan Süleymân (974/ 1566)'ın emriyle, Sadr-ı Âzam Mehmed Paşa (1579)'nın, Mısır'da Kur'ân kırâatıyla şöhret bulmuş olan Şeyh Ahmed el-Mısırî'yi İstanbul'a getirterek, Eyüp Sultan Camii'ne imâm tâyin etmesiyle olmuştur. Bu büyük kırâat âlimi hicrî 1006 (1597 M.) tarihine kadar mezkûr camide Teysîr tarîki ile kırâat ilimlerini ta'lim ettirmiştir. İşte bu zâtın yetiştirmiş olduğu âlimler, Osmânî devletinin çeşitli bölgelerine dağılarak Kırâat İlminin yaygınlaşmasına vesile olmuşlardır. Okutturulan bu kırâat hicrî 1000 (1591 M.) tarihinden sonra Tarîk-i Teysîrî ismi yerine İslâmbûl tarîki adıyla meşhur olmuştur.¹⁰¹

İkincisi Tarîk-i Şâtıbiyye'dir. Bu tarîk, Teysîr tarîki'nin aksine "*Şâtıbiyye*" ve ed-Dürre'yi esas almış, "*et-Teysîr*" ile "*et-Tahbîr*" daha sonra bunlara ilâve edilmiştir. Bu tarîke Mısır tarîki de denilir. Çünkü Şeyh Nâsıru'd-Dîn et-Tablâvî (1015-1606)'nin meşhur talebelerinden Şeyh Şehâzetü'l-Yemenî'nin çalışmalarıyla Şâtıbiyye tarîki Mısır'da tanınmaya ve şöhret bulmaya başlamıştır. Bu yüzden bu tarîke Mısır tarîki de denilmiştir.¹⁰² Osmânî'de okutturulan İslâmbûl tarîki, hicrî 1088 (1677 M.)'e kadar meşhur olan tek tarîktir. Bu tarihten sonra Şeyh Alî el-Mansûri'nin İstanbul'a gelişiyle, Şâtıbiyye tarîki -diğer adıyla Mısır tarîki-

¹⁰⁰ Tarîk: Lügatte yol ve mezheb mânâlarına gelmektedir. İstılâhta ise; Kırâat İmâmlarından rivâyet edilen bütün kırâat vecihlerine denilir. Bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 272; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılâhları*, s. 128.

¹⁰¹ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 206; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 96-97; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 105; Necati Tetik, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, Ensar neş., İstanbul 2002, s. 155-156; Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 43; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 165; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 250.

¹⁰² Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 206; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 97; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 104; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılâhları*, s. 129; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 165; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 250.

okutturulmaya başlamış ve zaman içerisinde, şöhret bulan iki tarîkten birisi olmuştur. Ancak hicrî 1088 tarihinden önce de bazı kurrâlar Mısır'a giderek Şâtıbiyye tarîkini öğrenseler de asıl etkisini Şeyh Alî el-Mansûri'nin çalışmaları sonucunda yapmıştır. Böylece Osmânî imparatorluğunda bilhassa da İstanbul'da her iki tarîk te okunmuş ve okutturulmuştur.¹⁰³

İslâmbûl ve Mısır tarîklerinde ikişer meslek¹⁰⁴ vardır.

İslâmbûl tarîkinde:

a) Yûsuf Efendi Zâde Şeyh Abdullah Efendi Mesleğidir: Bu meslekte diğer adı ile İtilaf mesleğinde azîmet ciheti tercih edilmiştir. İtilaf mesleği denmesinin nedeni, Yûsuf Efendi Zâde Şeyh Abdullah Efendi (ö. 1753)'nin bu meslek üzerine azîmeti tercih eden “*el-İ'tilaf fi Vücûhi'l-İhtilaf*” adı altında bir eseri kaleme almasından kaynaklanmaktadır.¹⁰⁵

b) Kastamönî Şeyh Ahmed es-Söfi Mesleğidir: Bu mesleğin diğer adına Söfi mesleği denilir. Bu meslek ismini kurucusu Şeyh Ahmed es-Söfi (ö. 1758)'nin isminden alır. Söfi mesleğinde ise kırâat vecihlerinin ruhsat ciheti iltizâm edilmiştir.¹⁰⁶

Mısır tarîkinde:

a) Şeyh Muhammed en-Nâ'imî Mesleğidir: Bu zât “*Mütkinü'r-Rivâye*” isimli eseri kaleme aldığından, Mutkîn mesleği olarak ta anılır. Bu meslekte azîmet cihetinin tercih edilmiş olmasının nedeni, Kattânîzâde Muhammed Efendi (ö. 1755)'nin telif etmiş olduğu “*Mütkinü'r-Rivâye*” isimli eserde Mısır tarîkinin azîmet cihetini iltizâm etmiş olmasından kaynaklanır.¹⁰⁷

¹⁰³ Karaçam, *Kırâat ilminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 97; Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 44.

¹⁰⁴ Meslek: Lügatte sülûk edilen yer, yol, gidiş, sistem anlamlarına gelir. İstılâhta ise; Kırâat ilminde tatbik edilen usule denilir. Bkz. Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılâhları*, s. 103.

¹⁰⁵ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 206; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 117-118; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılâhları*, s. 104; Tetik, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 157-158; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 251.

¹⁰⁶ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 206; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 118-119; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılâhları*, s. 104; Tetik, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 159; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 251.

¹⁰⁷ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 206; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 122; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılâhları*, s. 104; Tetik, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 160; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 251.

b) Şeyh Atâullah Mesleğidir: Bu mesleğin kurucusu olan Şeyh Atâullah Efendi (ö. 1794), “*Mürşidü’l-Talebe*” isimli eserini kaleme alırken Mısır mesleğinin ruhsat cihetini uzun uzadıya açıklamıştır. Bu yüzden bu usulde ruhsat ciheti iltizam edilmiştir.¹⁰⁸

“*İthâfu Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kırâati’l-Erbaa’te Aşer*” isimli eser, Şeyh Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî (ö.1118/1706) tarafından hicrî 1082 tarihinde kaleme alınmıştır. “*Zübdetü’l-İrfân*” isimli eserse Şeyh Hâmid b. Abdülfettah Pâlevî tarafından Hicrî 1270 yılında telif edilmiştir. Yukarıda zikredilen dört mesleğin edâ cihetlerini beyan eden ve aynı zamanda “*Zübdetü’l-İrfân*”a hâşiye olarak Abdullah Efendi Zade Molla Efendi diye bilinen Mehmed Emîn Efendi tarafından “*Umdetü’l-Hallân fi i’zâhı Zübdeti’l-İrfân*” isimli eser de telif edilmiştir. Şeyh Hâmid b. Abdülfettah Pâlevî’nin telif etmiş olduğu “*Zübdetü’l-İrfân*” ve ona hâşiye olması için Mehmed Emîn Efendi tarafından kaleme alınan “*Umdetü’l-Hallân*” yazıldıkları günden bugüne kadar okutulmuş ve halen daha okutulmaktadır.¹⁰⁹

1.3.5. Kırâat Kriterlerinin Gelişim Süreci

H. Peygamber’in vefatından sonra İslam ilimleri, özelde ise kırâat ilimleri hızlı bir şekilde diğer milletler nezdinde yayılmıştır. Bu süreç içerisinde iyi niyetli kişilerin yanında kötü niyetli kişilerin de rol almasıyla genel olarak İslam ilimleri, onun da özelinde kırâat ilimleri açısından birtakım sıkıntılar meydana gelmeye başlamıştır. Çünkü Arap olmayan yeni müslümanlar ya da yeterli ilme sahip olmayan Araplar, Kur’ân kırâatı hususunda sıkıntıya düşüyorlardı. İşte bu sıkıntıların giderilmesi için ortaya bir takım kural ve kaideler konulmasına ihtiyaç duyuldu. Böylelikle Kırâat İlmi kendi içerisinde belli disiplinlere ayrılarak tekâmül sürecine girdi.¹¹⁰

Kırâat ilimleri, H. III. asrın ilk çeyreğine kadar Mekke, Medîne, Kûfe, Basra ve Şam gibi büyük merkezlerde yayılma göstermiştir. Sonraki süreçte ise Kuzey Afrika, Endülüs, İran ve Anadolu gibi uzak bölgelere yayılmıştır. Bu kadar geniş

¹⁰⁸ Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 206; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 123-124; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılâhları*, s. 103-104; Tetik, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 161.

¹⁰⁹ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 98; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Nüzülü ve Kırâatı*, s. 251.

¹¹⁰ İbn Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr*, I/15.

coğrafyaya yayılması ister istemez birçok sıkıntıyı da beraberinde getirmiştir. Bu sıkıntılarının nedeni mushafların azlığı ve var olan mushafların da nokta ve harekeden yoksun olarak yazılmış olmasıydı. Bu sebepten Kur'ân-ı Kerîm, gerekli bilgiye sahip olmayan kimseler tarafından yanlış okunmuş ve okutturulmuştur. Hatta sıkıntılar bunlarla da kalmayıp art niyetli kişiler tarafından uydurma kırâatlar bile ortaya çıkarttırılmıştır. Bu ve buna benzer nedenler yüzünden Kırâat İlminin önde gelen âlimleri Kırâat İlmini, müstakil bir ilim dalı olarak belli bir disiplin altında toplamak istediler. Bunun için de kırâatların sahih olanlarını, sahih olmayanlarından; makbûl ve meşhur/müstefiz olanını, zayıf ve şâz olanlarından ayırt edecek bazı ölçüt ve kriterler ortaya koydular. İşte bu yüzden İbn Mücahit'in, sahih kırâatları belirlemek için telif etmiş olduğu “*Kitâb's-Seb'a*” isimli eserine İslam dünyasından hem olumlu hem de olumsuz birçok eleştiri yapılmıştır. Kırâatların sıhhati ile ilgili tarihte bilinen ilk çalışmayı Harun b. Musa (ö. 170/786) yapmıştır.¹¹¹

Harun b. Musa'dan sonra Ubeyd b. Sellam (ö. 224/828), Taberî (ö. 310/922) ve Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/868), yazdıkları eserlerle İslam toplumuna ışık tutmuşlardır. Bu büyük âlimlerden sonra Kırâat ilimleriyle ilgili en büyük etkiyi “*Kitâbü's-Seb'a*” isimli eseriyle İbn Mücahit yapmıştır.¹¹² İbn Mücahit aynı zamanda bu eserinde yedinci kırâat imamı olarak Yakup el-Hadrami yerine İmam el-Kisâi'yi kabul etmesinden dolayı, artık kırâatta yedinci imam olarak Yakup el-Hadrami yerine İmam el-Kisâi kabul edilir olmuştur.¹¹³

İbn Cezerî (ö. 833/1429) bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “...Sonra kârilere çoğaldı ve değişik beldelelere yayıldılar. Bunların peşinden, tabakaları bilinen, sıfatları/nitelikleri farklı imamlar geldi. Bazısı tilâvet yönünden sağlam ve dirayet yönüyle de meşhur iken bazısı ise bu nitelikler açısından eksikti. Bu yüzden aralarında ihtilaflar çoğalmıştı. Sonraki süreçte ise zabt azalmış ve cehalet yayılmıştı. Hak ile batıl neredeyse birbirine karışmıştı. Bunun üzerine konu üzerinde bütün gayretlerini ortaya koyarak arzu edilen maksadı ortaya çıkarmaya çalıştılar. Bu çerçevede tüm kırâat vecihlerini toplayıp bunlar arasından koydukları usûl ve kaideler doğrultusunda meşhurunu şâz olanından; sahih ve şâz olanını sakîm olanından ayırmışlardır. Buna göre sahih kırâat, Arap diline bir yönüyle de olsa

¹¹¹ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/15.

¹¹² İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/68-69; Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 248.

¹¹³ Dâni, *et-Teyşir fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 21; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/541,543; Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 249.

uygun, Mushaf-ı Osmânî'ye bir ihtimalle de olsa muvafık, senet itibariyle de sağlam olan her kırâattır. Böyle bir kırâatın reddedilmesi caiz ve meşru olmaz ve inkârı da helal değildir. Bu kırâat, Kur'ân'ın kendisiyle indiği yedi harftendir. İnsanlara bu kırâatı kabul etmek zorunludur. Bu üç şartı taşıyan kırâat, gerek yedi imama (veya on imama) gerekse makbûl olan diğer imamlara nispet edilsin, müsâvîdir. Ancak bu üç şarttan bir tanesi ihlal edilirse bu kırâat zayıf, şâz ya da batıl şeklinde isimlendirilir. Bu gerek yedi kırâat imamına gerekse diğer büyük imamlardan birisine âit olsun, değişmez. Bu görüş, halef ve seleften tahkik ehlinin sahih olan görüşüdür. Nitekim bu durumu, imamlardan Ebû Amr Osmân b. Said ed-Dânî (ö. 444/1053), Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdî (ö. 430/1038), Kâsım Abdurrahmân b. İsmâîl el-Ma'ruf b. Ebî Şâme el-Makdisî (ö.1267) eserlerinde açıklamışlardır.”¹¹⁴

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere kırâatlarla ilgi olarak yazılan ilk dönem eserlerinde Kırâat ilimleri henüz tam anlamıyla kemale ermediğinden temel kural ve kaideler tam anlamıyla oturmamıştı. Ancak süreç içerisinde bu kural ve kaideler üç ana kriter halinde ele alınmıştır. Bunlar Kırâat senetlerinin sıhhati, Arap dil belağatına ve Resm-i Osmânî'ye uygunluktur. Ancak bilinmesi gereken önemli bir husus ta; ilim adamlarının, ortaya konan bu kural ve kâideleri kimi zaman rükün, kimi zaman da şart kavramları ile ifade etmiş olmalarıdır. Dolayısıyla kırâatlar için konulmuş olan bu kural ve kâidelerle kast edilmek istenen mânâ, sahih kırâatların özelliklerini teşkil eden kurallar ve kâidelerdir.¹¹⁵

Kırâât-ı Seb'a ve Kırâât-ı Aşere imamları, kırâatların sıhhat ve derecelerini belirlemek için ortaya koymuş oldukları kriterleri şu başlıklar altında incelemişlerdir.

- a) Kırâatın Hz. Peygamber'den gelen bir nakle dayanması,
- b) Resm-i Hat'ta uygun düşmesi,
- c) Arap grammerine uygun olması.
- d) Kur'ân'a (üzerinde kırâat ihtilafının bulunmadığı diğer âyetlere) ve Hadîs'e (konu hakkında Hz. Peygamber'den gelen nakle) uygun düşmesi
- e) Kendi beldesinde bulunan geçmiş imamların kırâatına bağlılık,

¹¹⁴ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/15.

¹¹⁵ Erdoğan Baş, *Ahfeş ve Kırâatlar*, Rağbet yay., İstanbul 2012, s. 91; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 73.

- f) Şâz kırâatlardan uzak durmak,
- g) Tekellüften kaçınmak,
- h) Kırâatlarla alakalı rivâyeti kıyasa takdim etmek,
- j) Tevîlde en sahih mezhebe uygunluk,
- k) Kırâatın Kur'ân'a ve hâdise dayanması.¹¹⁶

Zikredilen bu kurallar incelendiğinde şunları söylemek mümkündür: Bütün kırâat imamları, okuyuşlarını mutlaka sahih bir senetle Hz. Peygamber'e dayandırmışlardır. Ancak ortaya konan bu kriterin aslında kırâat imamları tarafından değil de sonradan ortaya konmuş olması kast edilmektedir. Kırâat imamlarının sahih senetle kast ettikleri şey, nakli esas almış olmalarıdır. Çünkü ilk dönemde mütevâtir, meşhur ve âhad gibi temel kavramlar daha tam anlamıyla teşekkül etmemiştir. Ancak yukarıda saydığımız kriterlerden, “kendi beldesinde bulunan geçmiş imamların kırâatına bağlılık” gibi terimleri, daha sonra ortaya çıkacak olan “mütevâtir kırâat” tanımının o dönemdeki ifadesi olarak düşünebiliriz. Fakat unutulmamalıdır ki, mütevâtir bir kırâatın en önemli rüknü, sahih senetle rivâyet edilmiş olmasıdır. Kırâatın Hatt-ı Osmâni ve Arap gramerine uygun olması ilk dönem eserlerinden sonra şart olarak eklenmiştir. Bu üç temel kuralda, yani kırâat vecihlerinin sahih bir senetle Hz. Peygamber'e dayandırılması, her bir kırâatın Arap diline muvafakatı ve Hz. Osmân'ın yazdırdığı mushaflardan birisine uygun olması hususunda bütün kırâat âlimleri arasında tartışmasız bir ittifak vardır.¹¹⁷

Buraya kadar zikredilen temel esaslarda kırâatların ispatı için konulmuş olan kriterler ile kırâatların seçimindeki temel kriterlerin bir arada zikredildiğini görüyoruz. Bu yüzden şu ayrımı yapmak konun anlaşılması için önemlidir: Bu üç kriter nakil, Mushaf-ı Osmâni ve Arap dili, âlimlerinin ittifakıyla kırâatların sahih olduğunu isbat etmek için ortaya konmuştur. Öte yandan üç temel esastan biri olan Arapçanın dilbilgisi şartı aynı zamanda kırâatların sıhhat derecelerini tasnif etmek için oluşturulan bir kriterdir. Bu üç temel esasın dışındaki diğer kriterlere örnek vermek gerekirse; hadîs, şâz kırâatlardan uzak durmak, tekellüften kaçınmak, tevîlde en sahih mezhebe uygunluk, imamların okuyuşu veya kırâatlarla alakalı rivâyeti kıyasa takdim etmek gibi unsurlar da kırâat vecihlerindeki önemli kriterlerdendir.

¹¹⁶ Abdussabûr Şâhîn, *el-Kırââtü'l Kur'âniyye fî Dav'i İlmî'l Lügati'l Hadîs*, Mektebetü'l Hancî, Kâhire 2006, s. 257.

¹¹⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, I/15; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 255.

Bilinmelidir ki bu üç temel kriter ve diğer kriterler, kırâatların tasnif ve teşekkül sürecinde şekillenen kural ve kâidelerdir. Bu yüzden üç temel kriterin dışında kalan kriterler, değişik kırâat ekollerine göre farklılık gösterebilir.¹¹⁸

İbn Cezerî de: “*Kırâat imamlarının rivâyet etmiş oldukları kırâat vecihleri eğer üç temel kurala aykırı değilse, o kırâat vecihleri sahih kırâatlar kapsamında değerlendirilirler. Eğer bu kırâat vecihleri takdiren de olsa bu üç temel kuraldan herhangi birine uymuyorsa o zaman zayıf, ahad veya şaz gibi muteber olmayan kırâat vecihlerine ayrılarak tasnif edilirler*” diyerek, konuya ilişkin görüşünü dile getirmiştir.¹¹⁹ Yine İbn Cezerî, senetin sıhhatini veya tevâtürünü tek kural olarak kabul eden anlayışa karşı çıkmıştır. Çünkü her ne kadar kırâat vecihlerinde tevâtür asıl şart bile olsa, Resm-i hat ve Arap dil belağatıyla da ayrılmaz bir bütündür demek suretiyle kırâat kriterlerinde kabul edilmesi gerekenin, üç temel kaide olan senetin sıhhati, Resmî hat ve Arap dil belağatına uygunluk olduğuna vurgu yapmış ve üç temel kâidenin birbiriyle olan sıkı birlikteliğine dikkati çekmiştir.¹²⁰

Kırâatlarla ilgili olarak ilk tasnif çalışmasını yapan kişinin Haccac’ın emri ile tâbiîn âlimlerinden Yahyâ b. Yamer’in olduğu kabul edilmektedir. Bunun için Yahyâ b. Yamer, Mushaf hattı ile örtüşen bütün sahih kırâat vecihlerini biraraya getirerek toplamıştır.¹²¹

1.3.6. Makbul Kırâatın Esasları

1.3.6.1. Senedin Sahih Olması

Sahih kırâatların birinci rüknü; bir kırâat vecihi için gereken en önemli şartın âlimlerin ittifakıyla senedinin Hz. Peygamber’e kadar ulaşan bir rivâyet zinciriyle nakledilmiş olma zorunluluğudur. Bunun anlamı; kırâat imamının kendisinden başlayarak her tabakada hiç itiraz edilmeden Hz. Peygamber’e kadar ulaşan bir rivâyet zinciri ile kopukluk olmaksızın nakledilmesidir. Eğer bu sayı her tabakada üç ve daha fazla kişi tarafından rivâyet edilmişse artık bu kırâat senedi, mütevâtir olarak kabul edilir. Kırâat ilimlerinde tevâtüren nakledilme hususu, müteahhirin âlimlerin ortak kanaatiyle oluşmuş bir kriterdir. Bu kritere İbn Hâleveyh, Mekkî b. Ebî Tâlib, İmam el-Kevâşî ve Ebû Şâme gibi meşhur kırâat âlimlerinin yanında, kırâatındaki

¹¹⁸ Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 207-210; Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 46-47.

¹¹⁹ Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 73; Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 210.

¹²⁰ Akdemir, *Kırâat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 59.

¹²¹ Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur’ân-ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 73.

şâz görüşleriyle de bilinen İbn Şenebûz de dahil olmak üzere, cumhur kurrânın kanaati bu yöndedir.¹²²

Sahih kırâatlar denildiği zaman yukarıda ifade ettiğimiz gibi akla gelen ilk şey isnatları yönüyle mütevâtir olduklarıdır. Ancak bu hususla ilgili birkaç farklı görüş bulunmaktadır. İbn Hacib (ö. 646/1248) yedi veya on kırâat ekolündeki tevâtür kavramının; medler, imâleler ve hemze gibi edâ yönüyle ilgili olan okuyuş vecihlerinde olamayacağını ifade eder ve bu görüşe de Ebu Hanife (ö. 150/767)'nin iştirak ettiğini söyler ve düşüncesini delillendirir.¹²³ Ancak Zerkeşî, bu görüşün zayıf olduğunu ifade ettikten sonra: “*Bu fikir zayıftır. Şüphesiz doğru olan, med, med olması, imâle imâle olması bakımından mütevâtirdir. Şu kadar var ki, imamlar, meselâ medlerin miktarında ihtilaf etmişlerdir.*”¹²⁴ diyerek de tevâtür şartının; kuralların kendisinde olup, çekim miktarlarında olmadığını savunmuştur. Bu görüşe İbn Haldun (ö. 808/1403) da destek vererek tevâtür kavramını açıklamaya çalışmıştır.¹²⁵

Kırâatlardaki tevâtür şartının kelimelerdeki eda farklılıkları üzerinde cereyan etmediğini yukarıda ifade etmiştik. Ancak kelimelerdeki bu eda farklılıkları bir anlamda manevi tevâtürü ifade eder. Çünkü kârînin, hocasından okumuş olduğu âyetler üzerinde farklı kırâat ihtilaflarının olması söz konusu değildir. Ancak bu farklılıklar, edâ yönü ağır basan okuyuş vecihlerinde meydana gelmektedir. Bu eda şekilleri bir yerde nasıl okunmuşsa Kur’ân’ın geri kalan yerlerinde de aynı şekilde okunmuştur. Bu rivâyet şekli kârînin bizzat şeyhinden nakletmesi, şeyhinde şeyhinden nakletmesi ile Hz. Peygamber’e kadar uzanan bir icâzet haklası ile gerçekleştirilmiş olmasından kaynaklanır. Bu yüzden kelimelerin okunuşunda meydana gelen bu (eda şekilleri) farklılıklar bir anlamda toplumsal ve manevi tevâtürü ifade etmektedir. Çünkü bir kırâat imamının, hocasından icâzet alarak okumuş olduğu bu kırâat vecihleri, zaman içerisinde toplum tarafından benimsenip okunması ile toplumsal tevâtürü, icâzet yolu ile de manevi tevâtürü kazanmış olur.¹²⁶

¹²² Kaysî, *el-İbâne an Meâni'l Kırâât*, s. 51; Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 133; Şâhîn, *el-Kırââtü'l Kur’âniyye fî Dav’i İlmî'l Lügati'l Hadîs*, s. 279.

¹²³ Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 295.

¹²⁴ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 86.

¹²⁵ Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 295; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 86.

¹²⁶ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 49; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 85-86.

Kırâat İlimlerindeki üç temel kriter içinde en önemlisi senedinin sahih olmasıdır.¹²⁷ Hatta “Kırâat İlmi bu temel üzerine bina edilmiştir” desek mübalağa etmiş olmayız. Zaten kırâatların tespiti ve nakle dayalı olarak korunması Kur’ân’a özgü bir olgudur. Yani Kur’ân’ın korunması için yapılan en önemli çalışmalardan biridir. Bu konu önemli olduğundan Hz. Peygamber, Kur’ân’ın şeksiz şüphesiz korunmasını sağlamak için kendisinden Kur’ân dışında hiçbir şey yazdırmamıştır.¹²⁸

Hz. Peygamber’den itibaren Kur’ân kırâatında, sema’ ve arz usulüne ayrı bir önem verilmiştir. Çünkü Hz. Peygamber vahyi Hz. Cebrail’den sema’ ve arz yöntemi ile almış ve ashâbına da öğrendiği gibi aktarmıştır. Bu eğitim ve öğretim metodu sonraki dönemlerde de bu şekilde devam etmiştir. Kırâat imamları öğrenmiş oldukları kırâat vecihlerini bizzat üstadlarından arz ve sema’ usulüyle öğrenerek hem dinlemiş hem de dinlediklerini tekrar hocalarına okuyarak varsa hatalarını düzeltmişlerdir. Bu eğitim ve öğretim metoduyla Kur’ân-ı Kerim’i baştan sona hocalarının huzurunda okuyarak icâzet almışlardır. Bu usûlün aksine olan herhangi bir eğitim ve öğretim metodunu İslam âlimleri sağlıklı görmemişlerdir.¹²⁹ Ayrıca sema’ kavramı ile ilgili olarak Zerkani; Hz. Cebrail’in de Kur’ân-ı Kerim’in vahyini Yüce Allah’tan sema’ yolu ile aldığını ifade eder. Yani Kur’ân-ı Kerim, Yüce Allah’tan bizlere kadar sema’ ve arz usulü ile geldiğinden dolayı bütün şüphelerden âri bir şekilde bizlere ulaşmıştır. Çünkü Kur’ân-ı Kerim kırâatı, fem-i muhsin kurallarını iyi bilen bir kâriden okunmakla gerçekleşecek uygulamalı bir eğitimidir ve bu özellik başka hiçbir ilahi Kitâba nasip olmamıştır.¹³⁰

Bu konuyla ilgili olarak kırâat imamlarından Hamza, çocukluğunda mushafı önüne koyup “ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ”¹³¹ âyetini, Sâd diyerek okuması gerekirken “Sâ” diyerek okuması babası tarafından uyarılmasına neden olmuştur. Bu yüzden babası durumun vahametini anlayarak Kur’ân’ı, kırâat âlimlerinin bizzat kendisinden öğrenmesini istemiştir. Yalnız bu olay bile bizlere, Kur’ân-ı Kerim’in eğitim ve öğretiminde sema’ ve arz kavramlarının ne denli önemli bir yer tuttuğunu ortaya

¹²⁷ Baş, *Ahfeş ve Kırâatlar*, s. 77.

¹²⁸ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerif Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi’n-Nevevî*, tahk: Muhammed Mar’î, Dâru’l-Feyhâ - Dâru’l-Menhel Nâşirûn, Dâru’l Menhel Nâşirûn, 1. Baskı, Dimeşk 2010, XVIII/125.

¹²⁹ Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 207.

¹³⁰ Tetik, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 150; Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 207.

¹³¹ Sâd, 38/1.

koymaktadır. Meşhur kırâat âlimlerinden Ahfeş te kırâat tâliminde en önemli hususun sema'ya (işitmeye) dayalı eğitim faaliyetleri olduğunu ifade eder.¹³²

1.3.6.2. Resm-i Osmânî (Mushaf-ı Osmânî) Hattına Muvafık Olması

Kur'ân-ı Kerîm, H. 12. yılında meydana gelen Yemame savaşı sonrasında Hz. Ebû Bekir tarafından ivedi bir şekilde cem edilmiş ve Hz. Osmân tarafından da yaklaşık 12 bin sahâbînın onayı alınarak çoğaltılmıştır. Çoğaltılan bu nüshalar, sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan kırâat ekollerinin de oluşmasına öncülük etmiştir. Öyle ki mütevâtir ve meşhur tüm kırâatlar, bu mushaflara göre yazılmış ve düzeltilmiştir. Böylece kırâatlar konusundaki muhtemel karışıklıklar ve tartışmalar, bu nüshalara göre kayıt altına alınarak ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu nüshalar Hz. Osmân'ın emri ile Mekke, Bahreyn ve Yemen'e gönderilmiş bir adet ise Medîne'de koruma altına alınmış ve bu nüshaya da İmam Mushafı denmiştir.¹³³

Hatt-ı Osmânî bilindiği gibi Kureyş lehçesine göre çoğaltılmıştır. Çoğaltırılan bu nüshalara hareke ve noktalama işaretleri de koydutturulmayarak mânâsını bozmamak şartı ile farklı kırâat vecihleriyle de okumaya imkân tanınmıştır.¹³⁴ Ayrıca Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'den varid olan en sahih kaynak olması hasebiyle İslam âlimleri tarafından Kırâat ilimleri içinde üç temel kriterden biri olarak kabul edilmiştir. Bunun anlamı bir kırâatın sahih kabul edilebilmesi için o kırâatın Hatt-ı Osmânî'nin yazım şekline ve iskeletine uygun olması demektir. Bu şart, kırâatlar hakkında ihtilafların çoğaldığı bir dönemde gündeme gelmiş ve bütün kırâat imamları tarafından da kabul edilen ortak ilkelerden biri olmuştur. Hatta Ahfeş, Kırâat kriterlerinin Arap dil belâğatına uygunluğunun zorunlu olmadığını ileri sürmesine rağmen, Resm-i Hat'tı zorunlu ilke olarak kabul eder. Yine Zerkânî de Resm-i Hat üzerinde icma olmasından dolayı, Resm-i Hat'ta aykırı bir kırâatın geçerli olamayacağını ifade eder.¹³⁵

¹³² Hasan b. Abdillâh b. Saîd Askerî, *Tashîfâtü'l-Muhaddisîn*, tahk: Muhammed Münîre, el-Matbaatü'l-Arabîyyeti'l-Hadîse, Kâhire 1983, I/144.

¹³³ Mekkî b. Ebî Talib Hammuş Kaysî, *el-İbâne an Meâni'l Kırâât*, Dâru Nehda, Kâhire, ts., s. 34; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/14; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 77.

¹³⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 66.

¹³⁵ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/451-452; Şâhîn, *el-Kırâatü'l Kur'âniyye fî Dav'i İlmî'l Lügati'l Hadîs*, s. 258-268; Alîyyü'l-İmam, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 168; Mustafa Atilla Akdemir, "Kırâat-Resmu'l-Mushaf İlişkisi", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, Ensar neş., İstanbul 2002, s. 133.

1.3.6.3. Arap Gramerine Uygun Olması

Kırâat ilimlerinin üç temel şartından biri olan Arap dil gramerine uygun olması hususunda ittifak olmasına karşın bu şart üzerinde birtakım farklılıklar da bulunmaktadır. Ahfeş, kırâat vecihlerinin sıhhati konusunda Arap dil belağatına uygunluğunun zorunlu olmadığını ileri sürer.¹³⁶ El-Kevâşî ise kırâat ilimlerini Arap diline bir vecihle de olsa uygun olması gerektiğini ifade eder. Mekkî b. Ebî Tâlib te bu konuda; kırâat vecihlerinin Kur'ân'ın indiği dönemdeki Arapça'ya uygun olması gerektiğini söylemiştir. İbn Şenebûz ise el-Kevâşî ile aynı şekilde görüş beyan ederek, üzerinde ittifak edilmiş fasih bir lehçe ya da ihtilaf edilmiş bir vecihle de olsa Arap diline uygun olmasını yeterli görmüştür. Böylelikle bu şartta ittifak etmelerine rağmen kapsamını geniş tutmuşlardır.¹³⁷

Senedin sıhhati konusunda ittifak olmasına rağmen içeriğiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Mesela, senedin sıhhati konusunda bazı âlimler "tevâtür"ü şart koşarken bazıları da sadece senedin şöhretini yeterli görmüşlerdir. Zemahşerî, Ebû Zeyd, Zeccâc ve Ferrâ gibi dilbilimciler ise; Arap dil belağatını kırâat kriterlerinin üç temel esastan biri olarak kabul ettiklerinden dolayı bazı kırâat vecihlerini tenkit etmişler ve bu tür kırâat vecihlerinin tevkiî değil icthadî olduğunu savunmuşlardır. Buna sebep olarak bu tür kırâat vecihlerinin Arap dil kurallarına aykırı bir şekilde rivâyet edilmiş olmasını gösterirler.¹³⁸

Diğer bir kriter olan "bir kırâatın Resm-i Hat'ta muvafık olması" ilkesinde de bazı görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Âlimlerin bir kısmı, bir kırâatın kabul edilebilmesi için söz konusu lafzın Hz. Osmân'ın yazdırdığı Mushafların yazım iskeletine bire bir uygunluğunu şart koşarken diğer kısmı ise bu uygunluğun takdîrî olarak bulunmasını yeterli görmüşlerdir. Bunu şu şekilde örneklendirebiliriz: Hz. Osmân'ın çoğalttırdığı nüshalarda noktalama ve harekeleme sistemi olmadığı gibi kelimelerin çoğunda da uzatan elifler bulunmamaktadır. Bu sebepten bazı kelimeler birden fazla vecihlerle de okunabilmektedir. Mesela, Hz. Osmân musahafında Fatiha sûresinin 3. ayeti "مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ" şeklinde olup "ملك" kelimesinde uzatan elif bulunmamaktadır. Bu nedenle kelime, "مَالِكِ" şeklinde okunabileceği gibi

¹³⁶ Baş, *Ahfeş ve Kırâatlar*, s. 84.

¹³⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/15; Şâhîn, *el-Kırâatü'l Kur'âniyye ft Dav'i İlmi'l Lügati'l Hadîs*, s. 269-278.

¹³⁸ Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 158-159.

“مَلِكٍ” şeklinde de okunabilmektedir.¹³⁹ Komisyonda görevli olan kâtipler bu kelimeyi her iki şekilde de okunabilmesini sağlamak için bu şekilde yazmışlardır. Buna göre kelimenin “مَلِك” şeklindeki okunuşu Resm-i Osmânî hattına tamamen uygunluğunu ifade ederken “مَالِكٍ” şeklinde okunuşu ise Resm-i Osmânî hattına muhtemel muvâfakatı yani takdîrî uygunluğunu ifade eder. Diğer bir örnek te en-Nâs sûresindeki “مَلِك” kelimesi uzatan elif olmadan “مَلِك” şeklinde yazılmıştır. Bu kelime bütün kurrâlar tarafından “مَلِكِ النَّاسِ” şeklinde okunmuştur. Bu ve buna benzer kelimeler, Fatiha sûresinin 3. âyetinde geçen melik kelimesini desteklemektedir.¹⁴⁰

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kırâatların üç kriterinden sadece senedin sahih olmasını esas alanlar da bulunmaktadır. Bu görüşe günümüz müelliflerinden Abdurrahmân Çetin de; makbûl kırâatlar için asıl olanın nakil olduğunu ifade ederek destek vermiştir. Nitekim bu yazar, kırâatların Arap gramerine uygun olması şartı ile alakalı olarak şu ifadeleri kullanır: “Bu iki şarta ek olarak, bir üçüncü şart daha ilave edilmiştir ki bu da; nakledilen kırâatın Arap gramerine uygun olmasıdır. Ancak bizce böyle bir şart lüzumsuzdur. Kur’ân ve kırâatlar Arapça olduğuna göre, bunların Arapça’ya uygun olması, gâyet tabîîdir. Söz gelimi bu, eski Türkçe Kitâbelerin Türkçeye uygun olması gerektiğini söylemek gibidir. Bu şartın konulması sebebiyle kimi gramerciler mütevâtir kırâatlardan bazısını, kaidelere uymadığını iddia ederek tenkit etmişler; bu da birçok tartışmalara neden olmuştur. Oysa yukarıdaki iki şartı taşıyan bir kırâat karşısında geçerli olan, kurallar değil kırâat olmalıdır. Çünkü gramercilere ve kurallara hakemlik edecek olan Kur’ân’dır. Kaidelerin ona uydurulması gerekir” diyerek dile getirir.¹⁴¹ Subhi’s-Salih te konuya ilişkin görüşünü, “Bu konuda dayanağımız nakilde daha çok sahihliktir, Arap dilinde kaideye daha fazla uygunluk değil. Zira biz sarf ve nahiv kurallarına Kur’an’ı hakem kılmaktayız ama Kur’an’a bu gramer kurallarını hakem yapmayız. Bunun da nedeni dilbilimcilerin, koydukları bu kural-kaideleri; öncelikle Kur’an’ı, ikincil olarak ta Hadîs ve Arap sözlerini esas alarak oluşturmalarıdır” şeklinde açıklar.¹⁴²

¹³⁹ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/19; İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürsidü't-Tâlibîn*, s. 80; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/165; Cemâlüddîn Muhammed Şeref, *el-Kirâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâubiyye*, Darü's-Sahâbe li't-Türâs, ts., s. 1.

¹⁴⁰ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/17; İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürsidü't-Tâlibîn*, s. 80; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/496.

¹⁴¹ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 207-208.

¹⁴² İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/16; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/164; Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmil Kur'ân*, s. 258.

Özetlemek gerekirse, Arap dil belağatı ve Resm-i Hat üzerinde birtakım farklı görüşler olmakla birlikte, ittifak edilmiş hususlardır. Ancak Hz. Peygamber'den bizzat gelen sahih senetler itiraz edilmeden ana kriter olarak kabul edilmiştir. Nitekim bazı âlimler kırâatlar konusunda sadece iki rüknü kabul ederken, bazılarıysa bunları tek şart olan senedin sıhhatına indirgemişlerdir. Ancak genel kabul, kırâatların üç kritere uygun olması gerektiği üzerinedir.

1.4. Kırâatların Taksimi

Diğer ilimlerde olduğu gibi Kırâat ilimleri de gelişim süreci geçirmiş ve böylelikle de olgunluğa erişmiştir. Bu gelişimin ilk aşamaları tasnif çalışmalarıyla olmuştur. Bu dönemde Kırâat İlimine ait kavram ve ilkelerin daha henüz tam anlamıyla kemale ermediği, kapsamlı ve detaylı olmadığı görülmektedir. Ancak bu durum zaman içerisinde kırâat ilimlerindeki gelişmelere paralel olarak belli bölümler altında daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmış ve sorunlar giderilmeye çalışılmıştır. Bu yüzden Kırâat ilimleriyle alakalı olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde sahih, ahad ve şaz gibi bölümlere ayırmak suretiyle bir sınıflandırmanın yapıldığı görülmektedir. Biz de yapılan bu sınıflandırmaları belli başlıklar halinde inceleyeceğiz.

1.4.1. Sahih Kırâatlar

İbn Cezerî sahih kırâatları, Arap dil belağatına ve Resm-i Mushaf'a bir vecihle de olsa uyan, sika râvîler tarafından muttasıl senetle rivâyet edilen, kendisinde “şüzûz” ve “illet” bulunmayan kırâatlara sahih kırâatlar denilir. “Bu tür kırâatları inkar etmek caiz değildir ve kabulü gerekir. Çünkü Kur'ân'ın indirildiği yedi harf kapsamında değerlendirildiğinden dolayı icma oluşmuştur” diyerek sahih kırâatların hem şartlarını hem de dindeki yerini ifade etmiştir.¹⁴³

Yapılan tanımda kendisinde şüzûz ve illetin bulunmamasından kasıt; bir kırâat senedinde sika bir râvînin başka bir sika râvîye muhalefet etmemesi ve bu kırâat vechinin Hz. Peygamber'e kadar sahih bir senetle dayandırılması demektir. Ancak bilindiği gibi kırâatların sahih olabilmesi için rivâyet edilen metnin sadece nakil yönüyle sahih olması yeterli görülmez. Ayrıca söz konusu senedin kırâat imamları tarafından da kabul edilmesi gerekmektedir.¹⁴⁴

¹⁴³ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/15-16; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/163..

¹⁴⁴ İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 81; Mustafa Sâdık Râfî, *I'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğâtü'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kitâbi'l Arabî, 9. Baskı, Beyrût 1973, s. 56.

Burada bir ayırım yapmakta fayda vardır. Hadîs İlmi açısından bir rivâyetin şâz kabul edilmesi ile Kırâat İlmi açısından şâz kabul edilmesi aynı şeyler değildir. Hadîs İlminde şâz rivâyet;, sika bir râvî'nin, rivâyeti kendisi gibi başka bir sika râvîye muhâlif olarak nakilde bulunmasına denilir. Buna göre; râvî, yaptığı bir rivâyette kendisi gibi sika olan başka bir râvîye muhâlif olarak bir rivâyette bulunduğu zaman, bu iki rivâyete de bakılır: Eğer rivâyet senet yönleriyle birbirine eşitse, hangisinin daha önce nakledildiğine; buradan da çözülemiyorsa nâsih-mensûh olmasına vs. bakılarak en uygun olanı seçilir. Sonuçta bu iki senetten biri tercih edileceğinden, diğeri atılır. Ancak hadîsler için uygulanan bu metodu kırâatlar için de uygulamak pek mümkün görünmemektedir. Çünkü bazen bir âyet üzerinde farklı rivâyetler bulunur. Eğer bu farklı rivâyetler sika olan kimseler kanalıyla nakledilmiş ve aynı zamanda bu rivâyetler Hatt-ı Osmânî'ye ve Arap dil gramerine de uyuyorsa bu kırâat vecihleri sahih kabul edilir. Bundan dolayı farklı kırâat vecihleriyle okunmaya imkân veren bir âyet eğer bize sahih bir kanalla gelmişse yani kırâatlar için gereken üç rüknü de bünyesinde barındırıyorsa farklı vecihlerle de olsa o âyet okunur ve okuyan kimsenin de kırâatı sahih olur.¹⁴⁵

Önemli bir husus da; eğer bir kırâat vechi yukarıda saydığımız üç temel kuraldan her hangi birisini üzerinde taşımiyorsa, o kırâat vechi ister mütevâtir kırâat imamlarından, isterse meşhur kırâat imamlarından rivâyet edilmiş olsun, bu kırâat vechi sahih olarak kabul edilemez. Çünkü bir kırâat senetinin sahih kabul edilebilmesi için üç temel kuralı da eksiksiz bünyesinde barındırması gerekmektedir. Eğer bu üç temel kuraldan her hangi birisi eksik ise; o zaman bu tür kırâatlar sıhhat derecelerine göre ya şaz kırâatlar, ya da ahad kırâatlar grubunda değerlendirilirler.¹⁴⁶

Sahihs kırâatlar üç kısma ayrılırlar. Senet itibari ile muttasıl olan yani Hz. Peygamber'e kadar sika râvîler tarafından sahih bir senetle zikredilen ve her tabakada yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir grup topluluk tarafından rivâyet edilen senetlere mütevâtir kırâatlar denilir. Bu tür kırâatlar yedi

¹⁴⁵ Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 53-54; Akdemir, *Kırâat ilmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 59.

¹⁴⁶ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/15-16; İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 79-80; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/495-496.

harf mefhumu içinde değerlendirilirler. Ancak bu tür kırâatlar eğer tevâtür derecesine ulaşamamışlar ise o zaman meşhur kırâatlar diye isimlendirilirler.¹⁴⁷

Bu açıklamalardan sonra sahih kırâatların alt başlıkları olan mütevâtir ve meşhûr kırâatların tanımlarını ele alalım.

1.4.1.1. Mütevâtir Kırâatlar

Yalan üzerine birleşmeleri aklen mümkün olmayan bir grup insanın, kendileri gibi diğer bir grup insandan naklettikleri bilgilere mütevâtir bilgiler denilir. Bu tür kırâatlar Mütevâtir kırâatlardır ve sıhhat bakımından en üstün olan kırâatlardır.¹⁴⁸ Bütün kırâat imamları tarafından ittifak edilen bu mütevâtir kırâatları inkâr etmek kesinlikle caiz değil, inanmak ise vaciptir. Mütevâtir kırâatların bir başka özelliği de, İlahi vahye nispeti kesin olduklarından dolayı sahih ve makbul kırâatların en üstünü olmalarıdır. Ayrıca Kırâât-ı Seb'a imamlarının rivâyet etmiş oldukları kırâat vecihlerine de mütevâtir kırâatlar denilmektedir.¹⁴⁹ Ancak İbn Cezeri, hem Kırâât-ı Seb'a'yı hem de Kırâât-ı Aşere'yi mütevâtir olarak kabul etmektedir.¹⁵⁰

Tevâtür kavramı, Hz. Peygamber'den rivâyet olunan farklı kırâat vecihlerini, yalan üzere birleşmeleri aklen mümkün olmayan grupların kırâat imamlarına kadar aktarmış oldukları kırâat olarak algılandığından bu tür kırâat vecihlerini ister yedi, isterse on kırâat imamı rivâyet etsin fark etmez, mütevâtir kırâatlar denilir. Kırâatlardaki ihtilâf farklılıkları şifâhî nakillerde olduğu için, bunların eda yönleri de kapsayacak şekilde mütevâtir olarak kabul edilmektedirler.¹⁵¹ Ancak, Molla Hüsrev, Kâsânî, İbn Hâcib ve daha birçok muhakkik âlim ise Kur'ân'ın telaffuz ve edâ özelliklerinin mütevâtir olmadığı görüşündedirler.¹⁵²

İmam Gazâlî, İbn Kudâme ve İbn Hâcib gibi usûl âlimleri kırâatların sübûtu konusunda “mütevâtir olmayı” şart koşmuşlardır. Bu yüzden senedi tevâtür derecesine ulaşmayan bir kırâat için “ister Arap gramerine isterse de ve Resm-i Hat'ta uygun olsun sâbit olmaz” demişlerdir. İmam Gazâlî, İbn Kudâme ve İbn

¹⁴⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/15-16; İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 79-80; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/166-167.

¹⁴⁸ Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/165; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/395; Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 256.

¹⁴⁹ Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 295; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 210.

¹⁵⁰ İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 80, 81, 99, 101, 212; Sâlih, *Mebâhis Fi Ulûmil Kur'ân*, s. 256.

¹⁵¹ Zerkeşî, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 401; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 166; Bennâ Dimiyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşer*, I/70, 71, 72, 73.

¹⁵² Molla Hüsrev, *Mir'âtü'l-Usûl fi Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*, s. 28-30.

Hâcib gibi âlimlere muhâlif görüşleriyle bilinen Mekkî b. Ebî Tâlib ve İbn Cezerî gibi âlimler, bir kırâatın sahih olarak kabul edilebilmesi için mütevâtir olmasını şart olarak kabul etmemişlerdir. Buna gerekçe olarak; bir kırâat veçhinin, Arap gramerine ve Hatt-ı Osmâni'ye bir vecihlede olsa uymasını, muttasıl bir senetle de Hz. Peygamber'den kırâat imamlarına kadar ulaşmasını yeterli görürler ve Mütevâtir olmak için bu kriterlerden başka kriterleri şart koşmazlar.¹⁵³ Zerkeşî, Kırâat-ı Seb'a'nın cumhur ulemaya göre kırâatların en üstünü olduğunu ve bundan dolayı mütevâtir kırâatlar denildiği zaman ifade edilmek istenen şeyin Kırâat-ı Seb'a olduğunu söyler. Yine Zerkeşî bu konu ile ilgili olarak yedi kırâatın, Kırâat-ı Seb'a imamlarından bizlere kadar olan nakilleri açısından mütevâtirdir. Ancak, onların Hz. Peygamber'den kendilerine kadar olan nakillerinin tevâtürlüğü konusu ise tartışmalıdır. Çünkü bu yedi kırâat imamının senetleri bazen tekil, bazen ikil ve daha çok râvî tarafından nakledildiğinden tevâtürlük şartları rivâyetin başında ortasında ve sonunda oluşmamıştır. Bu yüzden bu senetler bazen ahad, bazen de tevâtür derecesinde nakledilmişlerdir. Fakat cumhur ulemanın ittifakından dolayı bu kırâatlara, mütevâtir kırâatlar denilmiştir. "İfade ettiğimiz bu hususlar, kırâat imamlarının rivâyet senetlerinde mevcuttur" diyerek geniş bir şekilde mütevâtir kırâatları açıklamıştır.¹⁵⁴

Kırâat-ı Seb'a ve Kırâat-ı Aşere'nin tevâtürlükleri hususunda el-Ferec (ö. 783/1381) gibi aşırı görüş bildiren bilginler de bulunmaktadır. El-Ferec hem Kırâat-ı Seb'a'nın hem de Kırâat-ı Aşere'nin inkârını kâfirlik olarak değerlendirmektedir. Ancak kırâatlar hususunda meşhur olan diğer âlimler, bu şekildeki açıklamaları uygun bulmamışlardır. Kur'ân ve kırâatların birbirlerinden tamamen farklı olan iki ayrı şey olduklarını ve birbirlerinden bağımsız olarak mütâlaâ edilmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü Kur'ân'ın bizzat Yüce Allah'ın kelamı olması hasebiyle reddetmenin kesin olarak inkârcılık olduğunu, ancak bir kırâat veçhinin mütevâtir olarak kabul edilse bile inkâr eden kişinin küfre düşmeyeceğini ifade etmişlerdir.¹⁵⁵

Kısaca mütevâtir kırâatlar özleri itibariyle mütevâtirdir. Yani med, med olması hasebiyle mütevâtir; imâle, imâle olması itibariyle mütevâtirdir. Ancak bunların çekim miktarlarında ihtilâf olduğundan dolayı tecvid ile ilgili kuralların

¹⁵³ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 55.

¹⁵⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâatı*, s. 265; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 56; Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, s. 85.

¹⁵⁵ Birişik, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, s. 94-95.

mütevâtir olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Bu yüzden bu ve bunun gibi durumlar kırâat imamları arasında ihtilafa neden olmuştur. Bu nedenle Hz. Peygamber'den bize kadar gelen en sahih kırâat vecihlerine mütevâtir kırâatlar denir. Bunlar, kırâat imamlarının ittifâk etmiş oldukları okuyuş vecihlerinin büyük bir kısmını oluştururlar. Ancak, rivâyet etmiş oldukları bu kırâat vecihlerinin bir kısmında ise ihtilâf etmişlerdir. Bu ihtilâflar kuvvet derecesine göre meşhûr (sahih-ı müstefâz diyen de vardır) âhâd ve şaz gibi kısımlarına ayrılırlar.¹⁵⁶

Şimdi kırâatların sıhhat dereceleri yönünden ikinci sırada kabul edilen meşhûr kırâatları inceleyelim.

1.4.1.2. Meşhûr Kırâatlar

Senedi itibari ile muttasıl, Arap dil belağatına ve Hz. Osmân mushafına bir vecihle de olsa uygun düşen kırâatlara meşhur kırâatlar denir. Ancak bu kırâatlar, kırâat imamları tarafından şöhret bulup, mütevâtir kırâatlar derecesinde kabul edilemeyen kırâatlardır. Meşhur kırâatlar, bütün kırâat imamları tarafından makbul sayılarak senetlerinde zikredilmiştir. Ayrıca zikredilen bu kırâatlara da mütevâtir kırâatlar gibi inanmak vacip, inkârı ise caiz değildir.¹⁵⁷ Kırâat İlminde, Ebû Cafer (ö. 130/747), Yâkub (ö. 205/820) ve Halef (ö. 229/843) meşhur kırâat imamları olarak kabul edilmektedirler. Ancak İbn Cezerî (ö. 833/1429) tarafından bu kırâat imamları mütevâtir kırâat imamları olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁸

1.4.2. Âhâd Kırâatlar

Âhâd kırâatlar; senedi muttasıl olmakla birlikte sahih kırâatların temel rükünlerinden olan Arap dil gramerine veya Resmi Hat'ta aykırı olarak yapılan kırâat rivâyetlerine denilir. Bu tür kırâat vecihlerine, kırâat imamları tarafından yeterli şöhrete ulaşamadıklarından dolayı âhâd kırâatlar denmiştir ve reddedilmemekle birlikte, dinde kesin bir ilim ifade etmedikleri için hem namaz hem de diğer ibadetlerde tilâvet edilemezler, ayrıca âhâd kırâatlara inanmak ta vacip değildir.¹⁵⁹

Benzer bir tarifi de günümüz müelliflerinden Muhaysin yapmaktadır. O, âhâd kırâatı: “*Arap gramerine ve Hatt-ı Osmâni'ye uygun olup tekli nakille aktarılan, bu*

¹⁵⁶ İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 91.

¹⁵⁷ İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 91; Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'an'ın 10 Kırâatı*, s. 175.

¹⁵⁸ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/153; İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 80, 81, 99, 101, 212.

¹⁵⁹ Zerkanî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, I/508.

yüzden dolayı da kırâat imamları tarafından mütevâtir ve meşhur kırâatlar kapsamında değerlendirilmeyen kırâatlardır.”¹⁶⁰ diyerek tanımlamıştır.

Başka bir tanımlamaya göre ise ahad kırâat, rivayet zinciri bakımından senedi sahih olmakla beraber, Resm-i Mushaf’a veya Arap dili gramerine uymayan veya Kırâat İlminde istenilen şöhrete ulaşamayan kırâatlara denir. Bunun örneğini, Hâkim (ö. 405/1014)’in, Âsım el- Cuhderî (ö.128/745) tarîkiyle Ebu Bekre (ö. 52/672)’den naklettiği er-Rahmân sûresinin 76. âyetinin kırâat şekli teşkil eder. Bu kırâata göre (رفرف/yastık) ve (عبرى/دöşek) kelimeleri mütevâtir kırâatlarda müfret olarak okunduğu halde bu kırâatta çoğul siğasıyla okunmuştur. “مَكْنِينِ عَلِي رِفَارِفِ خَضْرَ” “وعبقرى حسان” Âyetin meâli: “(Cennettekiler orada) yeşil yastıklara ve çok güzel işlemeli döşeklere yaslanırlar.”¹⁶¹ Bir başka örnekte ise, Ebû'l-Alâ el-Attâr'ın Abbâs'dan; onun da kırâat imamı Ebû Amr'dan yaptığı rivâyete göre; “سَاحِرَانَ”¹⁶² ifadesinde geçen “ظ” harfini tezzâherâ şeklinde teşdidle okuduğu rivâyet edilir. Halbûki kırâat âlimlerinin tümü bu kelimeyi şeddesiz bir şekilde okumuşlardır. Ancak onlar sîn, hâ ve elif kelimesi konusunda ihtilaf etmişler ve Âsım, Hamza, Kisâi ve Halef tarafından bu kelime, sîn (س)’in kesresi ile elifsiz olarak ve hâ’nın sükûnu ile (سِحْرَانَ/تَظَاهِرًا) şeklinde okunmuştur. Bu âlimlerden başka okuyanlar ise sîn’in fethası ve sîn’i çeken bir elif ve hâ’nın kesresi ile (سَاحِرَانَ تَظَاهِرًا) şeklinde okumuş ve okutmuşlardır. Bu tür kırâatların okunması kırâat âlimleri tarafından caiz görülmemiştir.¹⁶³

Yine Abdurrahmân Çetin de ahad kırâatı; senet yönünden sahih olan fakat Hz. Osmân mushafına veya Arap dil belağatına uymayan yahut ta kırâat âlimleri tarafından yeterli şöhretlere ulaşmamış kırâatlar şeklinde tanımlamıştır.¹⁶⁴

Mütevâtir ve meşhûr kırâatlar senetlerinin sahihliği, Hatt-ı Osmânî ve Arap gramerine uygunluğu en üst seviyede olduklarından dolayı sahih kırâatlar kapsamı

¹⁶⁰ Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 176; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 59.

¹⁶¹ Rahmân, 55/76; bkz. Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 167; Bennâ Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed, *İthâfî Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşer*, II/513; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/508; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 266; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 88; Çetin, *Kırâatların Tefsîre Etkisi*, s. 86; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 213.

¹⁶² Kasas, 28/48.

¹⁶³ İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, I/20, II/256; Bâzmûl, *el-Kırâat ve Eseruhê fî't-Tefsîri ve'l-Ahkâm*, s. 117.

¹⁶⁴ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 213.

içerisinde yer alırlar. Ancak âhâd kırâatlar senedi sahih olmakla beraber, sahih kırâatların temel iki rüknü olan Resm-i Hat veya Arap gramerinden birisine uymamasından dolayı zayıf kırâatlar kapsamı içinde yer alırlar. Yaptığımız tanımdan da anlaşılacağı üzere ahad kırâatlar, makbûl kırâatlar içinde değerlendirilemezler. Senedin sahih olmasıyla beraber, sahih kırâatın temel iki rüknü olan Resm-i Hat veya Arap gramerinden birisine uymamasından dolayı zayıf kabul edilmişlerdir.¹⁶⁵

Kısaca âhâd kırâat, senedi sahih olup diğer iki şartı da taşıyan ancak kırâat imamının rivâyet etmiş olduğu nakilde tek kaldığı kırâat vecihlerine denilir.

1.4.3. Şâz Kırâatlar

Şâz kırâatlar; sahih kırâatların üç temel rüknünden biri olan; senedin muttasıl olması kriterine uygun olmayan kırâatlardır. Bilinmesi gereken önemli bir husus ise, kırâat ilimleri sınıflandırılırken kırâat âlimleri arasında kesin bir ittifak olmamasından dolayı çeşitli sıkıntılar meydana gelmiş olmasıdır. Çünkü kırâatlar genelde sahih olan ve sahih olmayan kırâatlar olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Sahih olmayan bütün kırâatlar “genel mânâda şâz” kırâatlar olarak adlandırılmaktadır.¹⁶⁶ Zira içerisine burada işlediğimiz “özel mânâdaki şâz”ı aldığı gibi Mütevatir kırâat dışında kalan diğer tüm kırâatları meşhur, ahad, müdrec ve mevzu’yu da alan geniş bir yelpazeden bahsediyoruz. Bu yüzden İslam âlimlerinden bazıları kırâat vecihlerinde çitayı yüksek tutarak mütevâtir kırâatlar dışında kalan sahih, meşhûr ve âhâd kırâatları da zayıf kırâatlar kısmında değerlendirmişlerdir.¹⁶⁷

Hadîs İlminde “Zayıf” kavramı; sahih ve hasenin şartlarını kendisinde cem etmeyen hadîs için kullanılmaktadır.¹⁶⁸ Sahih kırâatta senedin ittisali, râvîlerin sika olması, kırâatta şüzûz ve illetin bulunmaması gibi özellikler aranır. Bu şartlardan biri veya daha fazlası bulunmazsa o zaman bu tür kırâatlar sahih olmayan (şaz) kırâatlar denilir. Bu vasıflardan birisinin bulunmaması ile sahih hadîsler nasıl zayıf duruma düşüyorlarsa sahih kırâatlarda aynı şekilde zayıf duruma düşerler. Daha öz bir ifade ile sahih kırâatların şartlarından birisini ya da daha fazlası kendisinde

¹⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 60; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 60.

¹⁶⁶ Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 25; Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 213; Aliyyü’l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur’ân’ın 10 Kırâatı*, s. 176.

¹⁶⁷ Zerkânî, *Menâhilü’l-İrfân fi Ulûmi’l-Kur’ân*, I/510-512; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 67; Çetin, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, s. 86; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 266; Akdemir, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 60.

¹⁶⁸ Celâleddin Süyûtî, *Tedribü’r-Râvî fi Şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, tahk: Muhammed Eymen b. Abdillâh Şebravi, Dâru’l Hadis, Kâhire 2010, s. 195.

bulundurmayan kırâatlar, zayıf (şaz) kırâatlar kapsamında değerlendirilir. Bu tür kırâat vecihleriyle ibadet edilemez ancak Kur'ân'ın hem mânâsının anlaşılmasında hem de hüküm istinbatında kullanılabilirler.¹⁶⁹ Şaz kırâatlarla ibadet edilemez ancak hüküm çıkarılabilir yorumu Hanefilere ait bir görüştür. Buna neden olarak ta: “Şaz kırâatlar Kur'ân-ı Kerîm'in tefsirinde Hz. Peygamber'in yapmış olduğu yorumlardır.” diyerek açıklama getirmişlerdir.¹⁷⁰ Ancak Şafîiler şaz kırâatlarla ilgili olarak: “Hem ibadet edilemezler hem de hüküm istinbatında kullanılamazlar” demek suretiyle şaz kırâatların dinde delil olamayacaklarını ifade ederler.¹⁷¹

Şâz kırâatlara ilişkin Ubeyy b. Ka'b'ın kırâatı olarak rivâyet edilen Ebû Abdillâh el-Yemânî (İbn Semeyfa') ve Ebû Semmâl'in: “Bugün senin bedenini kurtaracağız ki arkadan gelenlere bir ibret olsun.”¹⁷² âyetinde geçen (تنجيك) nüneccîke kelimesini, (تنحيك)/nunahhîke” şeklinde; “خلفك/halfeke” kelimesini ise “خلفك/halefeke” şeklinde okumalarını örnek olarak verebiliriz.¹⁷³ Bir başka örnekte ise; Fâtiha Sûresi'nin üçüncü âyetinde geçen (مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ) âyetindeki (مالك) kelimesinin mâzî sîğası ile (مَلَك) şeklinde; aynı âyette (يَوْم) / yevmi kelimesinin sonunun nasb ile (يَوْم) / yevme şeklinde ve 4. âyette yer alan (إِيَّاكَ نَعْبُدُ) / na'büdü kelimesinin ise (إِيَّاكَ يَعْبُد) / yü'bedü şeklinde okunmalarını örnek olarak gösterebiliriz. Bu üç okuyuş ta senedi sahih olmayan kırâat vecihlerindedir. Suyûtî, bu tür kırâatları mevzû kırâatlar olarak adlandırmıştır. Şâz kırâatlar bazı kaynaklarda merdûd kırâatlar olarak ta nitelendirilmiştir. Bu yüzden kırâatlar tasnif edilirken rivâyet senetinin sahih olmaması nedeniyle Resm-i Hat'ta muvafık olsun olmasın, Arap gramerine uygun düşün düşmesin, bu yüzden kabul görmemiştir.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 59; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 74; Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 297.

¹⁷⁰ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/502.

¹⁷¹ İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukriîn ve Mürşidü't-Tâlibîn*, s. 83.

¹⁷² Yûnus, 10/92.

¹⁷³ Ebû'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzî'l-Kırâatı ve'l-Îzâhi minhê*, tahk: Ali Necdî Nâsif-Abdulfettâh İsmail, Şelebî, Matbaatü Ehrabu't-Ticâriyye, Kâhire 1994, I/316; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâatü'l-Aşr*, I/20; Kastalânî, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâat*, I/78; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/508.

¹⁷⁴ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 167.

1.4.4. Müdrec Kırâatlar

Müdrec kırâatlar; şekil itibariyle hadîslerlerin müdrec kısmı ile benzerlik gösterir. Bir kırâat senetine bir râvînin, Kur'ân âyetlerinin aslından olmayan bazı ifadeleri metne; tefsir veya başka adlar altında sokmasına Müdrec kırâatlar denir.¹⁷⁵

Bu tür kırâat tilâvetlerine, sahâbî ve tâbiîn kırâatlarında rastlamaktayız. Örnek vermek gerekirse, Hasan el- Basrî: *“İçinizden oraya gitmeyecek hiç kimse yoktur. (Oraya girmeleri) Rabbinin üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür.”*¹⁷⁶ meâlindeki âyette geçen “vürûd/ورود” kelimesinin, “girmek/الدخول” anlamında olduğunu ifade ederek tefsir mahiyetinde bu kelimeyi âyete ekleyerek *“وَإِنْ مِّنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا”* şeklinde okumuştur.¹⁷⁷ İbn Abbâs ve diğer bazı sahâbîlerden nakledilen *“في مواسم (فَصَلِّ مِنْ رَبِّكَ فِي مواسم) Hac mevsiminde Rabbinizin fazlından istemenizde size bir günah yoktur... Ayrıca yine aynı âyeti İbn Mes'ûd, "في مواسم الحج فابتغوا حينئذ ليس عليكم جناح ان تبتغوا" şeklinde de okuduğu rivâyet edilir.*¹⁷⁸ Bu şekilde parantez içinde gösterilen yerleri âyete ekleyerek okumasını örnek olarak verebiliriz. Burada önemli olan bir husus gerek âhâd kırâatta gerekse de müdrec kırâatta “ziyade”/fazlalık söz konusudur. Ancak âyete yapılan ziyadelik konusunda âhâd kırâat, müdrec kırâattan şu şekilde ayrılmaktadır. Hz. Peygamber'e nisbet edilerek yapılan ilavelere âhâd kırâatlar denir. Ancak bu durum sahâbîye nisbet edilerek yapılıyorsa müdrec kırâatlar olarak adlandırılır. Nitekim *“salâtü'l-vustâ/الوسطي”nın عصر الصلاة/salâtü'l-asr* olduğuna dair rivâyetlerde Hz. Âişe, İbn Abbâs, Ubeyy b. Ka'b, Hafsa ve Ümmü Seleme'den yapılan izahlar bulunmaktadır.¹⁷⁹ Yapılan bu açıklayıcı beyanlar ashâb tarafından Hz. Peygamber'e nispet edilerek rivâyet edilmiştir. Buna istisna olarak *“في مواسم الحج / fi mevâsimi'l-hacc”* ilavesi, Hz. Peygamber'e değil bizatihi İbn Abbâs'a nisbet edilmiştir.¹⁸⁰

¹⁷⁵ Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 167.

¹⁷⁶ Meryem, 19/71.

¹⁷⁷ Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 167; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/509.

¹⁷⁸ Bakara, 2/198.

¹⁷⁹ Müslim, *Mesâcid*, 1425, 1426, 1427,1428; Nevevî, *Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, V/142-143; Bâzmûl, *el-Kırâat ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm*, s. 146.

¹⁸⁰ Müslim, *Mesâcid*, 202-206; Dârimî, *Salat*, 28; Ebu Bekr Abdî'r-Rezzak İbn-i Hemmam San'ani, *el-Musannef*, tahk: Habibü'r-Rahman el-A'zamî, Menşûrâtü'l-Meclisi'l-İlmî, ys., ts., I/578-579; Ebû Bekr Abdullah İbn Ebî Dâvûd Süleyman İbnü'l-Eş'as Sicistânî, *Kitâbü'l- Mesâhif*, Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, Beyrût, ts., s. 65, 92, 93-98; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 167; Ebû Bekr Abdullah İbn Ebî Şeybe b. Muhammed Aysî, *el-Kitâbu'l-Musannef fi'l-Ehâdîsi ve'l-Âsâr*, tahk: Kemal Yusuf el-Hut, Dâru't-Tac, 1. Baskı, Beyrût 1989, II/243-246; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/509.

Bir başka örnek; yine tefsir amaçlı eklenmiş olan ve Said b. Mensûr'un tahric ettiği, sahabeden Sa'd b. Ebi Vakkas'a nisbet edilen *يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ* ¹⁸¹ *إِنْ أَمْرُو هَٰلِكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُن لَهَا وَلَدٌ فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الشُّكْرَانِ مِمَّا تَرَكَ* ¹⁸¹ *وَإِن كَانُوا إِخْوَةً رِّجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ* ¹⁸¹ *يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ* ¹⁸¹ ayetine getirilen tefsir maksatlı (من أم) “anadan” ifadesidir. Diğer bir örnekse, İbnü'l-Enbârî'nin tahricini yaptığı, İbnü'z-Zübeyr'e izafe edilen *وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ* ¹⁸² *وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ* ¹⁸² ayetine getirilen “başlarına gelene karşı Allah'tan yardım talep ederler” şeklindeki ziyadedir. ¹⁸³

Sonuç olarak, bazı râvîlerin iyi niyet ile yapmış olduğu bu eklemeler bir âyet mi yoksa Hz. Peygamber tarafından yapılan tefsir mahiyetli açıklamalar mı oldukları kendileri tarafından bilindiğinden bir sıkıntı oluşturmamıştır. Ancak sonraki dönemlerde bu gibi eklemeler, Kur'ân'ın sübûtunda şüphe uyandırmak isteyen art niyetli kişilerin ellerinde birer malzeme olarak kullanılmıştır. ¹⁸⁴

1.4.5. Mevzû Kırâatlar

Mevzû kırâatlar yalnızca kârisine nisbet edilen kırâatlere denir. Dinin asıllarında şüphe uyandırmak isteyen müsteşrikler ve art niyetli kişiler tarafından kullanılan; Hz. Peygamber, kırâat âlimleri ve vahiyle hiçbir ilişkisi olmayan, rivâyet zinciri bakımından da tamamen asılsız, uydurma ve yalan kırâatlarıdır. ¹⁸⁵

Ebû Hanife'ye nisbet edilen: *انما يخشى الله من عباده العلماء* / *Allah'tan, kulları içerisinde ancak âlimler korkar...* ¹⁸⁶ âyetinde yapılacak hareke değişikliğiyle özne ve nesnenin yer değiştirmesi sonucu *انما يخشى الله من عباده العلماء* / *Allah, kulları içinde ancak âlimlerden çekinir...* şeklinde okunduğu rivâyet edilir. Ebû Hanife için yapılan bu isnad meşhur İslam âlimleri tarafından uydurma olarak görülmüştür. ¹⁸⁷ Zerkeşî ise bu ve benzeri ayetleri tevcih ederek uygun bir yorumla mânâlandırmaya çalışarak ayetteki Allah'ın havfindan kastın iclal ve ta'zim olduğunu belirtir. ¹⁸⁸

¹⁸¹ Nisâ, 4/176.

¹⁸² Âl-i İmrân, 3/104.

¹⁸³ Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 167; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/509; Bâzmûl, *el-Kırâat ve Eseruhâ fi't-Tefsîr ve'l-Ahkâm*, s. 144.

¹⁸⁴ Karaçam, “Kırâatların İntikali”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 298.

¹⁸⁵ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/509; Sâlih, *Mebâhis Fi Ulûmil Kur'ân*, s. 257.

¹⁸⁶ Fâtır, 35/28.

¹⁸⁷ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/20; Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 166; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/503-504; Sâlih, *Mebâhis Fi Ulûmil Kur'ân*, s. 257.

¹⁸⁸ Zerkeşî, *el-Bürhân fi Ulûmü'l-Kur'ân*, s. 236.

Kırâatlarla ilgisi olmayan, gerek metin, gerekse senet itibariyle tamamen uydurma haberlere Mevzû kırâatlar denilir. Bu nedenle hiçbir anlam ifade etmezler. Kırâat İlmî vesilesiyle bu ve bunun gibi sıkıntılı durumlardan Kur'ân-ı Kerîm'i üç şart ile korunarak metin ve rivâyet geleneği bakımından ne denli sıkı bir denemeden geçirildiği açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu büyük özellik; yani kırâatların üç şart ile denetlenmesi, insanlık tarihinde sadece Kur'ân-ı Kerîm'e nasip olmuş büyük bir ayırıcı niteliktedir.¹⁸⁹ Bunun sonucunda kırâat vecihleri en sahih kanalla bizlere kadar ulaşmış bulunmaktadır.

¹⁸⁹ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 63.

İKİNCİ BÖLÜM
KUR'ÂN-I KERÎM'İN BİR MUSHAF HALİNDE CEM EDİLMESİ

2. KUR'ÂN-I KERÎM'İN BİR MUSHAF HALİNDE CEM EDİLMESİ

Tezimizin bu bölümünde inen vahyin süreç içerisinde cem edilerek bir mushaf halinde toplanması ve çoğaltılmasını ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.

2.1. Vahiy Döneminde Kur'ân'ın Tâlimi ve Tilâveti

Ashâb, Kur'ân'ın Kerîm'in ta'lim ve tilâvetini Hz. Peygamber'den, Hz. Peygamber ise Hz. Cibrîl'den öğrenmiştir. Hz. Peygamber almış olduğu bu büyük sorumluluğa binâen öncelikle inen vahyi unutmamak ve ta'lim ettirmek için ezberleme arzusu içinde olmuştur. Bu yüzden Yüce Allah: " فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ " *Artık şüphe yok ki, melîk-ü hak olan Allah Teâlâ pek müteâlîdir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan (Cibrîl bildirmesini daha ifa etmeden) Kur'ân'ı (yani onu okumayı) aceleyle getirme ve de ki: Beni ilmen artır (yani Kur'ân ile. Şöyleki; ne zaman kendine ondan bir şey indirilecek olsa onunla İlmî artmıştır.)*"¹⁹⁰ buyurmuştur. Yüce Allah (c.c) bu âyetiyle Hz. Peygamber'in inen vahyi ezberlemek için telaş içerisinde olmamasını, bu vahyin sadrında unutturulmadan korunacağını ve bu korumanın bizzat kendisi tarafından yapılacağını " *إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ* / *Onu (Kur'ân'ı senin kalbinde) toplamak ve (sana) okumak bize düşer.*"¹⁹¹ âyet ile beyan buyurmuştur. Hz. Peygamber'in bu şekilde titiz davranmasının sebebi; indirilen vahyin asli telaffuzunu ashâbına kendisine indirildiği şekilde ta'lim ettirmek ve sonraki nesillerde bu şekilde intikalini sağlamaktır.¹⁹²

Hz. Peygamber (sav), kendisine indirilen vahyi ezberlemek ve unutmamak için yapmış olduğu dudaklarını kıpırdatma hareketi hakkında İbn Abbas (r.a) şu hadîsi rivâyet etmiştir:

لا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ . فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ . ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ / *Acele etmen için (Cebrail vahyi iyice bitirmeden) dilini onunla depreme onu (göğsünde) toplamak, onu (dilinde akıtıp) okutmak şüphesiz bize aittir. Öyleyse biz onu okuduğumuz vakit sen onun kırâatına uy (kulak kesil) onu açıklamak (sana okumak) bize düşer.*"¹⁹³ şeklindeki âyetleri ile uyarmıştı. Nitekim daha sonra Nebî,

¹⁹⁰ Tâhâ, 20/114; bkz. Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, s. 417.

¹⁹¹ Kıyâmet, 75/17; bkz. Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, s. 779.

¹⁹² Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 19; Birişik, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, s. 29-30; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 76.

¹⁹³ Kıyâmet, 75/16-19; bkz. Ken'ân, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, s. 779.

Cibrîl kendisine geldiğinde onu dinler ve Cebrâil gidince Nebî, okunan âyeti/âyetleri Cebrâil'in kendisine okuduğu gibi hıfzetmiş olurdu.”¹⁹⁴

Allah (c.c), Kur'ân-ı Kerîm'in ashâb tarafından hem daha kolay ezberlenmesi hem de hayatlarına tatbik etmeleri açısından Kur'ân-ı Kerîm ilk önce bir defada ve toptan Beyt-i Mâmûr'a sonrasında ise, yaklaşık 23 senelik bir zaman dilimi içerisinde Hz. Peygamber'e indirilmiştir. Bu usûle İslam dünyasında tedricilik metodu denmiştir.¹⁹⁵ Bu gerçeği Kur'ân-ı Kerîm: “ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً ”¹⁹⁶ Bu gerçeği Kur'ân-ı Kerîm: “ وَكَذَلِكَ نُنزِّلُ الْكُرْآنَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ”¹⁹⁷ İnkâr edenler: “Kur'ân ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi?” dediler. Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk.”¹⁹⁶ âyetinde vurgulandığı gibi Hz. Peygamber'in risâleti süresince bu metod devam etmiştir. Yine tedricilik hakkında bir başka âyette: “ وَفَرَقْنَا لَهُ الْكُرْآنَ أَنْزَالًا فَذَرَاهَا عَلَى الْوَجْهِ الْعَلِيِّ وَاللُّغَةِ الْعَلِيَّةِ ”¹⁹⁷ Hem onu, bir Kur'ân olarak (âyet âyet) kısımlara ayırdık ki insanlara onu (iyice anlayabilmeleri için) dura dura okuyasın! Çünkü onu (hâdiselere göre, size bir ders olmak üzere) azar azar indirdik.”¹⁹⁷ atif yapılarak bu inişin gerekçesine de dikkat çekilmiştir. Ayrıca ashâb bu uzun süre zarfında sema' ve arz usulüyle ta'lim etmiş oldukları Kur'ân-ı Kerîm'i hayatlarına da tecrübe yollu öğrenmeyi katarak kalıcığ artırılmışlardır. Yapılan bu eğitim ve öğretim modeliyle Hz. Peygamber devrinde Kur'ân-ı Kerîm hem bir hoca talebe ilişkisi, hem de yaşayarak öğrenme dediğimiz tecrübe yollu öğrenmeyi de gerçekleştirerek eğitim ve öğretimde yeni bir çıkır açmışlardır.¹⁹⁸ Ayrıca Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerîm ta'liminde sema' ve arz usûlüne vermiş olduğu önemi şu hadîsi şeriften de anlayabiliriz. Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet olunan: “Vallahi Resulullah'ın bizzat ağzından yetmiş küsur sureyi ezberlemiştir.”¹⁹⁹ hadîs üzerinden Hz. Peygamber'in ashâb üzerindeki rol model durumu daha iyi anlaşılmaktadır.

Tedricilik ilkesinin nedenlerinden birisi de hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'de ki âyetlerin bir sebep ve hikmete binâen peyderpey indirilmesi olan Tencîmu'l-

¹⁹⁴ Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, IV/182-183.

¹⁹⁵ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 50.

¹⁹⁶ Furkan, 25/32.

¹⁹⁷ İsrâ, 17/106..

¹⁹⁸ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kirâatlar*, s. 205.

¹⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, I/60.

Kur'ân'dır. Bu usûl Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılması hususunda oldukça önemlidir.²⁰⁰ Tedricilik ilkesi ve Tencîmu'l-Kur'ân sadece Kur'ân-ı Kerîm'e mahsustur ve diğer ilahi kitaplarda bulunmaz. Kur'ân'ın tedrici olarak indirilmesinin faydalarından biri de; Hz. Peygamber'e bir sebep ve hikmete binâen indirilmiş olan her âyeti ve sûreyi, gelişen olaylar uyarınca sahâbîlerine tefsir ve izaha imkân tanımış olmasıdır. Bu sebeple ashâb sorularına ve sorunlarına Hz. Peygamber diliyle bizzat Yüce Allah'tan cevap almışlardır.²⁰¹ Ayrıca Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerîm okurken dinleyenlerin konu hakkında düşüncelerini ve tefekkür etmelerini amaç edinmek için tertîl²⁰² üzere, Kırâat kâidelerine uygun, Kur'ân-ı Kerîm'in mesajını hissettiren bir okuyuş tarzıyla tilâvet etmiştir. Bu gerçeği Yüce Kitâbımız: "أَوْ زِدْ عَلَيْهِ وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا/veya onu daha arttır. Ve Kur'ân'ı tane tane güzel bir şekilde oku"²⁰³ âyetiyle beyan etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber Kur'ân'ı anlamadan hızlı bir şekilde okunmasını uygun bulmamış asıl olanın Kur'ân'ı anlamak olduğunu beyan etmiştir. Bunu şu hadîsi şerifle daha iyi anlayabiliriz; Abdullah b. Amr: "Peygamber bana Kur'ân'ı bir ayda hatmet! dedi. Ben ise; 'Bundan daha fazlasını yapabilirim', dedim. 'O halde on günde hatmet! dedi. Ben yine; 'Bundan daha fazlasını yapabilirim', diye karşılık verdim. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle dedi: 'Yedi günde hatmet, daha az bir müddette hatmetme!'"²⁰⁴

Hz. Peygamber (a.s), kendisine indirilen vahyi bütün sıkıntılara karşı özverili bir şekilde tebliğ etmesine rağmen yine de ashâbını Kur'ân ta'liminden mahrum bırakmıyordu. Çünkü tebliğin ilk yıllarında ashâbın ölüm tehlikesi bile vardı. Buna rağmen ashâbını her fırsatta ilme teşvik etmiştir. Ancak bu iş görüldüğü kadar kolay olmadığı için Kur'ân ta'liminde kendisine yardımcı olması için Ubâde b. Sâmit, Ubey b. Ka'b ve İbn Mesud gibi sahâbîden seçkin kimseleri de yanında görevlendirmiştir.²⁰⁵

²⁰⁰ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/79-91; Yûsuf Mar'aşlı, *Ulûmu'l Kur'ani'l Kerim*, Dâr'ul-Marife, 1. Baskı, Beyrût 2010, s. 87-92; İsmail Cerrahoğlu, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, Doktora Tezi, AÜİFY, Ankara 1968, s. 48.

²⁰¹ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 38; İbrahim Hakkı İmâmoğlu, *Celâleddîn Es-Süyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri (El-İtkân Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2011, s. 95; Birişik, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, s. 50-52.

²⁰² Tertil; Kur'ân-ı Kerîm okunurken vakf, ibtida, tefhim vb... kâidelere uygun olarak yavaş yavaş okumayı ifade eder.

²⁰³ Müzzemmil, 73/4.

²⁰⁴ Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'ân*, VI, 34.

²⁰⁵ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/196.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi ashâbını: “*Sizin en hayırlınız, Kur’ân’ı öğrenen ve öğreteninizdir.*”²⁰⁶ diyerek ilme teşvik etmiş ve bu özverili çalışmalar zamanla toplumun tüm katmanlarına yayılmış, tüm sahâbiler Kur’ân-ı Kerîm öğrenimine ve öğretimine seferber olmuşlardır.²⁰⁷ Ancak ashâbtan bazıları diğerlerine göre Kur’ân kırâatı konusunda daha öne çıkmışlar ve Hz. Peygamber’in özel iltifatlarına nail olmuşlardır. Bu hususla ilgili olarak Hz. Peygamber; Ubeyy b. Ka’b için: “*Sizin en iyi Kur’ân okuyanız, Ubey’dir.*”²⁰⁸ diyerek Ubeyy b. Ka’b’a iltifat etmiştir. Süreç içerisinde Ubeyy b. Ka’b gibi kimselerin sayılarında gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Hz. Peygamber bu süreçten duyduğu memnuniyeti: “*Kur’ân’ı şu dört kişiden alınız; Abdullah b. Mes’ûd, Sâlim Mevlâ Ebî Hüzeyfe, Mu’âz b. Cebel ve Ubeyy b. Ka’b*”²⁰⁹ ifadeleriyle dile getirmiştir. Hz. Peygamber bu çalışmaları Mekke döneminde genelde Dârü’l-Erkam’’da (Erkam’ın evinde), Medîne’de ise Ashâb-ı Suffe’ye ayrılan yerde yapmıştır. Ancak buralarla sınırlı kalmayarak imkân bulduğu zaman her şart ve ortamda hem tekli hem de topluluk olarak devam ettirmiştir.²¹⁰

Rasûlüllah (s.a.v)’in ders halkalarından daha fazla istifade edenlerden biri de Mus’ab b. Umeyr (r.a)’dir. Bu yüzden Allah Rasûlü onu, II. Akabe görüşmelerinden sonra Medîneli müslümanlara İslam dinini öğretmesi için göndermiştir. Hz. Mus’ab’ın burada yapmış olduğu çalışmalar sonucunda Medîne’de İslam dini hızla yayılmış ve çevre bölgelerden de bu yeni dini öğrenmek isteyen birçok kimse Medîne’ye göç etmiştir. Medîneli müslümanlar da Hz. Mus’ab’ın göstermiş olduğu bu üstün gayretten dolayı kendisine el-Kârî (okuyan) ve el-Mukrî²¹¹ (okutan) lakaplarını takmıştır.²¹² Sahâbilerin bu konuda önde gelenlerinden birisi de hiç şüphesiz Muaz b. Cebel’dir. Rasûlüllah (s.a.v), bu güzide sahâbîyi Mekke’nin fethinden sonra orada bırakarak Kur’ân ve diğer ilimleri Mekkelilere öğretmesini

²⁰⁶ Buhârî, *Fedâ’ilü’l-Kur’ân*, 21.

²⁰⁷ Akdemir, *Kırâat ilmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 27; M. Nazım Şiraz, “Hadislere Güveni Teyit Etme Noktasında Hadis Alma Usullerinden Sema ve Kırâat Yolları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V* sayı: 2, ys., 2005, s. 233.

²⁰⁸ Buhârî, *İ’tisâm*, 10.

²⁰⁹ Ebû Omer Yusuf b. Abdi’l-Berr Nemrî Kurtubî, *el-İstîâb fî Esmâ’i’l Ashâb*, Dârü’l Fikr, Beyrût 2006, I/48-52.

²¹⁰ Mehmet Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İsam yay., İstanbul 2011, s. 28.

²¹¹ Kırâat ilmini sağlam bir rivâyet zinciriyle almış bir üstadtan karşılıklı olarak sema’ ve arz usulüyle öğrenmiş ve bu şekilde aktaran kırâat âlimlerine denilir. Bkz. İbn Cezerî, *Müncidü’l Mukrîin ve Mürşidü’t-Tâlibîn*, s. 49; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, s. 26.

²¹² Ebu’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Beytü’l-Efkârî’ d-Devliyye, Ammân, ts., s. 435.

emretmiştir.²¹³ Rasûlullah, Muaz b. Cebel'i ayrıca Yemen'e, Allah (cc)'in emir ve yasaklarını öğretmek, aralarında hüküm vermek ve zekât mallarını toplamak amacıyla göndermiştir.²¹⁴ Ancak Rasûlullah (s.a.v), güvenmiş olduğu genç kimselere de görev vermiştir. Bunlardan birisi de Amr b. Hazm'dır. Amr. b. Hazm'ı hicretin onuncu yılında Necran'a sadaka-vergi toplamak ve oradaki müslümanlara da Kur'ân ve İslam'ı öğretmekle görevlendirmiştir. Amr. b. Hazm'a bu görev Rasûlullah (s.a.v) tarafından tevdi edildiğinde Hz. Amr (r.a) henüz 17 yaşında idi.²¹⁵ Bir başka örnekte ise; Rasûlullah (a.s) Ebû Musa el-Eş'ari için; "*Ey Musa! Sana Davud Peygamber'in nağmelerinden bir nağme verilmiştir.*"²¹⁶ diyerek kırâat hususunda ihtisas sahibi olduğunu ve kendisinden ilim tahsil edilebileceğini ifade etmiştir.²¹⁷ Tabiki saydığımız bu gibi âlim sahâbîlerden başka ilim konusunda rusûh sahibi sahâbîler de vardı. İlim konusunda kendisini isbat etmiş olan bu sahâbîler, Hz. Peygamber tarafından çeşitli bölgelere muallim olarak gönderilmişlerdir.²¹⁸

Ashâb için Medîne dönemi imkân açısından daha müsnet olduğundan dolayı Kur'ân-ı Kerîm ilimlerinde birçok âlim sahâbî yetişmiş ve bunlar çeşitli beldelere gönderilerek İslamın hızla yayılması sağlanmıştır. Muaz b. Cebel ve İbn Abbas Mekke'ye, İbn Mesud Kûfe'ye, Ebû Musa el-Eş'ârî Basra'ya ve Ebû Derda ise Şam'a giderek buraların hızla müslüman olmasına vesile olmuşlardır. Bu seçkin sahâbîler genelde şeriat ilimlerini özelde ise Kur'ân ilimlerini okutmuşlardır. Sonraki dönemlerde bu âlimler kurrâ ve kârî lakaplarıyla şöhret bulmuştur. Bazı kaynaklarda bu âlim sahâbîlerin sayısının 70 kişiden fazla olduğu beyan edilmektedir.²¹⁹

Hz. Peygamber'in bizzat kendisinden sema ve arz usulü ile Kur'ân-ı ta'lim edip ashâb arasında öne çıkan kimselere "kurrâ ve kârî" denilir. Zehebî'nin tesbitine göre yedi kişidir. Bunlar; Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652), Ubeyy b. Ka'b (ö. 20/640), Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652), Osmân b. Affan (ö. 35/655), Alî b. Ebî Tâlib (ö.

²¹³ Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, 303.

²¹⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen, Akdiye*, 11.

²¹⁵ Kurtubî, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II/91; Muhammed Hamîdullâh, *Mecmûati'l Vesâiki's-Siyâsiyye li'l Ahdi'n-Nebî ve'l Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, 6. Baskı, Beyrût 1987, s. 207.

²¹⁶ Buhârî, *Fedâ'ilü'l-Kur'ân*, 31.

²¹⁷ Birişik, *Kirâat İlmi ve Tarihi*, s. 31.

²¹⁸ Kurtubî, *el-İstîâb fî Esmâi'l-Ashâb*, II/91, 235.

²¹⁹ Çetin, *Kirâatların Tefsire Etkisi*, s. 70; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kirâat Farklılıklarının Rolü*, s. 20.

40/660), Ebû Musa el-Eş'arî (ö. 44/664) ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665)'tir.²²⁰ Tabiki bu yedi kişinin dışında başka sahâbîlerin de bulunması oldukça doğaldır. Bizim ifade etmeye çalıştığımız husus, Zehebî'nin de ifade ettiği gibi meşhur olup öne çıkan kimselerin sayısının yedi olmasıdır. Şu husus ta bilinmelidir ki Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân'ı ezberleyen kişilerin sayısı oldukça fazla derecede artmıştır. İfade etmeye çalıştığımız asıl husus sema ve arz usulüdür. Süreç içerisinde infırad tarîkiyle sonrasında ise indirac tarîkiyle eğitim ve öğretime devam edilmiş olsada yine de “sema ve arz” usulü asıl yöntem olmuştur. Ayrıca Kırâât-ı aşere imamları, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bu yedi kişiyi senetlerinde, Efendimiz (sav)'den hemen sonra zikretmişlerdir. Çünkü bu yedi seçkin sahâbî Kur'ân ve kırâat ta'limini bizzat Hz Peygamber (a.s)'den sema' ve arz yoluyla almışlar ve aldıkları gibi de aynen sonraki nesillere intikal ettirmişlerdir.²²¹

Sema' ve arz usulünde dikkat çeken bir diğer delil ise; Hz. Peygamber (as)'in vahiy gelmeden önce ümmî bir insan olmasıydı. Böyle olmasının elbette hikmetleri vardır. Çünkü Hz. Peygamber'in getirdiği ilahi mesaj karşısında müşrikler şaşkınlıklarını birçok defa dile getirmişlerdir. Eğer ümmi olmasa idi Hz. Peygamber'i suçlayacaklar ve Kur'ân'ın yüce mesajı hakkında şüphe uyandıracaklardı. Bu durum Kur'ân'da: “ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا / *Sen bundan önce herhangi bir kitap okumuyordun; onu sağ elinle de yazmıyordun. Eğer öyle olsaydı bâtıla sapanlar mutlaka kuşku duyacaklardı.*”²²² âyeti ile Allah (cc) tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in bu durumu vahyin ancak ilahî bir irade tarafından yapılabileceğini göstermekte ve Kur'ân-ı Kerîm'in de ilahî bir kitap olduğuna vurgu yapılmaktadır.²²³ Zaten Hz. Peygamber'in sözlerinden de ümmi olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bilindiği gibi Cebrail (as)'in kendisine üç defa oku demesine rağmen, “ben okuma bilmem” diyerek yanıt vermesini örnek olarak gösterebiliriz.²²⁴

²²⁰ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s.159; Zehebî Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Ma'rîfetü'l Kurrâi'l Kibâr ale't-Tabakâti ve'l Â'sâr*, tahk: Tayyar Altıkulaç, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995, I/102-126.

²²¹ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/125.

²²² Ankebût, 29/48.

²²³ Keskioglu, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 74-75.

²²⁴ Akdemir, “Kırâât-Resmu'l-Mushaf İlişkisi”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 119.

2.2. Sahifelerin Toplanması ve Bu Hususta Kabul Edilen Ana Kriterler

H. Peygamber zamanında Kur'ân-ı Kerîm'i Hz. Alî, Sa'd b. Âbid, Muâz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit, Übey b. Kâb ve Ubeyd b. Muâviye gibi vahiy kâtipleri tarafından tamamı bez, varak, kağıt, hurma dalı, yufka taş, deri, kürek kemiği, kaburga kemiği, ağaç kabuğu gibi nesnelere üzerine yazılmıştı ve bunlara suhuf deniliyordu. Vahiy kâtiplerinin sayısı bazı kaynaklarda 26, bazı kaynaklarda ise 40 olduğu rivâyet edilmiştir ancak 40 sayısı üzerinde ittifak edilmiştir. İnen vahiy yazı ile kayıt altına alınmasının yanı sıra hâfız sahâbîler tarafından da ezberlenmiş olmasına rağmen henüz bir kitap haline getirilmemişti. Bu süreç Hz. Peygamber'in vefatına kadar bu şekilde devam etmiştir.²²⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in cem edilmesindeki en büyük hadîse (h. 12/m. 633) senesinde peygamberlik iddasında bulunan Müseyleme'ye karşı yapılan Yemame savaşıdır. Bu savaş yapılmadan önce Hz. Ömer, durumun vahametini anlayarak Kur'ân-ı Kerîm'in cem edilmesi için dönemin halifesi olan Hz. Ebû Bekir'e teklif götürmüştü ancak halife, durumun önemini idrak edemediğinden dolayı hilafetinin ilk dönemlerinde Kur'ân-ı Kerîm'i cem etmeye pek yanaşmamıştır. Ancak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Müseyleme'yle yapılan Yemame savaşında Kur'ân-ı Kerîm'in koruyuculuğu görevini üstlenen hâfızların bir kısmının şehit edilmesi, Kur'ân'ın korunması konusunda ashâbın endişeye düşmesine sebep olmuştur. Bu vahim olayın neticesinde Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer'in ne kadar ileri görüşlü olduğunu anlayarak Kur'ân-ı Kerîm'in cem edilmesi hususunda harekete geçmesiyle bu konuda önemli adımlar atılmış oldu.²²⁶

Bu mühim konuyla ilgili olarak Zeyd b. Sâbit (r.a.)'ten rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte:

"Dedi ki Ebû Bekir Yemâme'de şehid olanların ölümünü müteakip, beni çağırttı. Ömer b. el-Hattâb onun yanında idi. Ebû Bekir (r.a.) (bana şu sözleri) söyledi: "Ömer bana gelerek, Yemâme gününün şiddeti sırasında Kur'ân hâfızlarının çoğunun şehid olduklarını, diğer sahnelerde de

²²⁵ Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 87-88; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 41; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 162.

²²⁶ Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 53; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 115-116; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 61; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 43; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 166; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 87-88.

hâfızların aynı hale uğramalarıyla Kur'ân'dan birçoğunun zâyi olmasından endişe ettiğini söyleyerek, Kur'ân'ın toplanmasını emretmem gerektiğini tavsiye etti."

Ömer'e:

"Resûl-i Ekrem'in yapmadığı bir işi (sen) nasıl yaparsın?" dedim. Ömer yemin ederek, bunun hayırlı bir iş olduğunu söyledi ve bana mürâcaata devam etti. Nihayet Cenâb-ı Hak, benim bu işe aklımı yatırdı, göğsüme ferahlık verdi. Ben de Ömer'in fikrine iştirak ettim. Zeyd: "Ebû Bekir (bana) dedi ki: Sen, genç ve akıllı bir adamsın, senin aleyhinde hiç bir şey söyleyemeyiz. Sen, Resûlüllah (s.a.v.)'e vahyi yazıyordun, Kur'ân'ı incele ve topla" dedi. (Zeyd devamla) "Allah'a yemin ederim ki, bana bir dağı taşımayı teklif etselerdi, Kur'ân'ın toplanması hususundaki bu teklif onun bana emrettiğinden daha ağır gelmezdi. (Onlara) Rasûlüllah (s.a.v.)'in yapmadığı bir şeyi siz nasıl yapıyorsunuz?" dedim. (Ebû Bekir) "Vallahi bu bir hayırdır" dedi. Ebû Bekir bana mürâcaata devam etti. Cenâb-ı Hak, Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in aklını yatırdığı ve göğsünü ferahlattığı gibi, benim de aklımı açtı ve göğsümü ferahlandırdı. Ben de Kur'ân'ı inceledim, (yazılı bulunduğu) hurma dallarından, beyaz ince taşlardan ve hâfızların hâfızalarından topladım. Hatta et-Tevbe sûresinin son iki âyetini²²⁷ yalnız Huzeymetü'l-Ensâri'nin yanında buldum. (Toplanan bu) sayfalar, vefat edinceye kadar Ebû Bekir'in yanında idi. Sonra hayatı boyunca Ömer'in yanında, daha sonra da Ömer'in kızı (Rasûlüllah'ın zevcesi) Hafsa'nın yanında kaldı."²²⁸

Bu hadîste bize açıkça ifade ettiği gibi Hz. Ömer, müminlerin emiri olan Hz. Ebû Bekir'e Kur'ân'ın toplanmasını tavsiye ve ısrar etti. Hz. Ebû Bekir ise; Hz. Peygamber'in yapmadığı bir işi yapacaklarından dolayı duyduğu sıkıntı yüzünden kabul etmek istemedi. Ancak Hz. Ömer'in isâbetli görüşü karşısında doğru olanın bu olduğuna ikna olarak Hz. Ömer'in görüşünü tasdik etti. Yapmış oldukları bu istişareden sonra Ebû Bekir (r.a.), Hz. Peygamber'in vahiy kâtiplerinden olan Zeyd b. Sâbit'i çağırarak bu vazifeyi ona teklif etti ancak Hz. Zeyd yukarıdaki hadîsi

²²⁷ Âyetin meâli: “ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ = Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır ve güç gelir. Üstünüze çok düşkündür. Mü'minleri cidden esirgeyicidir, bağışlayıcıdır (Habibim sana imân etmekten) yüz çevirirlerse, de ki: “Bana Allah yeter. Ondaki başka hiç bir Tanrı yok. Ben ancak ona güvenip dayandım. O, büyük arşın sahibidir.” Tevbe, 9/128-129.

²²⁸ Buhârî, Fedâ'ilü'l-Kur'ân, 3.

şerifte ifade edildiği gibi tereddütle yaklaşmış ve bunun yanında Hz. Ömer'in de kendisine yardımcı olmasını şart koşmuştur.²²⁹ Hz. Ömer'de kendisine yapılan bu isteği kabul etmesiyle Hz. Zeyd göreve başlamış ve bu süreçte Hz. Ömer'in de birçok yardımını görmüştür.²³⁰

Hz. Ebû Bekir başlarda her ne kadar Kur'ân'ı sahifelerin toplanması işine tereddütle yaklaşırsa da sonraki süreçte büyük gayretleri olmuştur. Hz. Ebû Bekir tarafından teklif edilen bu vazife karşısında Zeyd b. Sâbit (r.a.)'ın oldukça çekingen davrandığıdır. Zeyd b. Sâbit'in duymuş olduğu bu endişe de yersiz değildi. Çünkü almış olduğu bu ağır vazife karşısında kendisinin hicretten sonra müslüman olması ve vahy kâtipliğine de bu tarihten sonra getirilmesi başlı başına bir sıkıntı idi. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'in bir kısmı Mekke'de, bir kısmı ise Medîne'de nazîl olmuştu ve sahifeleri dağınık bir halde idi. Bu yüzden bütün âyetleri arayacaktı, ancak her yazılmış olanı değil, sadece Rasûlullah (s.a.v.)'in huzurunda yazılmış olanları bulacaktı ve bu iş hiçte kolay değildi.²³¹ Hz. Ebû Bekir (r.a.), bu büyük vazifede O'na yardımcı olması için ashâbtan ileri gelen sika ve zabt sahibi kimseleri Hz. Ömer'in evine çağırdı ve toplanan ashâbla belli prensipler çerçevesinde kararlar alındı ve bunlar kayda geçirilerek uygulanması için komisyona teslim edildi.²³²

Yapılan bu büyük toplantıda; Zeyd b. Sâbit hazretlerinin başkanlığında Hz. Ömer, Hz. Osmân, Hz. Alî, Übeyy b. Kâb, Abdullah b. Mes'ud, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyir, Abdullah b. Said, Talha, Sa'd b. Ebi Vakkas, Huzeyfe, Amr b. As, Halid b. Velîd, Ebû Musa el-Eş'ari, Ebû Hureyre, Ebû Zeyd ve Ebû Derdâ (r. Anhüm) komisyon üyeliğine seçilmişlerdir.²³³

Bu kadar meşhur isimler içerisinde Hz. Zeyd'in böyle mühim bir işe başkan olarak seçilmesinin elbette önemli sebepleri vardı. Şimdi bu sebepleri inceleyelim:

²²⁹ Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 164; Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 129; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 75.

²³⁰ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 70.

²³¹ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 117; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/307-308; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 76-77.

²³² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 45..

²³³ Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 27; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 45.

- a) Hicretten sora Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmayarak vefatına kadar hem vahiy kâtipliğini yapmış, hem de hizmetinde bulunmuştur.²³⁴
- b) Hz. Peygamber'e Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını arza-i ahirada hem ezberden hem de yazıyla sunarak, Hz. Peygamber'den hem yazı ile hem de ezberden icâzet almıştır.²³⁵
- c) Hz. Peygamber'in emriyle Süryânice ve İbranice'yi kısa zamanda öğrenerek Yahudi ve Süryâni kavmi arasında iletişimi sağlamıştır.²³⁶
- d) Hz. Zeyd hakkında ashâb-ı kiramın hüsnu zannı vardı. Çünkü Hz. Peygamber'in emriyle kısa zamanda İbranice ve Süryânice'yi öğrenmesi nedeniyle ashâb-ı kiramın içerisinde zekâsı ile meşhur olmuştu.²³⁷

Âyetlerin kabul edilmesi hususunda da iki şart ileri sürülmüştür:

- a) Âyetin veya âyetlerin Peygamber (s.a.v.)'in huzûrunda yazılmış olması.
- b) Âyetlerin ezberlenmiş olması.²³⁸

Bu hususla ilgili olarak Hz. Ebû Bekir; Allah (c.c)'ın Yüce Kelamından iki şahitle birlikte kim gelirse onu almalarını Hz. Ömer ve Hz. Zeyd'den istemiştir. Hz. Ömer ve Hz. Zeyd, kendilerine verilen bu direktifi yerine getirebilmek için komisyona seçilen diğer arkadaşlarıyla birlikte canla başla çalışmışlardır.²³⁹ Ancak bu iki şahitin ne olduğu ile ilgili âlimler arasında bir ittifak yoktur. Ebû Şâme (ö. 665/1266)'nin öncülüğünü yapmış olduğu görüşe göre; bu iki şahitten maksat, Kur'ân âyetlerinin Hz. Peygamber'in huzunda yazıldığını iki şahitle kanıtlamaları veya sadece ezberde olan âyetlere güvenilmeyerek, bu âyetleri yazılı olarak ta isbat etmeleri gerektiğini ifade etmek için konulduğunu ileri sürerler.²⁴⁰

Es-Süyûtî (ö. 911/1505) bu konuyu farklı açıdan değerlendirmiş ve iki şahitten maksadın; Rasûlüllah (s.a.v.)'in vefat ettiği sene olan 632'de Hz. Cebrail (a.s)'a Kur'ân-ı Kerîm'i iki defa arz etmesine şahit olan iki kişi demek olduğunu

²³⁴ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/307; Ünver, "Kur'ân'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmî Dergi Kur'ân Özel Sayısı", *Kur'ân Vahyinin Kitaplaşma Sürecine Bir Bakış*, s. 166.

²³⁵ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/307.

²³⁶ Kaysî, *el-İbâne an Meâni'l Kırâât*, s. 96; Kurtubî, *el-İstîâb fi Esmâi'l Ashâb*, I/322.

²³⁷ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/307.

²³⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 46.

²³⁹ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 119.

²⁴⁰ Süyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 131; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/309; Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 76.

ifade etmiştir. Kur'ân âyetlerinin ashâb tarafından bu şekilde toplanması, gelebilecek muhtemel eleştirilerin önü geçebilmek içindir.²⁴¹

Koyulan bu prensipler çerçevesinde Zeyd b. Sâbit (r.a.) ve komisyondaki diğer üyeler çok titiz bir çalışma sürecine girerek Kur'ân âyetlerini araştırmaya koyuldular. Öyleki "Asîb" denilen yapraksız hurma dallarından, lihaf diye bilinen yassı düz beyaz taşlara ve tahta gibi düz kürek kemiklerine varana kadar sahih olabilecek her türlü delili araştırmaya başladılar.²⁴² Bunlardan en güvenilir olanları hiç şüphesiz ashâb içinde öne çıkmış hâfızlar ve doğruluklarından şüphe edilmeyen sahâbilerin yazmış oldukları nüshalardı. Yani sahih bir şekilde nerede ne bulduysalar hepsini aldılar. Komisyonun bu üstün gayreti ve çalışmaları neticesinde Kur'ân-ı Kerîm yaklaşık bir sene içinde toplanarak bir cild haline getirilmiştir.²⁴³

Kur'ân-ı Kerîm'in toplanmasının takribi olarak bir senelik zaman periyodu içinde gerçekleştirilmiş olması, yapılan bu büyük çalışmanın önemini ifade eden önemli bir ayrıntıdır. Zira bu kadar zahmetli ve mühim bir işin kusursuz bir şekilde ve çok kısa denilebilecek bir zaman aralığında başarılmış olmasının nedeni, ashâb-ı kirâmın eşsiz çaba ve gayretlerine, bilhassa bu büyük olaya öncülük eden Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.)'in müstesna ihlâsına ve azmine bağlı olmasıdır. Subhi Sâlih de: "Bu büyük insanları tazîm etmemiz çok görülmemelidir."²⁴⁴ diyerek ashâbın İslam'a yapmış oldukları eşsiz hizmete vurgu yapmaktadır.

Hz. Alî (r.a.) Kur'ân-ı Kerîm'in cem edilmesini, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in öncülüğünde yapılması hasebiyle en büyük ecirin bu değerli zatlara ait olduğunu ifade ederek yapılan bu büyük hizmetin önemine dikkat çekmiştir. Çünkü Hz. Ömer'in fikri ve ileri görüşlülüğü sayesinde başlayan ve Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in de üstün gayret ve çabalarıyla kısa zamanda tamamlanan bu eşsiz çalışma elbette İslam tarihinde bir dönüm noktası olmuştur.²⁴⁵

²⁴¹ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 131; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 46; Aydüz, "Kur'ân'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmi Dergi Kur'ân Özel Sayısı", *Kur'ân-ı Kerîm'in İki Kapak Arasında Bir Mushaf Halinde Cem' Edilmesi*, s. 200-201.

²⁴² Sicistânî, *Kitâbü'l-Mesâhif*, I/13, 14, 15.

²⁴³ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 46; Akdemir, "Kırâat-Resmu'l-Mushaf İlişkisi", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 122; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 65, 71; Davud Aydüz, "Kur'ân'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmi Dergi Kur'ân Özel Sayısı", *Kur'ân-ı Kerîm'in İki Kapak Arasında Bir Mushaf Halinde Cem' Edilmesi*, DİBY., 2. Baskı, Ankara 2012, s. 202.

²⁴⁴ Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 77.

²⁴⁵ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 47.

Kur'ân-ı Kerîm'in toplanması sırasında sahafelerde aranan özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

- 1) Cem edilen bu nüshalara Kur'ân âyetlerinden nesh olunanlar alınmamıştır.
- 2) Cem edilen bu nüshalar hem sahâbînin icmâsı, hem de tevâtürle sâbittir.
- 3) Kur'ân âyetlerine hareke ve noktalama işaretleri koydutturulmayarak "yedi harfi" ihtiva etmesi sağlanmıştır.
- 4) Dönemin önde gelen hâfızları ve vahiy kâtipleriyle beraber en ince ilmi tesbit usulleriyle cem edilmiştir.²⁴⁶

Zikredilen bu özelliklere uygun olarak toplanan nüshalara "*İncil*" veya "*es-Sifr*" gibi birkaç isim teklif olarak sunulmuştur. Ancak komisyon bu isimler arasından İbn Mes'ûd'un teklifi olan "*el-Mushaf*" ismi şerifinin verilmesini uygun bulmuştur.²⁴⁷ İsmiyle ilgili yapılan bu istişareden hareketle dahi gittiğimizde; Kur'ân-ı Kerîm'in sonraki nesillere en sahih şekilde intikalinin sağlanması için ne derece bir gayretin içine girildiğinin takdiri zor olmasa gerektir. Ashâb bu anlayış ile, çoğaltılan Kur'ân nüshalarıyla beraber uzak ülke ve beldelere giderek ciddi birer mesainin içine girmişlerdir.²⁴⁸

2.3. Kur'ân'ın Cem Edilmesi

Bilindiği üzere Hz. Peygamber hayatta iken Kur'ân-ı Kerîm bir kitap haline getirilmemişti. Bunun nedeni vahyin bir yandan devam ediyor olmasından dolayıydı. Bir başka sebebi de Hz. Peygamber'e inen son vahiyle vefatı arasında 9 gecelik bir sürenin olmasıydı. Bu süre bilindiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'in cem edilerek bir kitap haline getirilmesi için yeterli değildi. Çünkü Zeyd b. Sâbit ve arkadaşları ancak bir sene zarfında Kur'ân-ı Kerîm'i cem ederek bir araya getirmişlerdir. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam dünyasının belki de en önemli olayı Kur'ân-ı Kerîm'in bir kitap haline getirilmesi hadîsesidir. Çünkü dinin kaynağı konumunda

²⁴⁶ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 48; Aydüz, "Kur'ân'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmî Dergi Kur'ân Özel Sayısı", *Kur'ân-ı Kerîm'in İki Kapak Arasında Bir Mushaf Halinde Cem' Edilmesi*, s. 207.

²⁴⁷ Zerkeşi, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 197; Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 117-118; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 78; Aydüz, "Kur'ân'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmî Dergi Kur'ân Özel Sayısı", *Kur'ân-ı Kerîm'in İki Kapak Arasında Bir Mushaf Halinde Cem' Edilmesi*, s. 207; Birişik, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, s. 58; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 122; Keskiöğlü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 132.

²⁴⁸ Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr ala Tabakâti ve'l-Âsâr*, I/127; Akdemir, "Kırâat-Resmu'l-Mushaf İlişkisi", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 125; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 25.

bulunan Kur'ân-ı Kerîm'in bütün tehlikelere karşı korunarak sonraki nesillere güvenli bir şekilde bırakılması bütün müslümanların asli vazifesidir.²⁴⁹

Cem edilen bu Mushaf-ı Şerif'ten insanlar istedikleri gibi istifade edemiyorlardı. Çünkü yazılan nüsha tek adet idi. Bu yüzden sahâbîden İbn Mes'ûd, İbn Abbâs, Hz. Alî ve Hz. Aişe gibi meşhur isimler bu sıkıntıyı gidermek için kendilerine ait özel mushaflar yazmışlardı.²⁵⁰

Hz. Peygamber'in arkadaşları Kur'ân-ı Kerîm'e hizmet için kendilerine ait mushaflar yazdılar. Bu mushaflar vesilesiyle de eğitim ve öğretimde büyük faydalar sağlandı. Kur'ân-ı Kerîm istinsah edilmeden önce ashâbın elinde bulunan bu mushaflara halifeler tarafından herhangi bir engelleme yapılmamıştır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm çoğaltılana kadar da halk tarafından büyük ilgi ve rağbet görmüştür. Nitekim sahâbîler, başkalarına Kur'ân öğretirken bu mushaflara muhtaçtı. Hatta bu konuyla ilgili olarak Hz. Ömer, elde bulunan ilk mushafı çoğaltarak kendi döneminde mushaf yazdırdığı ve bununda Kur'ân-ı Kerîm'in ilk cem hareketi olduğu söylenir.²⁵¹ Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde Kur'ân ta'limi, sahâbîlerin özverili çalışmaları ile artarak devam etmiştir. Ancak bu çalışmalar sistematik olmamıştır. Düzensiz olan bu çalışmalar Hz. Osmân dönemine kadar bu şekilde devam etmiştir. Hz. Osmân döneminde programsız bir şekilde yapılan bu çalışmalar, sistemleştirilerek Kur'ân'ın ta'limine devam edilmiştir. Bilindiği gibi sahâbîler, bu ta'lim vazifesini Rasûlullah'tan nasıl aldıysa o şekilde devam ettirmişlerdir. Ancak bu eğitim ve öğretim seferberliğinde kolaylık olsun diye bizzat Hz. Peygamber tarafından mânâyı bozmayacak farklılıklara da izin verilmiştir. Bu ruhsatla ilgili olarak Hz. Peygamber: “Şüphesiz ki Kur'ân yedi harf üzere indirilmiştir; ondan kolayınıza geleni okuyun.”²⁵² diyerek ilk kırâat farklılıklarına da (yedi harf) izin vermiştir.²⁵³

²⁴⁹ Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 90; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 23; Aydın, “Kur'ân'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmî Dergi Kur'ân Özel Sayısı”, *Kur'ân-ı Kerîm'in İki Kapak Arasında Bir Mushaf Halinde Cem' Edilmesi*, s. 191.

²⁵⁰ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 66; Akdemir, “*Kırâat-Resmu'l-Mushaf İlişkisi*”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, s. 122.

²⁵¹ Sicistânî, *Kitâbü'l Mesâhif*, s. 16-17; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 24.

²⁵² Buhârî, *Fedâilü'l-Kurân*, 5, 27.

²⁵³ Ebu Şame, *el-Mürşidü'l Veciz ilâ Ulûmin Teteallaku bi'l Kitâbi'l Azîz*, s. 84.

Abdus-Sabur Şâhin; hadîs kaynaklarında yedi harfle ilgili yaklaşık 46 hadîs nakledilip bunlardan 34 tanesinin herhangi bir tenkide tabi tutulamayacağını ifade etmiştir.²⁵⁴

Hız. Ebu Bekir döneminde kitap haline getirilen Kur'ân-ı Kerîm, bilindiği gibi noktalama ve harekelemeyi bünyesinde barındırmıyordu. Dolayısıyla sözkonusu mushafın farklı kırâatlarla okumaya imkân tanıyor olması da gayet tabiiydi. Bu okumalar ister tek harf üzere, isterse de yedi harf üzere yapılabiliyor olsun; bunun sahâbîye pratikte bir faydasının olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zira toplanan bu Kur'ân sayfeleri bir taneydi ve o da Hız. Ebu Bekir'in yanında muhafaza ediliyordu. Ashâb, muallim olarak gittikleri bölgelerde tıpkı Hız. Peygamber döneminde olduğu gibi yedi harf ruhsatından faydalanmaya ve bunu Kur'ân öğrenmeye çalışan insanlara uygulamaya devam etmişlerdi.²⁵⁵ Ancak Müslümanlara verilen bu yedi harfi muhafaza etmeleri kendileri üzerine farz kılınmamıştı. Bununla beraber Kur'ân-ı Kerîm'i istedikleri (kolayına gelen) şekilde okuyup anlamaları ve Kur'ân'ın aslını korumaları vacip kılınmıştı.²⁵⁶

Kırâat İlminde sema' ve arz kavramı önemli bir yer tutar. Çünkü bizzat Hız. Peygamber Kur'ân ta'liminde ashâbına kırâat vecihlerini öğretirken sema' ve arz usûlüne ayrı bir önem vermiştir. Bundan dolayıdır ki günümüzde de kırâat ilimlerini okuyan kişiler sema' ve arz usûlüne ayrı bir ehemmiyet göstererek kendi kırâat silsilelerini icâzet yolu ile Hız. Peygamber'e kadar dayandırmaktadırlar. Bu usulle Kırâat ve diğer şeriat ilimleri en sahih şekilde sonraki nesillere aktarılmaktadır.²⁵⁷ Bu tabirin kullanılma nedeni; birinci tabakada yer alan Hız. Osmân, Hız. Alî, Ubeyy b. Ka'b, Abdullah b. Mes'ûd, Zeyd b. Sâbit, Ebû Musa el-Eş'arî, Ebu'd-Derdâ gibi kurrâ sahâbîlerin, öğrendikleri kırâatı tekrar Hız. Peygamber'e arz etmeleri, onlardan da ikinci tabakada yer alan kişilerin kendilerine arz etmeleri neticesinde oluşmuştur.²⁵⁸ Bunlardan Ebû Hüreyre ve İbn Abbâs, Ubeyy b. Ka'b'a, Muğire b.

²⁵⁴ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 149.

²⁵⁵ Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 24.

²⁵⁶ Osman Kaya, "Kur'ân'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahruf'us-Seb'a", *CÜİFD*, Sivas 2004, s. 240.

²⁵⁷ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/102, 127, 159, 214, 296, 360, 450, II/533, 631, 717, 801, 887, 990, III/1110, 1245; Şiraz, "Hadislere Güveni Teyit Etme Noktasında Hadis Alma Usullerinden Sema ve Kırâat Yolları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V*, s. 238-239, 246.

²⁵⁸ Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/102; Muhammed Zâhid Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Darü's-Süreyya, 1. Baskı, Dimeşk-Beyrût 1997, s. 303.

Şihâb ise Hz. Osmân'a arzetmiştir.²⁵⁹ Bu arz usûlü Kırâat ilimleri tekâmül seviyesine ulaşana kadar devam edegelmiş ve halen de uygulanmaktadır.

Hz. Alî yapılan bu büyük hizmeti birçok defa dile getirerek övmüş ve İslam dünyası için büyük bir sıkıntının ortadan kaldırıldığını beyan etmiştir. Aynı şekilde Hz. Ömer, Kur'ân-ı Kerîm toplandıktan sonra ashâbı ivedi bir şekilde toplayıp onlara Kur'ân-ı Kerîm'i okuyarak hatmetmesi sonucu Kur'ân-ı Kerîm'in sıhhati toplu bir şekilde kabul edilmiştir. Bu olay şunu açıkça göstermektedir; Kur'ân-ı Kerîm cem edildikten sonra herhangi bir itirazın ileri sürülmemesi onun toplumsal bir tevâtür ile kabul edilip sonraki nesillerde bu şekil de aktarıldığını isbât eder ve bu özellik Kur'ân-ı Kerîm hariç hiçbir ilahi Kitâba da nasip olmamış büyük bir olaydır.²⁶⁰

2.4. Kur'ân'ın Çoğaltılması

Hz. Peygamber'den ta'lim gören ashâb farklı bölgelere hicret ederek Kur'ân eğitimi ile meşgul olmuşlar ve İslam'ın, hususen de Kırâat İlminin yayılmasına büyük emek harcamışlardır. Ancak bu sahâbîlerden ta'lim gören kimseler, her biri diğerine göre birtakım farklılıklar arzeden kırâat vecihlerini de öğrenmiş oldular. Bunun nedeni; Abdullah b. Mesud'un Kufe'ye, Ebû Musa el-Eş'ari'nin Basra'ya, Übeyy b. Ka'b'ın da Şam'a gitmeleri ve buralarda kendi kırâatlarını öğretmeleri neticesinde bazı farklılıklar oluşmuştur.²⁶¹ Ancak bu farklılıklar zaman içerisinde büyük sorunlara yol açmıştır. Çünkü farklı sahâbîlerden Kur'ân öğrenmiş olan kimseler hac, savaş vb. nedenlerle bir araya geldiklerinde her biri kendi öğrenmiş olduğu kırâatın daha sahih olduğunu savunarak, diğer kırâatları inkâr bile etmişlerdir. Hatta h. 25. senesinde Ermenistan'a yapılan seferde askerler arasında bu nedenle kargaşa çıkmıştır. Iraklı askerlerin İbn Mes'ûd'un kırâatını, Suriyeli askerlerin ise Ubeyy b. Ka'b'ın kırâatını öğrenmeleri neticesinde, birbirlerinin kırâatlarını bilmediklerinden dolayı eleştirmişler, hatta daha ileri giderek birbirlerini imansızlıkla dahi suçlamışlardır.²⁶²

Ordu Ermenistan seferinden döndükten sonra, Hz. Huzeyfe evine gitmek yerine Emiru'l-Mü'minîn Hz. Osmân'ın yanına giderek durumun vahametini bildirmiştir. Buna gerekçe olarakta Yahudi ve Hıristiyanların daha önce yaşamış

²⁵⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/128, 130, 136.

²⁶⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 47; krş: Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzülü ve Kırâatı*, s. 174.

²⁶¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 53.

²⁶² Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 68; Sicistânî, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 18.

oldukları ayrılığa atıfta bulunmuştur.²⁶³ Hz. Osmân da bu sıkıntıları kökten çözmek için bir hutbe irad etmiş ve müslümanların bu sıkıntıdan kurtulması için cem edilen mushafın çoğaltılması ve bu mushaftan başkasının da imha edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Bu çağrı üzerine ashâbında ittifakıyla Kur'ân-ı Kerîm'in tek bir lehçe (Kureyş) ile çoğaltması için gerekli işlemler başlatılmıştır.²⁶⁴ Bunun için; Hz. Ebu Bekir döneminde yazılmış olan mushaf esas alınarak Hz. Osmân tarafından sahâbînin önde gelen takva sahibi ve sika hâfızlarından Zeyd b. Said, Abdullah b. Zübeyr, Said b. el-Âs ve Abdurrahmân b. Hâris b. Hişâm görevlendirilerek çoğaltma işlemi yapılmıştır. Bunlardan Zeyd b. Said Ensar'dan, diğer üç sahâbî ise Kureyş kabilesindedir. Netice olarak çoğaltılan bu mushaflar belirlenen şehirlere muallim sahâbîlerle gönderilerek yaşanan kargaşanın giderilmesine çalışılmıştır.²⁶⁵

Kur'ân-ı Kerîm çoğaltılırken Kureyş lehçesiyle istinsah edilmesi hususunda karar kılınmıştır. Bunun nedeni; Hz. Osmân'ın: "*Zeyd ile Kur'ân hakkında bir şey üzerinde ihtilaf ettiğiniz zaman onu Kureyş lehçesiyle yazın. Çünkü o Kureyş lehçesiyle nazil olmuştur.*"²⁶⁶ diyerek yazımın, komisyonun Kureyş'li olmayan tek üyesi Zeyd'e göre değil, Hz. Peygamber'in lehçesine göre yapılmasını emretmiş ve bu durum bütün ashâb-ı kiram tarafından da icmâ edilerek kabul edilmiştir.²⁶⁷

Önemli hususlardan birisi de yedi harfin mahiyetinin ne olduğudur. Bu hususla ilgili olarak farklı tarifler ileri sürülmüştür. Yapılan bu tanımlamalardan kanaatimizce en uygun olanı İmam-ı Taberî'nin; Kur'ân-ı Kerîm'deki eş anlamlı kelimelerin, okunuşları sırasında yapılan kırâat tercihleri şeklindeki görüşüdür.²⁶⁸ Diğer bir husus ise; Hz. Osmân'ın çoğalttığı nüshaların yedi harfi içerip içermediğidir. Bu mesele etrafında âlimler ihtilaf halindedirler. Bir kısmına göre; Hz. Osmân döneminde yazılan Kur'ân nüshalarında yedi harfin tamamı mevcutken, diğer bir kısmına göreyse bunu iddia etmek pek te tutarlı görünmemektedir. Ancak bizim kanaatimize göre bu nüshalar yedi harfi ihtiva etmektedir. Çünkü Hz. Osmân'ın kendisi, Kur'ân'ın Kureyş, Kinâne, Esed, Hüzeyl, Temîm, Dabbe ve Kays kabilelerinin diliyle indirildiğini beyan etmiştir. Bu yüzden de çoğalttığı

²⁶³ Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 166; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*, I/13; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 27.

²⁶⁴ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 189.

²⁶⁵ Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 169.

²⁶⁶ Buhârî, *Fedâilu'l-Kur'ân*, 2, 3.

²⁶⁷ Sicistânî, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 26; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 78.

²⁶⁸ Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 154.

nüshaların yedi harfe izin vermesi oldukça doğaldır.²⁶⁹ Bu görüşe Ebû Ubeyd de katılmış ancak kabilelerin Kureyş, Kinâne, Sakif, Hüzeyl, Hevâzin, Temîm ve Yemen şeklinde olduğunu bildirmiştir. Farklı bir görüşe göre ise; bu yedi kabilenin beşi Hevâzin, geri kalan ikisinin ise Kureyş ve Huzâ kabileleri olduğu ileri sürülmüştür.²⁷⁰

Kur'ân'ın yedi harf üzere çoğalttırıldığını savunanlara göre ümmetin, çoğaltma işlemi sırasında Hz. Peygamber tarafından verilen izin ruhsatını gözardı etmeleri asla mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki Kur'ân'ın nüzûlünde okunmasına izin verilen yedi harf ruhsatını ashâbın koruması gerekir. Hz. Osmân da, Hz. Peygamber tarafından verilen yedi harf izninin sonraki nesillere aktarılmasını, çoğalttırılan Kur'ân nüshalarına noktalama ve harekeleme işaretlerini koydurtmayarak sağlamıştır. Bu nedenle mevcut mushaflar yedi harften kaynaklanan tüm kırâat vecihlerini kapsamaktadır. Bu görüşün yanlış olduğunu savunan âlimlere göreyse; istinsah edilen söz konusu nüshalar, tek harf üzere kaleme alınmıştır. Buna gerekçe olarak; Hz. Peygamber'in hayattayken verdiği yedi harf ruhsatının, artık kolaylık değil bilakis ayrılık sebebi olması hasebiyle, ümmetin birliğini yeniden temin için, Hz. Osmân'ın insiyatif olarak ümmeti, Kureyş lehçesiyle tek harfte birleştirmesini delil olarak gösterirler.²⁷¹ Bu iki görüşün dışında üçüncü bir görüş te vardır ki âlimlerin de ekserisi bu görüştedir. Bu görüşe göre; Hz. Osmân'ın çoğalttırdığı mushaflarda, yedi harfle okumaya imkân tanıyan âyetler bulunmakta ve bu âyetler de Kur'ân'da dağınık bir şekilde yer almaktadır.²⁷²

Hz. Osmân'ın çoğalttırdığı nüshalar bilindiği gibi Hz. Peygamber'e Kureyş lehçesiyle indirilmiş ve Hz. Ebû Bekir de Kureyş lehçesine göre istinsah ettirmiştir. Bu yüzden de Hz. Osmân, çoğalttırma işlemini Kureyş lehçesine göre yaptırmıştır.²⁷³ Ancak her ne kadar tek tip yazı iskeletiyle yazılmış olsa da yedi harf ile okumaya imkân tanıyan okuyuşları da ihtiva etmektedir. Çünkü bu nüshalarda bilinçli olarak

²⁶⁹ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 86; Necdet Çağır, *Kur'ân Belağatı ve Fonotiği Yönünden Kırâatlar*, Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum ts, s. 18.

²⁷⁰ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 63; Hacı Önen, "Ebû Amr Ed-Dâni'ye Göre Yedi Harfin Anlamı" *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi-www.e-sarkiyat.com*- ISSN: 1308-9633, sayı: XI, ys., 2014, s. 65.

²⁷¹ Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 77.

²⁷² Nevevî, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, VI/113-118; Sicistânî, *Kitâbu'l-Mesâhif*, s. 46-48, 49-58; Abdül' Fettah İsmail Şiblî, *Resmü'l Mushafî'l Osmânî ve Evhâmü'l Müsteşrikîn fî Kırâatî'l Kur'ân-Devâfiuhê ve Defuhê*, s. 48.

²⁷³ Ebû Osman b. Said Dâni, *el-Mukni' fî Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr*, Daru't-Tedmüriyye, 1. Baskı, Riyâd 2010, s. 143, 148.

hareke ve nokta kullanılmamıştır. Eğer Hz. Osmân, insanların tek bir lehçe üzerinde Kur'ân-ı Kerîm'i okumalarını isteseydi; o dönemin imkânları ölçüsünde noktalama ve harekeleme esasına göre Kur'ân nüshalarını çoğalttırabilirdi.²⁷⁴ Hz. Osmân'ın asıl yapmaya çalıştığı şey; Hz. Peygamber'in izin vermiş olduğu muhtelif kırâat vecihlerine resmîyet kazandırarak, ümmetin birbirini tekfir eden tartışmalarını önlemek ve Hz. Ebû Bekir döneminde yazılan asıl nüsha ile örtüşmeyen kırâatları reddederek, müslümanlar arasına saçılmış olan nifak tohumlarını bertaraf etmektir. Hz. Osmân'ın öncülüğünü yaptığı bu çoğaltma işlemi sonrakilere rehber olmuş, onlar da; kırâatların sıhhatını belirlemede söz konusu nüshalara uygunluğu şart koşmuş ve bu uygunluğu sağlayan kırâat ekollerini de sıhhat derecelerine göre mütevâtir, meşhur ve ahad kırâatlar şeklinde katogorize etmişlerdir. Böylece ortaya çıkabilecek sorunların da önüne geçilmiştir.²⁷⁵

Hz. Osmân'ın emriyle h. 25. yılında istinsah ettirilen bu mushaflar, Kur'ân konusunda ihtisas sahibi sahâbîlerin beraberinde her biri bir beldeye gönderilmiştir. Bu vazifeyle görevlendirilen sahâbîlerden Zeyd b. Sâbit Medîne'ye, Abdullah b. Sâib Mekke'ye, Muğîre b. Şihâb Şâm'a, Ebû Abdirrahmân es-Sülemî Kûfe'ye, Âmir b. Kays ise Basra'ya tayin edilmişlerdir. Böylelikle müslümanlar Kur'ân eğitimini direkt Hz. Peygamber'in ağzından öğrenmiş gibi oldular ve Kur'ân aslına uygun olarak tahrif ve tağyirden korunmuş bir şekilde sonraki nesillere aktarılmış oldu.²⁷⁶

Söz konusu mushafların dışındaki bütün nüshalar, bu mushaflara göre düzeltilmiş, düzeltilemeyenler ise Hz. Osmân'ın emriyle yakılmıştır.²⁷⁷ Ümmetin birliği için Hz. Osmân tarafından alınan önlemlerden bir diğeri de; gönderildikleri bölge halklarından, kendi nüshalarını bu mushaflara göre düzeltmelerini istemesidir. Böylece bu bölgelerde bulunan eldeki nüshalar, İmam mushafına göre düzenlenmiş oldular. Buradan da anlaşılacağı üzere Hz. Osmân'ın, istinsah edilen nüshalar haricindeki diğer nüshaların yakılmasını emretmesindeki asıl amacı; insanları tek bir

²⁷⁴ Akdemir, *Kırâat ilmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 44-45; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 27.

²⁷⁵ Adnân Zarzûr, *Ulûmu'l-Kur'ân*, el-Mektebu'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrût 1981, s. 94; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 71.

²⁷⁶ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/14-15; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/320..

²⁷⁷ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 195; Birşık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 64; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 92.

kitap üzerinde toplayarak kırâat ihtilaflarını ortadan kaldırmak ve müslümanlar arasındaki birliği sağlamaktır.²⁷⁸

Hz. Osmân tarafından çoğalttırılan bu nüshalar, selef ve halef bütün âlimlerin ittifakıyla Hz. Peygamber tarafından verilen yedi harf ruhsatını ihtiva edecek şekilde, Medîne’de bulunan binlerce sahâbînın onayı alınarak çoğalttırılmış ve böylece ümmet arasında ihtilaf çıkması engellenmiştir. Sonuç olarak; bazı ashâbta bulunan farklı harflerin ve özel notların kaydedildiği mushafların yok edilmesi, yerinde bir hareket olmuştur.²⁷⁹

2.5. Sûrelerin Tertibi İle İlgili İhtilaflar

İslam âlimleri arasında âyetlerin tertibinin tevkîfliğinde bir ayrılık bulunmamaktadır.²⁸⁰ Ancak bu ittifak, sûrelerin²⁸¹ tertibinin tevkîfi olup olmadığı meselesinde sağlanamamıştır. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’in toplanmasında gündeme gelen en önemli hususlardan birisi de; şüphesiz ki sûrelerin tertibi konusu idi ve bu konuda İslam âlimleri arasında bir ittifak bulunmaktaydı. Bu önemli hususla ilgili üç farklı görüş ileri sürülmüştür.²⁸²

El-Askalâni’nin öncülüğünü yapmış olduğu bir kısım İslam âlimlerinin kanaatine göre sûrelerin tertibi, ilâhi vahye göre değil ashâbın ictihâdına göre yapılmıştır. El-Askalâni bu görüşünü, namaz kılarken veya namaz sonrasında sûrelerin tertibine uyulması gerektiğine yönelik seleften veya haleften her hangi bir haberin rivâyet edilmemiş olmasını delil göstererek sûrelerin tertibinin sahâbî tarafından içtihatla yapıldığını ileri sürmüştür.²⁸³ Yine bu hususla ilgili olarak el-Kâdî İyâd (ö. 544/1149), Peygamberimizin bir gece namazda evvelâ Âl-i İmrân sonra da en-Nisâ sûresini okumasını ve Übeyy b. Ka’b’ın mushafının da bu şekilde tertip

²⁷⁸ Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz*, s. 68; Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, s. 166; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, I/318.

²⁷⁹ Ünal, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 28; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur’ân Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 83; Öztoprak, *Kur’ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 31-32; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 94-95.

²⁸⁰ Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, s. 139; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, I/412-413.

²⁸¹ Sûre kelimesi sözlükte; yüksek mevki, makam, şan, şöhret ve binanın katları anlamlarına gelmektedir. Istilahta ise; Kur’ân-ı Kerîm’deki âyetlerden meydana gelen, bir başı ve bir sonu olan müstakil Kur’ân bölümlerine denilir ve Kur’ân-ı Kerîm’de 114 sûre vardır. 74 sûre Mekke’de, 21 sûrede Medine’de, geri kalan 19 sûre ise Mekke veya Medine’de indirilmiştir. Bkz. Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 50; Demirci, *Kur’ân Tarihi*, s. 136; Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat ilmindeki Yeri*, s. 351-352.

²⁸² Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, s. 181; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, I/419; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur’ân*, s. 71.

²⁸³ Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur’ân*, I/419-421; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur’ân-ı Kerîm ve Kur’ân İlimlerine Giriş*, s. 53.

edilmesini göstererek El-Askalâni'ye destek vermiştir. Ayrıca bu görüş sahiplerini teyiden, Hz. Alî'nin kendi nüshasındaki sûre tertibinin nüzül sırasına göre olmasını da örnek olarak gösterebiliriz.²⁸⁴

Kur'ân-ı Kerîm'deki sûrelerin tevkifi olduğunu savunan âlimlerin başında ez-Zerkeşî, Ebû Câfer en-Nahhâs ve Ebû Câfer ez-Zübeyir gibi âlimler gelmektedir. Bu âlimler, Müslim hadîsinde geçen; Hz. Peygamber'in namaz kıldırırken önce en-Nisâ sûresini, akabinde ise Âl-i İmrân sûresini okuduğunu bildiren ibareyi delil göstererek görüşlerini açıklamaya çalışırlar. Bu hadîsi şerifi Müslim, Huzeyfe'den rivâyet etmiştir. "*O, ümmetine kolaylık olsun diye bunu yaptı. Bu, sûrelerin tertibinin tevkîfi olmasına mâni değildir. Bu, bir tek hâdiseye göre değil, Rasûlüllah'tan zuhur eden birçok hâdiseye göre hüküm verilmesi gereken bir konudur.*"²⁸⁵ demektedir. Bu hadîsi şeriften de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber, namaz kıldırırken ve diğer ibadetlerde Kur'ân-ı Kerîm'i daima elimizdeki mushafa göre okumuş ve okutturmuştur. Bir başka husus ise Hz. Ebû Bekir'in cem edip ashâbın ittifakıyla kabul edilmesinin temel sebebi Hz. Peygamber'in bildirdiği şekilde toplanılması ve Hz. Osmân döneminde ise yine aynı tertib kullanılarak çoğaltılmasıdır.²⁸⁶

Subhi Sâlih te; sahâbilerin kendilerine ait olan şahsî mushaflarındaki tertibin farklı farklı olmasının temel nedeninin, tamamen kendi icthadlarından kaynaklandığı ileri sürer. Bu yüzden de ashâbın, birbirlerini kendi tertiplerine uymaları konusunda zorlamadıklarını ve diğer kimseleri de bu konuda haram işlemekle itham etmediklerini dile getirir. Netice olarak Hz. Osmân'ın Kur'ân-ı Kerîm'i cem ettirdikten sonra bütün sahâbilerin şahsi mushaflarını terk etmelerini delil göstererek, icthâdi re'yin zayıf olduğunu, tercih edilmesi gereken hükmün ise; sûrelerin tertibinin bugün elimize ulaşan şekliyle korunarak gelemesinden dolayı vahye müstenid olduğunu ifade ederek Zerkeşî ve onun gibi düşünen âlimlere destek verir. Ayrıca en-Nahhas ta sûrelerin tertibinin bizzat Hz. Peygamber tarafından yapıldığını birçok defa dile getirerek tertibin tevkifi olduğunu söyler.²⁸⁷

²⁸⁴ Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 181; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, I/419-420; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 136-137; Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kıvrâatı*, s. 67; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 53.

²⁸⁵ Buhârî, *Ezân*, 77; Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 181.

²⁸⁶ Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 180.

²⁸⁷ Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 181; Süyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 139; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 71.

Bu iki görüşün dışında bir görüş daha vardır ki bu görüşe göre ise; sûrelerin bir kısmının tevkîfi, bir kısmının ictihâdi olduğu savunulur. Bu görüşü savunanların başında İbn Atiyye (ö. 543/1 148) ve Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) gibi âlimler gelmektedir. Bu gibi âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerin tertibinin, sûrelerin başlarında bulunan besmelelerin tertibinin, yedi uzun sûre, Hâ-Mîm'ler ve el-Mufassal sûrelerin tertibinin bizzat Hz. Peygamber tarafından konulduğunu Bera' ve Enfal sûrelerinin ise, Kur'ân'ın toplanması esnasında tertip olunduğunu ileri sürerek görüşlerini delillendirmeye çalışırlar.²⁸⁸

Yukarıda zikrettiğimiz üç görüşün ortak noktası, lafızda olan ihtilaflar üzerinedir. Ancak bilindiği üzere Hz. Peygamber'in zamanında Kur'ân hâfızlarının bulunduğu ve Kur'ân-ı Kerîm'i birçok kere hatmettikleri hadîs-i şeriflerle rivâyet edilmiştir. Bu hâfızların gerek namazlarda ve gerekse diğer zamanlarda Kur'ân okuduklarında belli bir sıraya göre okuyacakları muhakkaktır. Bu yüzden bu görüşlerden en itidallisi ve bizce tercih edileni, sûrelerin tertibinin tevkîfi oluşudur. Yine Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eş'ari'ye göndermiş olduğu bir mektupta sabah ve öğle namazlarında Hucurât'tan Buruc'a kadar olan Tıval-ı Mufassal sûreleri, ikindi ve yatsı namazlarında Buruc'dan Lemyekun'e kadar olan Evsat-ı Mufassal sûreleri, akşam namazında ise Lemyekun'den Kur'ân-ı Kerîm'in sonuna kadar her hangi bir sûreyi okumasını istemiştir. Doğal olarak bu sûreler Hz. Peygamber tarafından belirlenmemiş olsa Hz. Ömer'in bu hususla ilgili olarak Ebû Musa el-Eş'ari'den böyle bir istekte bulunmasının da temelinin olmayacağı ve bu hususta itiraz gelmesi gerektiği aşîkardır. Hal böyleyken herhangi bir itiraz vaki olmamıştır.²⁸⁹

Bu konuda işaret etmemiz gereken önemli bir husus ta, sûrelerin tertibinin ister ictihâdi isterse tevkîfi olsun, riâyet etmemiz gereken en önemli kuralın, bu günkü tertibe uyulması gerektiği şeklindedir. Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinin yanında, yazılması söz konusu olduğunda bu durum ayrı bir önem kazanır. Bunun nedeni nakil yollu olarak bize kadar ulaşan Kur'ân'ın tertibinin ashâbın icmâsına dayanmış

²⁸⁸ Zerkeşî, *el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 181; Sâlih, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 72; Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 67.

²⁸⁹ Keskioglu, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 109; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 53; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 182.

olmasıdır. İcmâ ise dinde uyulması gereken şer'î bir delildir. Buna uymamak fitneye sebep olacağından kaçınılması gerekli bir iştir.²⁹⁰

2.6. Kur'ân'a Hareke ve Nokta Konması

Hız. Osmân mushaflara hareke ve noktalama işaretlerini koydurtmayarak Kur'ân'ın muhtelif kırâat vecihleriyle okunmasına imkân tanımıştır. Hız. Osmân'ın çoğalttırmış olduğu bu nüshaları müslümanlar, nokta ve harekeye ihtiyaç duymadan kendi selikaları ile okumuşlardır. Ancak bu durum zaman içerisinde gelişen ve ileride de değineceğimiz sıkıntılardan sebep büyüyerek, nokta ve hareke konulmasına ihtiyaç duyulan Emevi hükümdarı Abdü'l-Melik b. Mervân (ö. 86/705) dönemine kadar bu şekilde devam etmiştir.²⁹¹

İslam dünyasında Arap olmayanların İslam topluluğuna girmeleri, dillerinin Arapça olmaması ve Kur'ân-ı Kerîm'in Hız. Osmân tarafından harekesiz çoğalttırılması nedeni ile âyetlerin kasıtlı olmayarak yanlış okumalar meydana geldi. Bunun ıstılahta "tashif" denilir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu şekilde yanlış okunmasına daha ziyade Irak ve Suriye bölgelerinde rastlanıyordu. Zira bölge insanları arap olmayan unsurlardan oluşuyordu. Bu sıkıntıların artarak devam etmesi, Haccâc b. Yûsuf (ö. 95/714)'un emriyle oluşturulan çalıştayla çözüme kavuşturuldu.²⁹²

Kur'ân-ı Kerîm'e harekeyi kimin koyduğuyla ilgili İslam âlimleri arasında görüş birliği yoktur. Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688), Nasr b. Âsım (ö. 89/707) ve Yahyâ b. Ya'mer (ö. 129/746)'in isimleri ön plana çıkmaktadır. Genel kabule göre Ebu'l-Esved'in harekeyi Nasr b. Âsım ile Yahyâ b. Yamer'in de noktayı ilk olarak kullandıkları düşünülmektedir. Çünkü Nasr b. Âsım ile Yahyâ b. Yamer Ebu'l-Esved'in talebesi olup, bu işi ondan öğrenerek geliştirmişlerdir. Usul, Nasr b. Âsım ile Yahyâ b. Ya'mer'in Basra'lı olması hasebiyle ilk önce Basra'da sonraki süreçte ise Medîne ve Mekke'de yaygınlaşmıştır.²⁹³

Ubeydullah b. Ziyad, Kur'ân'ın harekelenmesi konusunda dönemin meşhur âlimlerinden Ebu'l-Esved'in emrine 30 kadar âlimi vererek bu işle görevlendirmek

²⁹⁰ Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 1/425; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 50-51.

²⁹¹ Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, s. 92; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 179-180; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 230; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 161; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 134.

²⁹² Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 230; Birişik, *Kırâat ilmi ve Tarihi*, s. 72; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 34.

²⁹³ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 350; Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, s. 93-94; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 136.

istemiştir. Çünkü Kur'ân'ı yanlış okumaktan kurtarmanın önemini ve bu hizmeti yapabilecek en uygun kişinin Ebu'l-Esved ed-Düelî olduğunu düşünmektedir. Ancak Haccac'ın yapmış olduğu bu teklifi Ebu'l-Esved kabul etmemiştir. Haccac bu durum karşısında Ebu'l-Esved ed-Düelî'yi ikna etmesi için adamlarından birini görevlendirmiştir. Bu kişi Ebu'l-Esved'in kolaylıkla duyabileceği bir yerde et-Tevbe sûresinin başından okumaya başlar ve üçüncü âyete gelince “ وَأَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابِ اللَّهِ = *Ve Allah Teâlâ ile Resûlü tarafından Hacc-ı Ekber günü nâsa bir ilandır ki, Allah Teâlâ da Rasûlü de şüphe yok, müşriklerden beridir. Artık, tevbe ederseniz o sizin için hayırlıdır. Ve eğer yüz çevirirseniz biliniz ki, siz Allah Teâlâ'yı elbette aciz bırakacak değilsiniz. Ve kâfir olanları acıklı bir azap ile müjdele!*”²⁹⁴ "ve rasûlihû" kelimesini "ve rasûlihî" şeklinde okur. Böylece "Allah ve Rasûlü müşriklerden beridir" anlamına gelen bu âyet yanlış okumayla: "Allah müşriklerden de, rasûlünden de beridir." şekline dönüşür. Bunu duyan Ebu'l-Esved, durumun ne denli vahim olduğunu anlar ve Haccac'ın teklifini kabul ederek kendisine yardımcı olması için verilen 30 civarındaki âlimle birlikte bu büyük hizmeti yerine getirirler.²⁹⁵

Ebu'l-Esved, Müslümanların çoğu harekesiz ve noktasız Kur'ân okuma konusunda ehil olmadıklarından dolayı, Kur'ân'ın î'râbında; yani kelimelerin sonlarının nasıl okunması gerektiği hususunda hata yapmalarından dolayı, bunu temin gayesiyle kelimelerin sonları fetha ise üstüne bir nokta, kesre ise altına bir nokta, damme ise önüne bir nokta koyarak bu sıkıntının giderilmesini sağlamıştır.²⁹⁶

İ'râbı yanlış okumamak için konulan noktalar ile harflerin aralarını ayırmak için konulan noktaları birbirlerine karıştırmamak gerekir. Bunun için yazılan ilk mushaflarda î'râbı göstermek için konulan noktalarla, hareke görevini yerine getirmek için konulan noktaları birbirinden ayırmak için farklı farklı renkler

²⁹⁴ Tevbe, 9/3.

²⁹⁵ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 58; Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, s. 78; Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 72; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 162; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 136.

²⁹⁶ Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 154; Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 108; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, s. 231; Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, s. 94-95; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 167; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 135-136; Mesut Okumuş, "Kur'ân İmlâsının Gelişim Süreci Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler", *HÜİFD*, Çorum 2010, c. 9, sayı: 17, s. 23.

kullanılmıştır. Hareke yerine konan noktanın rengi en eski mushaflarda kırmızı, daha sonrakilerde sarı ve yeşil, az da olsa mavi rengin de kullanıldığı olmuştur. Harflerin arasını ayırmaya yarayan noktalar ise, mushafın rengi olan siyah renkte yazılmıştır. Ebu'l-Esved'in yapmış olduğu bu hizmet zaman içerisinde değişerek yazıda kullanılan renkle, harekede kullanılan renk aynı olmuştur. Ancak dini olmayan eserlerde bu usul uygulanmamıştır.²⁹⁷

Bizim bildiğimiz şekliyle hareketleri ilk kullanan, aynı zamanda hemze, teşdid,²⁹⁸ revm²⁹⁹ ve işmâm³⁰⁰ gibi kuralları ortaya koyan ve noktaların geri kalan kısmını da tashih eden kişi, İmam Halil b. Ahmed (ö. 130/747)'tir.³⁰¹

2.7. Kur'ân'a Âyet İçi ve Âyet Sonu Duraklarının Eklenmesi

Vakf sözlükte; durmak, kelimeyi kendinden sonraki kelimedden ayırmak ve kelimeyi harekeden kesmek gibi mânâlara gelir.³⁰² Tecvid İlminde ise; okumaya tekrar başlamak için nefes alacak kadar beklemeye denilir. Bu şekilde okumaya vakf denildiği gibi, durulması gereken yerlere de vakf denir. Ayrıca vakf; oturmanın zıddı olarak ayakta durmaya ve sesi nefesle beraber kesmek mânâsına müstameldir.³⁰³ İbtida sözlükte; vakf'ın zıddı olup bir şeye başlamak, ilk defa yapmak ve bir şeyin yapılmasını öne almak gibi mânâlar için kullanılır.³⁰⁴ Tecvid İlminde ise; ilk defa

²⁹⁷ Keskiöğlü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 154-155; Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 108.

²⁹⁸ Teşdid; sessiz harfin ikilenmesi, bkz. Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 109.

²⁹⁹ Revm; bir istek veya arzunun ifade edilmesi, zayıf bir sesle hareketli bir harfin üzerinde durarak harfin hareketini belli etmeye ya da hareketin bir kısmını telaffuz etmeye denilir. Ancak revm yalnızca kasr ile icra edilir. Bkz. Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 299; Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 109; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 62.

³⁰⁰ İşmâm; U'yu üzerinde 'i' iziyle birlikte teleffuz etmeye veya sükûndan sonra dudaklar ile sesli veya sessiz bir şekilde ötre işareti yapmaya denilir. Bkz. Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 109; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 299; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 62.

³⁰¹ Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 73; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 58; Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 350; Keskiöğlü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 155-156; Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 109; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 34; Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, s. 96-97; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 169; Aliyyü'l-İmâm, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur'ân'ın 10 Kırâatı*, s. 109; Okumuş, "Kur'ân İmlâsının Gelişim Süreci Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler", *HÜİFD*, s. 23.

³⁰² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XV/373.

³⁰³ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 360; Nihat Temel, *Kur'ân Kırâatında Vakf ve İbtidâ*, MÜİFVY., 2. Baskı, İstanbul 2009, s. 41; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, s. 136; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 296.

³⁰⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I/333.

kırâata başlamak veya durduktan sonra tekrar kırâata devam etmek anlamındadır. Aynı zamanda vakf'ın zıddı olarak ta kullanılmaktadır.³⁰⁵

Kur'ân-ı Kerîm'in tilavetinde âyet içi duraklar (vakf ve ibtida) ayrı bir önem taşır. Çünkü vakf ve ibtida konusunu Kur'ân-ı Kerîm'in anlaşılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Konuyla ilgili olarak Suyûtî; bir kişinin yeterince sarf, nahiv, kırâat, tefsir, lügat gibi ilimlere sahip değilse, mânâyı doğru bir şekilde anlamasının her zaman mümkün olamayacağını dile getirir. Zaten ilk dönemde yazılan mushaflarda âyet sonları ve âyet araları belirtilmediği gibi, vakıf yerleri de işaretli değildi. Bundan ötürü âyetlerin mânâsını doğru okuyup anlamak için, kelime ve cümle bilgisinin iyi olması gerekirdi. Nitekim bu sıkıntı ashâb döneminde bile hissedilmekteydi. Bununla ilgili olarak Hz. Osmân devrinin hemen akabinde nokta ve harekelemeyle ilgili olarak ilk çalışmalar yapılmaya başlandı. Daha sonraki dönemlerde vakf ve ibtidâ başlığı altında ümmete yol göstermek amacıyla müstakil eserler yazıldı. Kur'ân âyetleri baştan aşağı taranarak, nerelerde durulması ve nerelerde geçilmesi gerektiği nedenleriyle izâh edildi.³⁰⁶

Hattatlar Kur'ân nüshalarını çoğalttılar ve yazıyı da geliştirerek âyetleri birbirinden ayırdılar. Zaman içerisinde de âyet sonlarına bir yuvarlak dâire koymaya başladılar. Bunu daha da geliştirerek her beş âyetin sonuna küçük bir kıvrık ekleyip onuncu âyetin sonundaki dâireye de gül deseni eklediler. Bu gelişim okuyanlara ve ezberleyenlere kolaylık olsun diye Kur'ân 30 cüz halinde bölünene kadar devam etti.³⁰⁷ Zaman içerisinde yapılan bu gelişim yine de meseleyi halletmeye yetmiyordu. Çünkü vakıf yerleri sadece âyet sonlarına mahsus bir durum değildi. Âyetler içinde de, özellikle de uzun olanlarında, birçok cümle ve cümlecikler vardı. Bu yüzden bu cümlelerin ve âyetlerin daha iyi anlaşılabilmesi için buralara da durakların konması gerekiyordu. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi vakıf ve ibtidâ başlığı altında yazılan eserlerde bu konu bütün genişliği ile ele alınmış olmasına rağmen bunlardan halk değil daha çok ilim ehli kimseler faydalanabiliyordu. Bu sıkıntı hicri altıncı asırda yaşamış olan Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1165)'ye kadar bu şekilde devam etti. Ancak bu büyük âlim, yapmış olduğu çalışmalar sonucunda konuya pratik bir çözüm getirmeye muvaffak oldu. Yapmış olduğu bu çalışmaları da "*Vakıf*

³⁰⁵ Çetin, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, s. 360; Temel, *Kur'ân Kırâatında Vakf ve İbtidâ*, s. 44; Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstulâhları*, s. 67.

³⁰⁶ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s. 177.

³⁰⁷ Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, s. 101; Keskiöglü, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, s. 156; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 144.

ve İbtidâ" adlı eserinde geniş bir şekilde ele alarak İslam âleminin hizmetine sunmuştur. Süreç içerisinde bu kitap, İslam dünyasında en çok rağbet edilen, kaynak bir eser haline gelmiştir. Bu yüzden es-Secâvendî'nin yapmış olduğu bu büyük hizmet vesilesiyle Kur'ân-ı Kerîm'deki duraklara "*secâvend*" denilmiştir. Bu da şunu gösterir ki yapmış olduğu bu büyük hizmet İslam dünyası tarafından öylesine bir takdir ve sahiplenmeyle karşılanmıştır ki bu duraklara âlimler onun ismini vermişlerdir. Şu an dünyada birçok Kur'ân, secâvend durakları esas alınarak basılmaktadır.³⁰⁸

³⁰⁸ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, s. 59; Temel, *Kur'ân Kırâatında Vakf ve İbtidâ*, s. 76; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 144; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 35.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MÜTEVÂTİR VE MEŞHÛR KIRÂAT İMÂMLARI VE
RÂVİLERİ

3.1. Mütevâtir Kırâat İmâmları Ve Râvîleri

İlahi vahye nispeti kesin olduklarından dolayı sahih ve makbûl kırâatların en üstünü Mütevâtir kırâatlardır. Bu kırâat ekolleri, Kur'ân-ı Kerîm'in korunması hususunda önemli bir etkiye sahiptir. Bu yüzden tezimizin bu bölümünde Mütevâtir kırâat imamları ve râvîlerinin hayatlarını, yaşamış oldukları çevreyi, etkin oldukları yılları ve kırâatlarının oluşum süreçlerini ele alacağız.

Mütevâtir kırâat imamları ittifakla yedi olarak kabul edilmiştir. Bu yedi imamın isimleri ve râvîleri şöyledir:³⁰⁹

1.) Nâfi'	:	Râvîleri:	a) Kâlûn	b) Verş
2.) İbn Kesîr	:	Râvîleri:	a) el-Bezzî	b) Kunbül
3.) Ebû Amr	:	Râvîleri:	a) ed-Dûrî	b) es-Sûsî
4.) İbn Âmir	:	Râvîleri:	a) Hişâm	b) İbn Zekvân
5.) Âsım	:	Râvîleri:	a) Ebû Bekr Şu'be	b) Hafs
6.) Hamza	:	Râvîleri:	a) Halef	b) Hallâd
7.) Kisâî	:	Râvîleri:	a) Ebu'l-Hâris	b) ed-Dûrî

Şimdi de; tablo şeklinde verdiğimiz kırâat âlimleri ve râvîlerinin Kırâat ilimlerine yapmış oldukları katkıları ele alalım.

3.1.1. Nâfi' :

Tam adı Ebû Ruveym Nâfi' b. Abdirrahman b. Ebî Nuaym el-Leysî dir. Medîne Kırâat İmamıdır. Kırâat iliminde hemze " ı " rumuzu ile gösterilir. 70/689 yılında Mısır'da doğmuş, 169/786'de Medîne'de vefat etmiştir.³¹⁰

³⁰⁹ Râfî, *İ'câzül Kur'ân ve'l Belâğatü'n-Nebeviyye*, s. 51.

³¹⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 63; Ebû Bekr Ahmed b. el Huseyn İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, tahk: Ahmed Ferîd Mezîdî, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût 2007, s. 8; Dâni, *et-Teyisir fi'l Kırâati's-Seb'*, s. 17; Ebu'l Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l Kurrâ*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût 2006, II/288; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/92; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulümi'l-Kur'ân*, I/540; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 11, 12; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636.

İmam Nâfi', hem kırâât-ı seb'a'nın hem de kırâât-ı aşere'nin ilk imamı olarak kabul edilir. İslam'ın merkezi olan Medîne'de uzun yıllar kırâat imamlığı yapmıştır. Takvasıyla da meşhur olan İmam Nâfi' Mescid-i Nebevî'de 60 yıl namaz kılmış ve kıldırmıştır. Kendisini, İmam Ahmed b. Hanbel ve İmam Mâlik gibi büyük âlimler takdîr ve tasvîb etmiştir. Ayrıca İmam Nâfi'nin İsfahanlı olup teninin simsiyah olduğu rivâyet edilir. İmam Nâfi' ilim hayatı ile ilgili olarak, 70 kadar tâbîünden kırâat eğitimi aldığını ve 70 yıl kadar da Kur'ân muallimliği yaptığını söylenmektedir.³¹¹

İmam Nâfi', Kırâat İlimine olduğu kadar Hadîs ve Arap dil belağatına da vâkıftı. İnsani olarak ta birçok erdemi üzerinde barındırmakta, güzel yüzlü, cömert, zühd ve takva sahibi biri olarak bilinmektedir. İmam Nâfi'; kendi çağında sadece Medîne ve çevresinde değil uzak diyarlarda da bilinen meşhur bir kırâat âlimiydi. Bu yüzden kendisinden kırâat okumak için Medîne ve çevresinden olduğu gibi uzak diyarlardan da talebeler gelmekteydi. Vefatı sırasında, yapmış olduğu vasiyet, ilim ve takvadaki üstünlüğü bakımından oldukça manidardır. Çocukları ölüm döşğinde kendisinden vasiyet istedikleri zaman şu âyeti kerimeyi okudu: فاتقوا الله وأصلحوا ذات بينكم وأطيعوا الله ورسوله إن كنتم مؤمنين / Gerçek müminler iseniz Allah'tan korkun ve aranızı düzeltin, Allah'a ve Elçisine itaat edin."³¹²

İmam Nâfi'nin rivâyet etmiş olduğu kırâat silsilesi; İmam Ebû Câfer > Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac > Şeybe b. Nisâh > Müslim b. Cündeb > Yezîd b. Rûmân > Ebû Hüreyre > Abdullah b. Abbas > Abdullah b. Ayyâş olup bu sahâbîler de Ömer b. el-Hattâb, Zeyd b. Sâbit ve Übeyy b. Kâ'b kanalı ile Hz. Peygamber (sav)'e kadar ulaşır. Dönemin meşhur isimlerinden ve İmam Nâfi'nin hadîs talebelerinden olan İmam Mâlik te İmam Nâfi'yi çeşitli vesilelerle överek kırâatının güvenilir olduğunu ve amel edilebileceğini ifade etmiştir. Bu yüzden de kırâatta imam olarak kabul edilmesi gerektiğini beyan etmiştir. Bu görüşe Ahmed b. Hanbel de: "İmam Nâfi' ve Âsım'ın kırâatı, diğer kırâat ekollerinden daha sahihtir."³¹³ diyerek destek vermiştir.

³¹¹ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 64-65.

³¹² Enfâl, 8/1; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/288.

³¹³ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 54-64; Dâni, *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 20; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibar ale't-Tabakati ve'l-Âsâr*, I/241-247; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/288; Zerkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/540.

İmam Nâfi'nin kırâatını birçok âlim övgü dolu sözlerle meth etmişlerdir. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel gibi âlimlerin yanısıra Kırâat İlminde şöhret bulmuş Mekki b. Ebû Talip ve Ebû Hâtim gibi âlimler de İmam Nâfi' kırâatının Âsım kırâatıyla birlikte diğer makbul kırâatlardan daha sahih olduğunu ve bu iki kırâattan sonra da Ebû Amr ve Kisâî kırâatlarının geldiğini, bu yüzden İmam Nâfi'nin kırâat ilimlerinde bir huccet olduğunu dile getirirler. Ayrıca İmam Nâfi'nin "sadûk" bir kimse olması hasebiyle rivâyet etmiş olduğu hadîslerle amel edilebileceğini ifade etmişlerdir.³¹⁴

İmam Nâfi' Kur'ân-ı Kerîm'i hem Hadr hem de Tahkîk kırâatıyla okurdu. Hadr kırâatıyla okuduğu zaman medd-i muttasıl'ı 2, medd-i munfasıl'ı ise 1 veya 2 elif; Tahkîk kırâatıyla okuduğundaysa medd-i muttasıl'ı 5, medd-i munfasıl'ı da 5 elif uzatarak okurdu. İmam Nâfi'nin kırâatı "Kâlûn" lakabıyla ün yapmış olan Ebû Mûsâ İsâ b. Mînâ b. Verdân el-Medenî ve "Verş" lakabıyla meşhur olan Osmân b. Saîd tarafından sonraki nesillere aktarılmıştır.³¹⁵

3.1.1.1. Râvîleri:

3.1.1.1.1. Kâlûn:

Tam adı: Ebû Mûsâ İsâ b. Mînâ b. Verdân El-Medenî: 120/737'de Medîne'de doğmuş ve yine 220/835'de Medîne'de vefat etmiştir. Kırâat İlminde ki rumuzu: "ب" harfi ile gösterilir.³¹⁶

Ebû Mûsâ İsâ b. Mînâ b. Verdân El-Medenî'ye Kırâat İlmindeki üstün başarısından dolayı Kâlûn denilmiştir. Bir rivâyete göre hem hocası hem de üvey babası olan İmam Nâfi' kendisine Rumcada "iyi", "güzel" anlamına gelen "Kâlûn" lâkabını vermiştir. Bir başka rivâyette ise; Abdullah b. Ömer'in (r.a) Rum asıllı cariyesi, kendisine salih kişi mânâsında "Kâlûn" diye hitap etmesi ve halkın da bunu benimsemesiyle bu lakapla anılmaya başlamıştır.³¹⁷

³¹⁴ Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 117; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 66.

³¹⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 88-92; Dâni, *et-Teyisr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 21-22; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibar ale't-Tabakatu ve'l-Âsâr*, I/241-247; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/82, 85, 88, 93; Ebu'l Hayr Muhammed b. Muhammed b. Alî İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, hâşiye: Abdullâh Muhammed Halîlî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût 2008, s. 23.

³¹⁶ Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrai'l-Kibarale't-Tabakatu ve'l-Âsâr*, I/326-328; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürre*, s. 12, 13; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tarîki's-Şâtibiyye*, s. 636.

³¹⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 64; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/93; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 67.

İmam Nâfi' ekolünde hadr ve tahkik tarîki önemli bir yer tutar. Kâlûn'un hadr tarîkinin yayılmasındaki çabası oldukça fazladır. Çünkü bu kırâat hızlı, mürettel ve okumaya daha elverişlidir. Bu sebeplerden dolayı gerek hâfızlık çalışmalarında, gerekse de mukâbele okuyuşlarında bu usul, asırlardan beri tatbik edilmektedir. Kâlûn aslen Rum kökenlidir. Çünkü dedesinin dedesi, Hz. Ömer (r.a) döneminde esir alınarak Medîne'ye getirilmiş ve burada satılmıştır. Kendisi de Benû Zühre'nin kölesi olarak dünyaya gelmiş ve hocasından sonra da Medîne'nin şeyhu'l-kurrâ'sı olmuştur.³¹⁸

Hadîs İlminde de râvî unvanına sahip olan Kâlûn, Abdurrahman b. Ebû'z-Zinad, İmam Nâfi' ve Muhammed b. Ca'fer b. Ebi Kesîr'den hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Zür'a er-Râzî, Mûsa b. İshâk el-Ensârî, Alî b. Hasen el-Hisincânî ve İbrahim b. Deylîz gibi kimseler de hadîs rivâyet etmişlerdir. Zehebî'nin aktardığına göre Kâlûn'un vefatı ile ilgili iki farklı rivâyet mevcuttur. Birinci rivâyete göre; Hicrî 205 (M.820)'de, ikinci rivâyete göre ise; Hicrî 220 (M.835)'de vefat etmiştir. Zehebî bu iki rivâyetten doğru olanının Hicrî 220 (M.835) olduğunu ifade etmiştir.³¹⁹

Kâlûn'un **Ebû Neşîd**: (258/871) ve **el-Hulvânî**: (250/864) olmak üzere iki tarîki vardır.³²⁰

3.1.1.1.2. Verş:

Tam adı Ebû Saîd Osmân b. Saîd b. Abdillâh el-Mısırî'dir ve 110/728'de Mısır'da doğmuş, 197/812'de yine Mısır'da vefat etmiştir. Kırâat İlminde ki rumuzu "ج" harfi ile gösterilmektedir.³²¹

İmam Verş, Kırâat İlmini İmam Nâfi'den tahsil edebilmek için Mısır'dan o dönemin zorlu koşullarınla Medîne'ye hicret etmiştir. Ancak İmam Nâfi'nin mescidine vardığında kendisinin kalabalık sayıda öğrenciyle ilgilenmesinden dolayı oldukça yorgun bulmuştur. Bu durumda öğrenciliğe kabul edilmesinin zor olduğunu

³¹⁸ Dâni, *et-Teyşîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 17, 21-22; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/93; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 118.

³¹⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/328; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/93.

³²⁰ Dâni, *et-Teyşîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 22; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/327, 437-439.

³²¹ Dâni, *et-Teyşîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 17, 22; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/323-326; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 11, 12; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636; Celaleddin Karakılıç, *Tecvîd İlmi*, Kalkan mat., 7. Baskı, Ankara 2012, s. 186.

anlayarak mescidde bir süre düşünmüş ve bu sıkıntısını orada bulunan bir şahsa açarak dile getirmiştir. O şahıs ta İmam Nâfi'nin yanında hatırı sayılır bir kişi olan Ca'ferîlerin en büyüğüne meseleyi götürmüştür. Verş bu zata, olan hadîseyi bütünüyle aktardıktan sonra İmam Nâfi' tarafından talebeliğe kabul edilmesi için aracı olmasını istemiştir. Bu teklif üzerine hoşnut olan bu zat Verş'le birlikte İmam Nâfi'nin yanına gitmişlerdir. Bu yaşlı zat ile aracı olmasıyla Verş talebeliğe kabul edilmiş ve uzun yıllar İmam Nâfi'den ilim tahsil etmiş ve bu süreç sonunda kırâatta tarîk sahibi büyük bir âlim olmuştur.³²²

İmam Nâfi'nin Ebû Mûsâ İsâ b. Mînâ b. Verdân'a takmış olduğu "Kâlûn" lakabı gibi, Osmân b. Saîd b. Abdillâh b. Amr b. Süleymân'a da "Verşân" lakabını takmıştır. Verş te bu iltifattan memnun kalmış ve hocasına duyduğu memnuniyeti çeşitli vesilelerle dile getirmiştir.³²³ Hocasından kırâat tahsiline, 155/771 yılında başlamış ve belli bir olgunluğa ulaştığıdaysa tekrar Mısır'a dönerek, Mısır'ın Şeyhu'l-Kurrâ'sı olmuştur.³²⁴ İmam Verş'in kırâatı günümüzde en fazla okunan ve tercih edilen ikinci kırâattır. Bu kırâat günümüzde Kuzey Afrika ve çevresinde yaygındır. Özellikle de Mâlîki mezhebine bağlı birçok kimse, bu kırâat üzere namaz kılmakta ve Kur'ân okumaktadırlar. İmam Verş; Afrika kökenli olup "Revvâs" lakabıyla da tanınmaktadır. İmam Nâfi'nin talebelerinden Kâlûn hadr tarîkiyle, Verş ise tahkîk tarîkiyle meşhur olmuşlardır.³²⁵

Tahkîk tarîkiyle okumada, medd-i munfasıl ve medd-i muttasıllar beş elif çekilir. Bu yüzden Kur'ân'daki mânâ bütünlüğü ve insicâmı bu okuyuş tarîkiyle daha iyi anlaşıldığından günümüze kadar aşır okumalarında en çok bu tarîk tercih edilmiştir.³²⁶

İmam Nâfi'den tahsil etmiş olduğu Kırâat İlmini sesiyle süsleyen İmam Verş, Mescid-i Nebevî'de birçok defa Kur'ân okumuş, bu yüzden kısa zamanda sesiyle şöhret olmuştur. Sesine vermiş olduğu bu ahengin yanı sıra tecvîd ve kırâat kurallarından da asla taviz vermemiş, bu yüzden kendisini dinleyenler de asla

³²² Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 69-70.

³²³ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 107; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 186.

³²⁴ Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 186.

³²⁵ Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 69-70.

³²⁶ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/163-164; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/542, 446.

usanmamıştır. Bu durum öylesine sık tekrar etmiştir ki Verş bu süre içerisinde Kur'ân-ı Kerîm'i birkaç defa hatmettiğini belirtir.

Verş' in **el-Ezrak** (ö. 240/854) **el-İsbahânî** (ö. 296/908) olmak üzere iki tariki bulunmaktadır.³²⁷

3.1.2. İbn Kesîr:

Adı Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî'dir ve Mekke'de 45/665'de doğmuş, yine 120/738'de aynı şehirde vefat etmiştir. Mekke kırâat imamıdır ve Kırâat İlmindeki rumuzu "ا" harfi ile gösterilir.³²⁸

Abdullah b. Kesîr sahâbîlerden Abdullah b. Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî ve Enes b. Mâlikle görüşmüş ve bunlardan hadîs rivâyet etmiştir. İbn Kesir hem büyük bir kırâat âlimi hem de sika bir râvî olarak şöhret kazanmıştır.³²⁹ Kırâat ve hadîs İlmindeki bu otoritesinin yanında Arap dil belağatını bilen çok iyi bir hatipti. Bu yüzden İbn Kesîr talebelerine ders vermeye başlamadan önce iyi bir ruh mütehasısı gibi vaaz ederek onları mânen Kur'ân tilâvetine hazırlardı. Kendisinin tâbiînden olması, ashâb-ı kiramdan ilim ve manevî yönden istifade etmesine vesile olmuştur.³³⁰

İbn Kesîr aslen İranlı olup Fârs ahalisindendir. İbn Kesir'in dedeleri Kısra tarafından Yemen'in San'a şehrine gönderilmiş, buradaki halkın olumsuz davranışları yüzünden Mekke'ye giderek oraya yerleşmişlerdir.³³¹ İbn Kesir'in rivâyet etmiş olduğu kırâat şu kanalla Hz. Peygamber'e kadar ulaşır: Abdullah b. Kesîr, Abdullah b. es-Sâib'den, O da Ömer b. El-Hattâb'dan ve Übeyy b. Kâ'b'dan, Ömer b. El-Hattâb ve Übeyy b. Kâ'b ise Hz. Muhamed (sav)'den öğrenmişlerdir.³³² Yine ikinci bir tarikle de Hz. Peygamber'e dayanmaktadır. Şöyleki; Abdullah b. Kesîr Mücâhid b. Cebr'den; Mücâhid b. Cebr ise Abdullah b. Abbas ve Abdullah b.

³²⁷ Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 22; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/324, 459.

³²⁸ Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 17, 20, 22-23; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/197-203; Şeref, *el-Kirâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtubiyye*, s. 636.

³²⁹ İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/396-397.

³³⁰ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 219.

³³¹ Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 187.

³³² İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâat*, s. 65-69, 92-94; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 20; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/95.

es-Sâib'den; Abdullah b. Abbas da Übeyy b. Kâ'b ve Zeyd b. Sâbit'ten; Zeyd b. Sâbit Ömer b. El-Hattâb ve Übeyy b. Kâ'b ise Hz. Peygamber'den almıştır.³³³

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, iyi bir muhaddis olması hasebiyle de kendisinden Eyyûb es-Sehtiyânî, İbn Cüreyc, İsmâîl b. Ümeyye, Hammad b. Seleme gibi birçok kimse Hadîs İlmini okumuş ve sonraki nesillere rivâyet etmişlerdir. Kendisi de; Abdullah b. Zübeyr, Mücâhid b. Cebr, Dirbâs, İkrime el-Berberî, Abdurrahman b. Mut'im, Ömer b. Abdülazîz ve Muhammed b. Kays gibi kimselerden de hadîs rivâyet etmiştir. İbn Kesir'in uzun boylu, iri cüsseli, beyaz sakallı ve şehla gözlü olduğu rivâyet edilir.³³⁴

İbn Kesîr; Mekkî, Kinanî, Ebu Bekir, Ebû Ma'bed ve daha çok Ed-Dârî künyeleriyle tanınmaktadır. İbn Kesîr, Mekke'de kendi döneminin en meşhur kârii (güzel okuyanı), Mescid-i Haram'ın da Mukrii (okutanı) kabul edilmiştir. O'nun Hadr kırâatının Mekke'de yayılmasında büyük katkısı olmuştur. Hadr kırâatında medd-i munfasıllar bir, medd-i muttasıllar da iki elif çekilerek okunur. Aynı zamanda İbn Kesir, Irak'a giderek burada da Kırâat İlminin gelişmesine öncülük etmiştir.³³⁵

İbn Kesîr, yapılan bu icmâya rağmen yine de bazı âlimler tarafından tenkit edilmiştir:

- ان - "وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ اَنْ صَدُّوْكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ" - Mâide sûresi 2. âyetteki; (elif-nun) maddesini, ان (in) olarak okumuştur. Bu okuyuşunu Ebû Ca'fer en-Nehhâs tenkîd etmiştir. En-Nehhâs bu tenkide sebep olarak: "Bu âyet, Hicrî 8. yılda Mekke fethi senesinde nazil olmuştur. Müşrikler Hicrî 6. yılda gerçekleşen Hudeybiye antlaşmasıyla müslümanları Mekke'ye sokmamışlardır. Yani engelleme olayı bu âyetin gelişinden öncedir. Eğer âyetteki lafız "in" okunursa, Hudeybiye'deki engellenmenin âyetin nüzul tarihi olan Hicrî 8. yıldan sonra olması gerekir. Çünkü "in" şart edatı olması hasebiyle gelecek zaman için, "en" ise, olmuş bir hadîse için kullanılır. Bu tarihi gerçek sebebiyle büyük nahiv âlimleri, muhaddis ve

³³³ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 65-69, 92-94; İbn. Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kirââti'l-Aşr*, s. 11-12; Dâni, *et-Teyşîr fi'l-Kirââti's-Seb'*, s. 20; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-Aşr*, I/95; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 36.

³³⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 65-69, 92-94; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kirââti'l-Aşr*, s. 11-12; Dâni, *et-Teyşîr fi'l-Kirââti's-Seb'*, s. 20.

³³⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 65-66; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/197; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirââti'l-Aşr*, I/164.

eleştirilenler de, İbn Kesîr ve onun gibi okuyan Ebû Amr'ın bu okuyuşunu hoş karşılamamışlardır."³³⁶

İbn Kesîr'in kırâatını tenkid eden en-Nehhâs gibi âlimlerin aksine, Süfyan b. Uyeyne ki kendisi tebe-i tâbiînin en önde gelen âlimlerindedir. Kendisi birçok kez Mekke kırâat imamı olan İbn Kesîr'i ve yine dönemin meşhur ismi olan Humeyd b. Kays'ı çeşitli vesilelerle övmüştür. Ebû Ubeyd b. Sellâm da İbn Kesîr'i, Humeyd b. Kays ve Muhammed b. Muhaysın gibi kırâat âlimlerinden üstün tutarak Süfyan b. Uyeyne'ye destek vermiştir. Yine Ebû Amr da İbn Kesir ve İbn Mücahid'i kıyaslamış ve İbn Kesir'in daha büyük bir âlim olduğunu söylemiştir. Bu ve bunun gibi sebeplerden ötürü ulema onun kırâatında icmâ ederek Abdullah b. Kesîr'i Mekke'nin kırâat imamı olarak benimsemişlerdir. Günümüz bilginlerinden ve Ezher ulemâsından Muhammed Abdulhâlık İ'dîme de bunlardan birisidir ve İbn Kesîr kırâatının güvenilir ve mütevâtir olduğunu tasdik eder.³³⁷

İbn Kesîr'in kırâatını, bizzat kendisinden tahsil eden meşhur âlimler bulunmaktadır. Bunların başında büyük Arap dilbilimci Halîl b. Ahmed gelmektedir. Bu âlimden başka Şibl b. Abbad, Ma'ruf b. Müştak, İsmâil b. Abdullah el-Kıst ve Hammad b. Zeyd gibi kişiler de İbn Kesîr'in meşhur öğrencilerindedir.³³⁸ Mekke kırâat imamı olan İbn Kesîr 120/738'de doğduğu şehir olan Mekke'de vefat etmiştir. Kendisinden sonra kırâat usul ve adabını sonraki nesillere aktaran ravilerinden ikisi şöhret bulmuştur. Onlar:

a. Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Bezzî: 250/864.

b. Muhammed b. Abdirrahman Kunbül: 291/903.³³⁹

³³⁶ Kaysî, *el-Keşfü an Vücûhi'l-Kirâati's-Seb' ve Ilelihâ ve hıccihâ*, I/405; Ebû Amr Osmân b. Saîd Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kirâati's-Seb'i'l Meşhûra*, tahk: Muhammed Sadûk Cezâirî, Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût, 2012, s. 481; Kâsım b. Fîrruh b. Halef b. Ahmed Şâtübî Endelûsî, *Hırzül Emânî ve Vechü't-Tahânî*, Dâru'l-Gavsâni li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1. Baskı, Beyrût 2014, s. 49; Muhammed Fehd Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, Dâru'l Kelimi't-Tayyib, 1. Baskı, Dimeşk-Beyrût, 2000, s. 106; Şeref, *el-Kirâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtubiyye*, 106; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, II/191.

³³⁷ İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/397.

³³⁸ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâat*, s. 65-66; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/397.

³³⁹ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 11; Dâni, *et-Teyisr fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 17-18, 22; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/365; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 163, 176, 179.

3.1.2.1. Râvîleri:

3.1.2.1.1. El-Bezzî

Tam adı Ebu-l Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Bezzî'dir ve 170/786 - 250/864 yılları arasında Mekke'de doğup, yine aynı yerde 80 yaşında vefat etmiştir. Kırâat İlminde ki rumuzu “س” harfi ile gösterilir.³⁴⁰

el-Bezzî Duhâ sûresinden sonra tekbir getirme uygulamasını başlatan kişi olarak tarihteki yerini alır. Ancak İslam âlimlerinin ekserisi kendisini bu tutumundan dolayı eleştirmişler ve yapılan bu uygulamanın şâz olduğunu beyan etmişlerdir. El-Bezzî bu konuda “müsel” bir hadîsi naklederek kendisine delil göstermekte ve uygulamasını Hz. Peygamber'e izafe etmektedir. Ancak bu hadîse itiraz edilmiş, rivâyetinin sıhhati şüphe ile karşılanmıştır. Çünkü bu hadîs, şaz derecesinde rivâyet edildiğinden sahih hadîsler grubunda değerlendirilmemiştir. Böyle olmasına rağmen bu hadîse İmam Şâfiî destek vererek yaygınlaşmasında önemli katkıda bulunmuştur. Bu usul günümüzde pek yaygın olmasa da içinde yaşadığımız coğrafyanın bulunduğu bazı bölgelerde hala uygulanmaya devam etmektedir.³⁴¹

El-Bezzî isminin mânâsı hakkında Ehvâzi; el-Bezzi'nin atalarının Hemedan'dan gelerek Sâib b. Sâib'in vesilesiyle müslüman olduğunu, Farsça kökenli olması hasebiyle şiddet mânâsına geldiğini ifade eder.³⁴²

Ebu-l Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Bezzî Kırâat İlmini; önce babası, sonra Vehb b. Vâzih ve Abdullah b. Zeyd'den tahsil etmiştir. Bununla da yetinmeyerek İkrime b. Süleymân, Şibl b. Abbâd ve İsmâil b. Abdullah el-Kıst'tan okuyarak kırâat silsilesini İbn Kesir'e kadar dayandırmış ve İbn Kesir'in kırâatını temsil etme yetkisi kendisine verilmiştir. Böylelikle kendi döneminin en meşhur kurrallarından olmuştur. Kendisine verilen bu görevle birlikte 40 yıl kadar da Mescid-i Haram'ın müezzinliğini ifa etmiştir.³⁴³

³⁴⁰ Dâni, *et-Teyisr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 23, 26; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/365; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/99; İbn Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l Kurrâ*, I/109; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/536-537; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636.

³⁴¹ Dâni, *Camiu'l-Beyan fi'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhura*, s. 109-110; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/366-367; İbn Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l Kurrâ*, I/110; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 176, 530.

³⁴² İbn Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l Kurrâ*, I/109.

³⁴³ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 11, 12; Zehebî, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibar ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr*, I/366; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 99; Zerkânî,

El-Bezzî'nin de iki tarîki vardır.

a) Ebû Rebî'a: (294/906), **b) İbn Hubâb:** (301/913)³⁴⁴

3.1.2.1.2. Kunbül:

Tam adı, Ebû Ömer Muhammed b. Abdirrahman b. Hâlid el-Mahzûmi'dir. Kunbül de, el-Bezzî gibi 195/810 - 291/903 yılları arasında Mekke'de doğmuş ve yine Mekke'de vefat etmiştir. Kırâat İlminde ki rumuzu "ج" harfi ile gösterilir.³⁴⁵

Ebû Ömer Muhammed b. Abdirrahman'ın "Kunbül" diye tanınmasının sebebi "Kanâbile" denilen bir kabileye mensub olması sebebiyledir. Diğer bir rivâyete göre de; "Kunbül" adında bir ilacı, hastalıklı hayvanlara sık sık kullanmasından dolayı bu lâkapla şöhret bulmuştur.³⁴⁶

Kunbül uzun bir süre Hicaz bölgesi Kur'ân okutma uzmanlığında başkanlık yapmıştır. Kendisi döneminin en şöhretli isimlerindendi. Bu yüzden Mekke şehrinin emirliğini yapmış, vefatına yedi yıl kalana kadar da ilim okutmuştur. Kendisi; Ebûbekir b. Mücâhid, Ebû Hasan b. Şenebûz, Muhammed b. İsâ el-Cessâs, İbrahîm b. Abdurrezzak el-Antâkî, Muhammed b. Mûsa, Abdullah b. Ömer el-Vâsîti ve Muhammed b. Abdulazîz b. Sabbâh gibi devrin önemli şahsiyetlerine Kur'ân hocalığı yapmıştır.³⁴⁷

Kunbül'ün de iki tarîki vardır: **a) İbn Mücâhid:** (324/935) **b) İbn Şenebûz:** (328/939)³⁴⁸

3.1.3. Ebû Amr:

Tam adı Ebû Amr b. el-Alâ el-Mâzinî el-Basrî'dir. 70/689 senesinde Mekke'de doğmuş, Basra'da yaşamış ve 154/770 senesinde Şam'a giderken Kûfe'de vefât etmiştir. Basralıların kırâat imamıdır. Kırâat İlmindeki rumuzu "ح" harfi ile

Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I/537; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 176-177.

³⁴⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/366, 454, 455; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*, I/96, 99; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 177.

³⁴⁵ Dâni, *et-Teyisr fî'l-Kirâati's-Seb'*, s. 17, 22; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-Âsâr*, I/452-453; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*, I/95, 97, 99; İbn Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l Kurrâ*, II/147; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 179; Şeref, *el-Kirâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636.

³⁴⁶ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 220; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 121.

³⁴⁷ İbn Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/146-147; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 180.

³⁴⁸ İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kirâati'l-Aşr*, I/97; İbn Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/147; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 180.

gösterilir.³⁴⁹ Ebû Amr'ın ismi ve künyesi hakkında birçok farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi olan el-Mâzinî lakabı; Temim kabilesinin Mâzin koluna bağlı olması hasebiyle verilmiştir. Ayrıca Basrî nisbetiyle tanınmasının sebebi de; hayatının büyük bir kısmını Basra'da geçirmesinden kaynaklanır.³⁵⁰ Ebû Amr kırâatta imam mertebesinde olmasının yanı sıra, Basra'da Arap dil bilimcileri ve âlimlerin önde gelen isimlerinden İsa b. Ömer es-Sakafî, Halil b. Ahmed, Ahfeş, Sibeveyh, Selâm et-Ta'vil, Abbas b. Fadl, Ubeyde b. Akîl, Saîd b. Evs, İshâk b. Yusuf el-Ezrak, Harûn b. Mûsa el-A'ver, Alî b. Nasr el-Cehdemî ve Abdolvâris b. Saîd el-Anberî gibi zatlara da uzun yıllar hem Arap dil belağatı, hem de kırâat hocalığı yapmıştır.³⁵¹

Ebû Amr'ın doğumu ile ilgili farklı rivâyetler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda Basra'da bazı kaynaklar da ise Mekke'de doğduğu geçmektedir. Yukarıda da zikrettiğimiz gibi Basralı meşhur âlimlerle görüştüğü kesindir. Bu yüzden Mekke'de doğsa bile, Basra'da uzun süre Kırâat İlmine hizmet etmiştir. Zehebî, Ebû Amr'a nisbet edilen 19 farklı isimden bahsetmektedir. Ancak kendisi bir şiirinde de belirttiği gibi Ebû Amr'a "Zebân" diyerek tercihini belirtir.³⁵²

Ebû Amr, Kırâat İlmine küçük yaşlarda başlayarak ilk tahsil yıllarını Hicaz'da geçirmiş ve bu dönemde Hicaz kırâat ekolünü tahsil etmiştir. Sonraki süreçte Mekke, Medîne, Kûfe ve Basra'da büyük âlimlerden okuyarak ilmini geliştirmiştir. İmam Ebû Amr'ın tahsil görmüş olduğu kimselerden bazıları Mekke ekolünde meşhur isimlerinden olan Mücâhid, Sa'îd b. Cübeyr, İkrime b. Hâlid, Atâ b. Rabâh, Abdullah b. Kesîr, Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhaysın, Humeyd b. Kays el-A'rec gibi önemli zatlardır. İsimlerini zikrettiğimiz bu kişiler Mekke ekolünün kurucularıdır. İmam Ebû Amr ilmini geliştirmek için Mekke ekolünün yanında Medîne ekolünün de meşhur isimlerinden olan Yezîd b. el-Ka'kâ, Yezîd b. Rûmân, Şeybe b. Nesâh ve Kûfe ekolünün büyüğü olan İmam Âsım b. Behdele'den

³⁴⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 80-87; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/262; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/538; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 181; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki'ş-Şâtibiyye*, s. 636.

³⁵⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 80-81; Dâni, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati'l Aşri'l Meşhûra*, 51.

³⁵¹ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 82, 85; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/223, 229; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/263-265.

³⁵² İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 80-81; Dâni, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati'l Aşri'l Meşhûra*, 51; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/223-225; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/262, 263.

de dersler alarak kendisini ilimde rusûh sahibi olacak kadar geliştirmiş ve Kırâat imamlarının üçüncüsü olarak kabul edilmiştir.³⁵³ Ebû Amr'ın kırâatı Ebû Amr Zebân, Mücahid b. Cebr, Saîd b. Cübeyr, Abdullah b. Abbas, Übeyy b. Ka'b'ın kanalıyla Hz. Muhammed (s.a.v)'e kadar ulaşır.³⁵⁴

Ebû Amr, Irak'ta bulunduğu sıralarda Haccâc-ı Zâlim diye tanınan Haccâc b. Yûsuf es-Sakaffî'nin adamlarına yakalanmamak için ailesiyle birlikte Yemen'e gitmek için yola çıkmıştır. Ancak yolda, Haccâc b. Yûsuf es-Sakaffî'nin ölüm haberini almış ve bu haber üzerine yine ailesiyle beraber tekrar Basra'ya geri dönmüştür. Bu sıralarda Ebû Amr'ın 25 yaşlarında olduğu rivâyet edilmektedir.³⁵⁵ Ebû Amr'ın kırâatı, Muhammed ibn Cezerî'nin yaşamış olduğu Hicrî 9. Yüzyılda Irak, Suriye, Hicaz, Yemen ve Mısır'da yaygın olarak okunmaktaydı. Ancak süreç içerisinde bazı İslam ülkelerinde Ebû Amr'ın kırâatı etkinliğini kaybederek yerini, İmam Âsım'ın Hafs rivâyetine bırakmıştır. Bu köklü değişimde hiç şüphesiz Osmânlı İmparatorluğunun da büyük etkisi olmuştur.³⁵⁶

İmam Ebû Amr'ın kırâatı hakkında talebelerinden Ebû Ubeyde et-Teymî; Kur'ân-ı Kerim'in kırâatındaki incelikleri, garîp kelimeleri, Arap dil belağatını, eski dönem Arap şiirlerini bilhassa da Eyyamü'l Arab'ı en iyi bilenlerden olduğunu söylemek suretiyle hocasının ilimdeki derecesini dile getirmiştir. Yine Ebû Amr'ı, İbn Kuteybe ve Arap şairlerinin meşhurlarından Ferezdak da çeşitli vesilelerle övmüştür.³⁵⁷

Ebû Ubeyde et-Teymî, hocasının kendisini tamamen ibadete vermek için kütüphanesinde bulunan onlarca eski Arap edebiyatına ait kitapları yaktığını daha sonra yapmış olduğu bu büyük yanlışlıktan pişmanlık duyarak yeniden talebe

³⁵³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/225-227; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/263; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 181.

³⁵⁴ Dâni, *et-Teyyâr fî'l-Kırâati's-Seb'*, s. 20; Dâni, *Câmi'u'l-Beyân fî'l-Kırâati'l-Aşri'l-Meşhûra*, s. 77; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l-Beşer fî'l-Kırâati'l-Erbe'ate Aşar*, I/22; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, s.538; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 220; Demirci, *Kur'ân Tarihi*, s. 166.

³⁵⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/235; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/264.

³⁵⁶ İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/265; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 97-98.

³⁵⁷ İbn Mücahid, *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kırâat*, s. 82; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/235; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, I/109; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/264; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 186.

yetiştirmeye başladığını ifade etmektedir.³⁵⁸ Ebû Amr mütevâtir kırâat imamlarından biri olarak kabul edilmesine rağmen tenkidlerden de kaçamamıştır. Onu tenkit edenlerden birisi de Zamahşerî'dir. Zamahşerî, Ebû Amr'ın "U" harfini "J" harfine idğam ederek okumasını fâhiş hata olarak değerlendirmiştir. İmam Ebû Amr ilim ehli bir aileden gelmektedir. Babası da kendisi gibi âlimdir ve döneminin meşhur hadîs râvîlerindedir. Ebû Amr'ın babası Alâ b. Ammâr, Enes b. Mâlik, Yahyâ b. Ya'mer, Atâ b. Ebî Rabah gibi meşhur âlimlerden hadîs rivâyet etmiştir.³⁵⁹

İmam Ebû Amr'ın vefatıyla ilgili farklı rivâyetler mevcuttur. Hicrî 147 (M:763), 148, 155 veya 159'da vefat ettiği kaydedilir. Bir rivâyete göre Kûfe'de, İbn Kuteybe'ye göre ise Şam yolunda vefat etmiştir.³⁶⁰

İmam Ebû Amr'ın bazı eserleri şunlardır:

- 1- “*Kitâbü'l-Kırâât*”,
- 2- “*Kitâb-ü Mersûmi'l-Mushaf*”,
- 3- “*Kitâb-ü İdğâmi'l-Kebîr*”,
- 4- “*Takyîdü'l-Emsâl*”,
- 5- “*Kitâbü'n-Nevâdir*”,
- 6- “*El-Vakfu ve'l-İbtidâ*”,
- 7- “*Şerh-u Dîvâni'l-Harnakî binti Bedr*”.³⁶¹

Âlimlerin de icmasıyla kırâatta imamlık mertebesinde olan Ebû Amr'ın kırâatını, meşhur iki râvîsi ed-Dûrî ve es-Susî'ye aktaran şahsiyet, talebesi Yahyâ b. el-Mübârek el-Muğire el-Yezîdi'dir.³⁶²

³⁵⁸ İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/264.

³⁵⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb' fi'l-Kırâât*, s. 80; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/225; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/263; Hârûf, *el-Müyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 181.

³⁶⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 83; Dâni, *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 18; Dâni, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Meşhûra*, 54; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/237; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/109; İbn Cezerî, *Takribu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 23; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/265.

³⁶¹ Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 220; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 99-100.

³⁶² İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 85; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 12, 13, 14; Dâni, *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 23; Dâni, *Câmi'u'l-Beyân fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Meşhûra*, 51, 55; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/226, 229, 320-323; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/109; İbn Cezerî, *Takribu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/264, II/327; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân*, s. 539, 544; Hârûf, *el-Müyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 185.

3.1.3.1. Râvîleri:

3.1.3.1.1. Ed-Dûrî:

Tam adı Ebû Ömer Hafs b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî'dir ve 150/767 yılında Bağdat'ın Dûr isimli mahallesinde doğmuş ve bir asra yaklaşan uzun bir ömür yaşamıştır. Ömrünün sonlarına doğru gözlerini kaybetmiştir. Bu yüzden de âmâ/kör mânâsında "ed-Darîr" olarak anılmıştır. ed-Dûrî 98 yaşında 248/862'de vefat ettiği bir başka rivâyette ise 240/854 de vefat ettiği söylenir. Kırâat İlminde ki rumuzu "ط" harfi ile gösterilir.³⁶³

Ed-Dûrî; Kırâat eğitimini tahsil etmek için dönemin meşhur kırâat merkezleri olan Basra, Kûfe ve Bağdat'a giderek büyük âlimlerden istifade etmiş ve Ebû Amr'ın meşhur iki râvîsinden biri olmuştur. O, İmâm Nâfi''ye yetişmesine rağmen maddî imkânsızlıklardan dolayı Medîne'ye gidemeyerek ondan ilim tahsil edememiş olmanın üzüntüsünü çeşitli vesilelerle dile getirmiştir. Ed-Dûrî, mütevâtir kırâatlarla birlikte şâz kırâatları da tahsil ederek Kırâat İlminde rûştünü isbât etmiştir. Ed-Dûrî, İmâm Kisâî kırâatını bizzat İmâm Kisâî'nin kendisinden, İmâm Hamza'nın kırâatını Süleym b. İsa'dan, İmâm Nâfi''nin kırâatını İsmâîl b. Ca'fer el-Medenî'den, İmâm Âsım'ın kırâatını râvîsi olan Ebû Bekir Şu'be b. Ayyâş'tan, İmâm Ebû Amr kırâatını ise Yahyâ el-Yezîdî'den tahsil etmiştir. Ed-Dûrî'nin, Ebû Amr kırâatının iki râvîsinden birisi olarak kabul edilmesi hiç şüphesiz Kırâat İlmindeki yetkinliği, üstünlüğü ve güvenilirliğinden kaynaklanmaktadır.

Ed-Dûrî, yaşamış olduğu çağın en meşhur kurrası olarak kabul edilir. Kırâat imamlarının râvîlerini ilgilendiren ve onların sayılarını iki ile sınırlayan vücûh ilimlerine dair eserlerde Ebû Ömer Hafs b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî'nin, hem İmâm Ebû Amr'ın 1. râvîsi, hem de İmâm Kisâî'nin 2. râvîsi olarak kabul edilmesi bunun en açık göstergesidir. Ed-Dûrî'nin bu ilminden Kâsım b. Zekeriyya, Ahmed b. Ferah, Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, Hasan b. Beşşâr ve Ebû'z-Za'râ Abdurrahman b. Abdus gibi âlim kimseler istifade etmişlerdir.³⁶⁴

Ed-Dûrî Hadîs İlminde de rusûh sahibiydi. İsmâîl b. Ca'fer el-Medenî, Mervan b. Muaviye, Yahyâ b. Kesîr, Ahmed b. Hanbel ve Süfyan b. Uyeyne gibi

³⁶³ Dâni, *et-Teyisr fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 23; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/101, 110; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 23, 27; İbn Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l Kurrâ*, I/230-232; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 189, 192; Şeref, *el-Kirâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636.

³⁶⁴ Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 221.

bazı kimselerden hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû Zûr'a er-Râzî ve Fadl b. Şazân gibi âlimler de hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır. Ayrıca İbn Mâce, ed-Dûrî'nin rivâyet etmiş olduğu birçok hadîsi Sünen'inde nakletmiştir.³⁶⁵

Yine ed-Dûrî de hocası Ebû Amr gibi telif faaliyetine girişmiş “*Kırâatü'n-Nebî*”, “*Fedâilü'l-Kur'ân*” ve “*Eczâü'l-Kur'ân*” adında bazı eserler kaleme almıştır. İslam dünyasına bizzat Hz. Peygamber (a.s)'in Kur'ân-ı Kerîm'deki bazı kelimeleri nasıl okuduğunu bildiren “*Kırâatü'n-Nebî*” adındaki bu eser, günümüze kadar ulaşan nadir yapıtlardandır. Bu eserin özelliği Kur'ân-ı Kerîm'deki surelerin sırasına riâyet ederek 49. süreye kadar gelmiş olmasıdır. “*Kırâatü'n-Nebî*”nin bir nüshası Şam kütüphanesinde, bir nüshası da, sondan bir kaç sayfası eksik halde, İstanbul Millet Kütüphanesi'ndedir.³⁶⁶

Ed-Dûrî'nin de iki tarîki vardır: **a) Ebu'z-Za'râ'**: (280/893), **b) İbn Ferah**: (303/915)³⁶⁷

3.1.3.1.2. Es-Sûsî:

Tam adı, Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî'dir. Kendisi 173/789'da doğmuş 70'li yaşlarında 261/874'de vefat etmiştir. Kırâat İlmindeki rumuzu "س" harfi ile gösterilir.³⁶⁸

Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd'a Sûsî denmesinin sebebi, İrân'ın Ahvâz bölgesinde yer alan Sûs şehrinde yaşamasından kaynaklanır. Es-Sûsî, kırâat tahsiline Kûfe'de başlamış ve daha sonra Mekke'de devam etmiştir. Bu süreçte birçok âlimden dersler alarak kendini geliştirmiştir. Bu âlimler Kûfe'de Alî Yahyâ b.

³⁶⁵ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/232; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 221.

³⁶⁶ Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 101; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 221.

³⁶⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kırâat*, s. 86-87; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/386-389; İbn Cezerî, *en-Neş*

³⁶⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/390, 391; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/302; İbn r fî'l-Kırâati'l-Aşr, I/105, 110; Hârûf, *el-Müyesser fî'l-Kırâati'l-Erbea Aşera*, s. 191.

³⁶⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/390, 391; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/302; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24; Hârûf, *el-Müyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 198, 199; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki'ş-Şâtibiyye*, s. 636.

Mübârek el-Yezîdî, Abdullah b. Numeyr, Esbat b. Muhammed, Mekke'de ise Süfyan b. Uyeyne gibi âlimlerdir.³⁶⁹

Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh es-Sûsî'nin, zabt ve sika sahibi bir zât olması ve Ebû Amr'ın iki râvîsinden birisi olarak kabul edilmesi hasebiyle Ebû'l Hasen b. Şenebûz, Mûsa b. Cerir en-Nahvî, Alî b. Huseyn, Ebû'l Hâris Muhammed b. Ahmed, Ebû Osmân en-Nahvî, Ebû Alî Muhammed b. Sâid el-Harrânî, Muhammed b. İsmâil el-Kureşî gibi birçok kimse kendisinden ilim tahsil etmiştir.³⁷⁰

Es-Sûsî, aynı zamanda hadîs İliminde de birçok kimseye dersler vermiş bir hadîşçidir. Bunlardan bazıları, Ebû Bekir b. Ebî Âsım, Ebû Urube el-Harrânî, Ebû Alî Muhammed b. Sâid el-Harrânî gibi dönemin meşhur şahsiyetleridir. Yine meşhur âlimlerden İbn Hâtim er-Râzî de, es-Sûsî'nin güvenilir bir râvî olduğunu belirtir.³⁷¹

Es-Sûsî'nin de iki tarîki vardır: **a) İbn Cerîr:** (316/928), **b) İbn Cumhûr:** (300/912)³⁷²

3.1.4. İbn Âmir:

Tam adı Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî'dir. Kırâat İlimindeki rumuzu "ك" harfî ile gösterilir. Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd bir rivâyete göre 8/630'da bir başka rivâyete göre ise 21/641 yılında doğmuş ve 118/736'de vefat etmiştir. Ancak Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî'nin talebesi ve Bik'a kadısı olan Halil b. Yezîd'in rivâyetine göre doğum tarihi H. 8 (M. 630)'dir. Bu rivâyeti bizzat hocası İbn Âmir'den nakletmiştir. El-Mızzî de bu rivâyeti doğrulayarak İbn Âmir'in H. 8 (m. 630)'de doğup, 106 yaşında 118/736'da Dimeşk'te Âşûrâ günü vefat ettiğini beyan etmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi ikinci görüşe göreyse ki bu görüş; Ebu'l-Alâ el-Hemedânî'ye aittir. El-Hemedânî İbn Âmir'in H. 21 (m.641)'de doğduğunu rivâyet etmiştir. Ebu'l-Alâ el-Hemedânî bu

³⁶⁹ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 13; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/390; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 198.

³⁷⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/390; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/302; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 198.

³⁷¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/390; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/107, 108, 109, 110; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 199.

³⁷² İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 23; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/390, 391; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 27; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/277; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 198.

rivâyeti, talebesi olan Yahyâ b. ez-Zimarî'den nakletmiştir. Zehebî de bu görüşe katılmıştır.³⁷³

Şam kırâat imamı olan İbn Âmir; soy itibarı ile Yahsubî kabilesindedir. Bu kabile Yemen'de yaşayan Hımyerîler'in bir koludur. Bu sebepten kendisine Yahsubî denilmektedir. İbn Âmir'in bir diğer künyesi ise Ebû İmrân'dır. Kendisi tâbiûnundan olduğu için Muâz b. Cebel, Ebû Derdâ, Ebî Şihâb (r.a), Fedâle b. Ubeyd ve Osmân b. Affân (r.a) gibi önde gelen ashâbtan kırâat dersleri almış ve kırâatı bu rivâyet silsilesi ile Hz. Peygamber'e kadar dayanmaktadır. Aynı zamanda değerli bir hadîs âlimi olan İbn Âmir; Zeyd b. Sâbit (r.a), Ebu'd-Derdâ (r.a), Hz. Osmân (r.a), Hz. Muaviye (r.a), Ebû İdrîs el-Havlanî, Nuaym b. Beşîr, Fedale b. Ubeyd ve Vasile b. Eska' gibi kimselerden de hadîs rivâyet etmiştir.³⁷⁴

İmam İbn Âmir'den kırâat okuyan Saîd b. Abdulazîz, Yahyâ b. Harîs, Ca'fer b. Rabia, İsmâîl b. Ubeydillah ve kardeşi Abdurrahman b. Âmir aynı zamanda da kendisinden hadîs rivâyet etmişlerdir.³⁷⁵

İbn Âmir'in kırâatı, H. 5. asrın sonları ve H. 6. asrın başlarına kadar Şam ve çevresinde en çok tercih edilen kırâat olmuştur. Bunda sebep kendisinin Emevi halifelerinden Velid b. Abdilmelik tarafından Şam kadılığına getirilmesi etkin olmuş olabilir. İbn Âmir bu görevinin yanı sıra ordu kadılığı görevini de yürütmüştür. İbn Âmir'e ayrıca, Hicrî 87 (M.706)'de yapımına başlanan Şam Ümeyye (bilinen ismiyle Emeviyye) Camii'nde 1. derecede sorumluluk verilmiştir. Devlet erkânındaki etkinliğini, İslam'ın 5. halifesi olarak kabul edilen Ömer b. Abdulaziz'in iktidara gelmesiyle yavaş yavaş kaybetmeye başlamış ve süreç, görevinden alınmasıyla sonuçlanmıştır.³⁷⁶

İbn Âmir'in kırâatla ilgili iki meşhur eseri vardır:

³⁷³ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 86-87; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kirâati's-Seb'il Meşhûra*, s. 56, 57; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/186, 197; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/111-117; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 24; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 200; Şeref, *el-Kirâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636.

³⁷⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 86; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kirâati's-Seb'il Meşhûra*, s. 56, 79; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/187, 188; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 200.

³⁷⁵ Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kirâati's-Seb'il Meşhûra*, s. 56; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 201; Öztoprak, *Kur'an Kırâati-Kirâat-ı Aşera*, s. 118.

³⁷⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 86, 87; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kirâati's-Seb'il Meşhûra*, s. 56; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/186, 188, 195, 196; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 200.

1- “*İhtilâf-ü Mesâhifi’ş-Şâmî ve’l-Hicâzî ve’l-İrâkî*”,

2- “*Kitâbü'n fî Maktû’i’l-Kur’ân ve Mevsûlihî*”.³⁷⁷

İbn Âmir’in kırâatı âlimleri tarafından mütevâtir kırâatlar sınıfında değerlendirilmiş ve kendisini 4. kırâat imamı olarak kabul etmişlerdir. İbn Âmir, Kur’ân’ı genelde tedvîr tarîki ile okumuştur. Tedvir tarîkinde medler hadr tarîkinden daha uzun, tahkik tarîkinden ise daha kısa olarak okunur. Bu kırâatın usul ve erkânı, "ﻝ" rumuzuyla gösterilen öğrencisi Ebû Velid Hişâm b. Ammar ve "م" rumuzu ile gösterilen Ebû Amr Abdullah b. Ahmed ez-Zekvân tarafından sonraki nesillere aktarılmıştır. İbn Âmir kırâatı, bu ve bunun gibi âlimler tarafından sonraki nesillere aktarılmak suretiyle günümüzde hâlâ Sudan ve çevresinde okunmakta ve okutulmaktadır.³⁷⁸

3.1.4.1. Râvîleri:

3.1.4.1.1. Hişâm:

Adı Hişâm b. Ammâr es-Sülemî ed-Dımeşkî’dir. 153/770’de doğup, 30 Muharrem 245 (M. 859)’de Şam’da vefat etmiştir. Vefat tarihiyle ilgili Hicrî 244 veya 246 olduğuna dair iki farklı rivâyette bulunmaktadır. Kendisi aynı zamanda bir hatip, bir mukrî, bir muhaddis ve bir müftüdür. Hişâm, hocası İbn Âmir gibi Şamlıların kırâat hocası olarak kabul edilmiştir. Kırâat İlmindeki rumuzu "ﻝ" harfi ile gösterilir.³⁷⁹

³⁷⁷ Öztoprak, *Kur’ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 120; Çetin, *Kur’ân-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 222.

³⁷⁸ İbn Cezerî, *en-Neşr fî’l-Kırâati’l-Aşr*, I/165.

³⁷⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbu’s-Seb’a fî’l-Kırâat*, s. 86-87; İbn Mehrân, *el-Ğâye fî’l-Kırâati’l-Aşr*, s. 16; Dâni, *et-Teysîr fî’l-Kırâati’s-Seb’a*, s. 18, 24; Dâni, *Câmiu’l Beyân fî’l-Kırâati’s-Seb’a’l Meşhûra*, s. 57; Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâi’l-Kibâr ale’t-Tabakâti ve’l-A’sâr*, I/396-402; İbn Cezerî, *en-Neşr fî’l-Kırâati’l-Aşr*, I/111-113, 117; İbn Cezerî, *Takribü’n-Neşr fî’l-Kırâati’l-Aşr*, s. 24, 28; İbn Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye fî Tabakâti’l-Kurrâ*, II/308-310; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi’l Beşer fî’l Kırâati’l Erbe’ate Aşar*, I/75, 77; Zerkânî, *Menâhilü’l İrfân fî Ulûmi’l Kur’ân*, I/535, 536; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fî’l Kırâati’l Aşri ve Tevcihihâ*, el-Mektebetü’l-Ezheriyye li’t-Türâs, Kâhire, ts., I/9, 14; Hârûf, *el-Müyesser fî’l-Kırâati’l-Erba’ Aşera*, s. 206-207, 216, 223, 263, 277; Kâdî, *el-Büdûru’z-Zêhira fî’l Kırâati’l Aşri’l Mütevâtira min Tarîkayi’ş-Şâtibiyyeti ve’d-Dürra*, s. 12; Şeref, *el-Kırâatu’l Seb’u’l Mütevâtira min Tarîki’ş-Şâtibiyye*, s. 636.

Hişâm, Şam'da doğup orada yaşamasından dolayı o bölgeye nisbeten "ed-Dimeşkî" künyesi ile tanınmaktadır. Kırâat İlmîni İ'rak b. Hâlid el-Mezzî'den, O da Yahyâ b. el-Hâris ez-Zimâri'den, O da İbn Âmir'den tahsil etmiştir.³⁸⁰

Diğer kırâat âlimleri gibi Hişâm da Hadîs İlmî ile meşgul olmuş; İmam Mâlik b. Enes, Süfyan b. Uyeyne, Müslim b. Halid ez-Zencî, İsmâîl b. Ayyâş ve Velid b. Müslim gibi âlimlerden hadîs dersleri almıştır. Öyleki kendisinin 10.000 hadîsi râvîleriyle bildiği nakledilmiştir. Velid b. Müslim, Muhammed b. Şuayb, Ebû Ubeyd b. Kâsım b. Selâm, Ebû Hâtım er-Râzî, Ebû'z-Zür'a er-Râzî, İmam Buhârî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce gibi İslam dünyasında isim yapmış âlimler Hişâm'dan hadîs rivâyet etmişlerdir. Hişâm, hocası İbn Âmir gibi uzun yıllar Şam Ümeviyye Camii'nde hatiplik yapmıştır. Kur'ân-ı Kerîm kırâatında şöret olan Hişâm hem kurra, hem muhaddîs hem de büyük bir fakihdir.³⁸¹

Hişâm b. Ammâr'ın kaleme aldığı bazı eserler:

- 1- "*Fedâilü'l-Kur'ân*",
- 2- "*El-Fevâid*",
- 3- "*Ehâdîs*",
- 4- "*Fî Havâlî Ehâdîs-i Mâlik*".³⁸²

Hişâm'ın iki tarîki vardır: **a) Hulvânî:** (ö. 250/864), **b) Dâcûnî:** (ö. 324/935)³⁸³

3.1.4.1.2. İbn Zekvân:

Tam adı Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed-Dimeşkî'dir. 10 Muharrem 173'te (9 Haziran 789) Dimeşk'te Âşûrâ günü doğmuş ve yine

³⁸⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/396; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/117; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/308; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 206.

³⁸¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/396-398; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/309; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 206-207.

³⁸² Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kirâatlar*, s. 223; Öztoprak, *Kur'ân Kirâati-Kirâat-ı Aşera*, s. 122.

³⁸³ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/112, 113, 118; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 28; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kirâati'l Erbe'ate Aşar*, I/77; Muhaysin, *el-Muhezzeb fi'l Kirâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/14, 15.

242/857'de Şevval ayında Dimeşk'te vefat etmiştir. Kırâat İlmindeki rumuzu "م" harfi ile gösterilir.³⁸⁴

İbn Zekvân, hocası Eyyûb b. Temîm'in vefatından sonra İbn Âmir kırâatının 2. râvîsi, Hişâm b. Ammâr ise 1. râvîsi olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden kendisi, Şam Ümeviyye Camii'nin imamlığını, Hişâm b. Ammâr ise hatipliğini yapmıştır.³⁸⁵ İbn Zekvân'ın kırâatı şu yolla İbn Âmir'e ulaşmaktadır:

İbn Zekvân > Eyyûb b. Temim'den > Yahyâ b. Hâris ez-Zimârî'den O da İbn Âmir'den kırâat tahsil etmişlerdir. Ayrıca İbn Zekvân, İmam Nâfi' kırâatının inceliklerini İshâk b. Müseyyibî'den okuyarak Kırâat İlmi konusunda ihtisas sahibi olmuştur. İbn Zekvân bununla da yetinmeyerek İmam Kisâî'den 4 ay boyunca Kur'ân tilâveti üzerine dersler almıştır. İbn Zekvân'ın yetiştirmiş olduğu meşhur isimlerden Ahfeş b. Dimeşkî, Muhammed b. Mûsa es-Sûrî, Ahmed b. Yûsuf et-Tağlabî ve Muhammed b. Kâsım el-İskenderânî bazılarıdır.³⁸⁶

İbn Âmir kırâatının şeyhi olan İbn Zekvân, Kırâat İlminde büyük bir üstad olmasının yanında Hadîs İlminde de sika bir râvî idi. Bu yüzden Ahmed b. Enes b. Mâlik, Ebû Hâtim er-Râzî, Ebû'z-Zür'a er-Raz'î, Baki' b. Mahled el-Endelüsî gibi âlimler kendisinden hem hadîs dersleri almış hem de hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır. Aynı zamanda rivâyet etmiş olduğu hadîsler Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin Sünen'lerinde geçmektedir. İbn Zekvân'ın rivâyet zinciri; Velîd b. Müslim, Mervan b. Muhammed, Veki' b. Cerrah ve Eyyûb b. Temîmî gibi zatlarla ashâba oradan da Hz. Muhammed (a.s.)'e kadar ulaşmaktadır. Zehebî; Hişâm'ın ilim

³⁸⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâat*, s. 87; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 15-16; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/400, 402-405; Dâni, *et-Teyisr fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 18, 23-24; Dâni, *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kirâati's-Seb'ül-Meşhûra*, s. 57; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/113-115, 116, 117, 118; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/363-364, II/309; İbn Cezerî, *Takribu'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 24, 28; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erbe'ate Aşar*, I/75, 77; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/535, 536; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 276-277; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l-Kirâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 12; Şeref, *el-Kirâatu'l-Seb'u'l-Mütevâtira min Tarîki's-Şâtibiyye*, s. 636; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-Kirâati'l-Aşri ve Tevcîhihâ*, I/9, 15.

³⁸⁵ İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/363; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/118; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 276-277.

³⁸⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/403, 405; İbn Cezerî, *Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/363-364; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 277; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 196; Birişik, *Kirâat İlmi ve Tarihi*, s. 127; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kirâatlar*, s. 223; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzülü ve Kirâatı*, s. 319; Karaçam, *Kirâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kirâatların Yorum Farklıklarına Etkisi*, s. 111; Öztoprak, *Kur'ân Kirâati-Kirâat-ı Aşera*, s. 123.

konusunda, İbn Zekvân'ın ise Kur'ân tilâvetinde daha iyi olduğunu söyleyerek İbn Zekvan'ın kırâatına dikkat çeker. Ebû'z-Zür'a da aynı noktaya temas eder.³⁸⁷

İbn Zekvân, İslam dünyasına iki meşhur eser bırakmıştır. Bunlar:

1- “*Mâ yecibü alâ Kârii'l-Kur'ân inde Hareketi Lisânih*”,

2- “*Aksâmü'l-Kur'ân*”.³⁸⁸

İbn Zekvân'ın da iki tarîki vardır: **a) El-Ahfeş:** (ö. 292/904); **b) Es-Sûri:** (ö. 307/919)³⁸⁹

3.1.5. Âsım:

Tam adı Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî'dir. Benî Esed'in azadlı kölesi olan İmam Âsım'ın doğum tarihi ile ilgili olarak farklı rivâyetler mevcuttur. Ancak ittifak edilen Hicrî 45 (M.665)'de Kûfe'de doğduğu şeklindedir. Vefat tarihi de doğum tarihi gibi kesin olarak bilinmemektedir. Bir rivâyete göre 127/744'de Şam'da bir diğerine göreyse 128/745'de Kûfe'de vefat etmiştir. Tüm zamanların en meşhur kırâat âlimi olarak kabul edilir. Kendisi Kûfe kırâat ekolünün kurucusudur. Kırâat İlmindeki rumuzu "ع" harfi ile gösterilir.³⁹⁰ Tâbiînden olup sahâbîden Hâris b. Hassân el-Bekrî ve Rifâa b. Yesribî'ye yetişmiştir.³⁹¹

İmam Âsım'ın kırâatı iki yolla Hz. Peygamber (a.s)'a ulaşır:

³⁸⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/403-404; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/118; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 277; Birişik, *Kirâat İlmi ve Tarihi*, s. 127; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kirâatlar*, s. 223; Öztoprak, *Kur'ân Kirâati-Kirâat-ı Aşera*, s. 123.

³⁸⁸ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/364; Öztoprak, *Kur'ân Kirâati-Kirâat-ı Aşera*, s. 124; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 268; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kirâatlar*, s. 223.

³⁸⁹ İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/113, 116, 118; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/364; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kirâati'l Erbe'ate Aşar*, I/77; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 277; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kirâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/15.

³⁹⁰ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâat*, s. 70-71; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 17-18; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kirâati's-Seb'i'l Meşhûra*, s. 59-60; Dâni, *et-Teyisr fi'l Kirâati's-Seb'*, s. 19, 21, 24; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/204-210; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/119-127; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 24; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/315-317; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kirâati'l Erbe'ate Aşar*, I/75; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân*, I/537-538; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 278, 281, 287, 291, 296, 308; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zêhira fi'l Kirâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 12; Şeref, *el-Kirâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kirâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/5-6, 9.

³⁹¹ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/315; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 278.

a) Ebû Abdurrahman es-Sülemî > Abdullah b. Mes'ûd > Ömer b. el-Hattâb > Alî b. Ebî Tâlib, bunlar da Hz. Peygamber (a.s)'den öğrenmişlerdir.

b) Ebû Amr eş-Şeybânî > Abdullah b. Mes'ûd, o da Hz. Peygamber (a.s)'den öğrenmiştir.³⁹²

Hz. Alî kırâat tahsilini hem Hz. Peygamber'den hem de Abdullah b. Mes'ûd, Ubeyy b. Kab, Zeyd b. Sâbit ve Hz. Osmân (r.a)'dan okuyarak geliştirmiştir. Ebû Abdurrahman es-Sülemî (ö. 73/692) Kırâat İlmini Hz. Alî'den okuyarak süreç içerisinde büyük bir âlim olmuştur. Hz. Alî'nin kırâattaki usul ve kaidelerini sonraki nesillere es-Sülemî aktarmıştır. Aynı zamanda Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e de Kur'ân dersleri veren es-Sülemî, çoğaltılan Kur'ân nüshalarından biriyle beraber Hz. Osmân'ın emriyle Kûfe'ye gönderilmiştir. es-Sülemî, bu görevi neticesinde Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî'dir meşhur pek çok kurranın yetişmesine vesile olmuştur.³⁹³

es-Sülemî, İslam dünyasında meşhur olan ve Hz. Peygamber (a.s)'in ilim hakkında söylemiş olduğu; "خيركم من تعلم القرآن وعلمه = Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğreteninizdir."³⁹⁴ hadîsini Hz. Osmân'dan nakletmiştir. Bu sebeple Kûfe ve çevresinde yaklaşık 40 yıl kırâat hocalığı yapan es-Sülemî bu süre zarfında İmam Ebû Hanife, İmam Âsım ve daha birçok âlim kendisinden Kur'ân dersleri alarak istifade etmişlerdir. İmam Âsım, hocası es-Sülemî'nin vefatından sonra Kûfe'nin kırâat imamı olmuş ve hocasından öğrenmiş olduğu Hz. Alî kırâatını aynı zamanda üvey oğlu olan Hafs b. Süleymân'a öğretmiştir. Âsım b. Behdele Hadîs İlminde tâbiînin büyüklerinden olan Mus'ab b. Sa'd, İbn Ebî Vakkas, Ebû Vâil gibi kimselerden hadîs rivâyet etmiştir. Süfyân-ı Sevrî, Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Amr b. Alâ gibi âlim zatlar da kendisinden hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır.³⁹⁵

İmam Âsım 1. râvîsi olan Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim'e ise, tâbiînin büyük kırâat âlimlerinden Zirr b. Hubeyş el-Esedî'den öğrenmiş olduğu kırâatı

³⁹² Dâni, *et-Teysîr fi'l Kırâati's-Seb'*, s. 21; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/147, 150, 208; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/316.

³⁹³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/147.

³⁹⁴ Buhârî, *Fedâilu'l Kur'ân*, 21; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/149.

³⁹⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 70; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/147, 149; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/126; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/315; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 278, 281, 287.

öğretmiştir. el-Esedî ise bu kıraâtı, Abdullah b. Mes'ûd'dan almıştır. Böylece Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele Hz. Alî kıraâtını üvey oğlu ve 2. râvîsi Hafs b. Süleymân vasıtasıyla, Abdullah b. Mes'ûd'un kıraâtını ise 1. râvîsi Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş vasıtasıyla sonraki nesillere aktarmıştır. Müslümanlarının ekserisi Hz. Alî kıraâtını, İmam Âsım'ın Hafs rivâyeti üzerinden okumaktadırlar.³⁹⁶

İmam Âsım, Kıraât İlminin yanında çok güzel bir sese sahip olduğu, Kur'ân okuduğu zaman son derece güzel bir eda ve üslup içerisinde okuduğu, konuştuğu zaman fesahat ve belâğatının son derece etkileyici olduğu, güzel ahlâk, tevazu ve takvasıyla da öne çıktığı rivâyet edilmiştir. Kişiliğinin yanında imâle, teshîl, işmâm gibi farklı okuyuş vecihlerinin pek olmaması hasebiyle de kıraâtı oldukça sadedir. Bu sebepten olsa gerek Âsım kıraâtı zaman içerisinde İslam dünyasında en çok okunan kıraât ekolü olmuştur. Aynı zamanda hadîs rivâyetinde de bulunmuş ve naklettiği hadîsler Kütüb-i Sitte içerisinde yer almıştır. İmam Âzam Ebû Hanife Kur'ân kıraâtını İmam Âsım'dan öğrendiğini nakletmiştir.³⁹⁷

Yine İslam âlimlerinden İmam Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah ta İmam Âsım'ın Kur'ân okuyuşunda mütehassıs büyük bir âlim olduğunu, hocası Hammâd'ın ise Fıkıh İlminde söz sahibi olduğunu beyan ederek İmam Âsım'ın kıraâtına vurguda bulunmuştur. İmam Âsım'ın kıraâtının sıhhatine ilişkin; Kur'ân-ı Kerîm'i, sahabeden Zeyd b. Sâbit'in huzurunda 13 defa, mukabele tarzında okuyarak hatmetmiş olduğu bilinmektedir.³⁹⁸

3.1.5.1. Râvîleri:

3.1.5.1.1. Ebû Bekr Şu'be:

Adı Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el Esedî el-Kûfî'dir. Hicrî 95 (M. 713)'de doğup Hicrî 193 (M. 809)'de vefat etmiştir. Kıraât İlmindeki rumuzu “ص”

³⁹⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 95; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/144; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 281.

³⁹⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kirâât*, s. 70-71; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/207, 209; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/126; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/315; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 287, 291, 296; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 224; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 197; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 268; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 37; Birişik, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, s. 128.

³⁹⁸ Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 197; Öztoprak, *Kur'ân Kıraati-Kıraat-ı Aşera*, s. 134-137.

dır. Ebû Bekr Şu'be'ye "Hannât" denmesinin sebebi buğday ticareti ile meşgul olmasından kaynaklanır. Vasil b. Hayyân el-Esedî'nin de kölesidir.³⁹⁹

Âsım b. Behdele Ebû Bekr Şu'be'ye Kur'ân-ı Kerîm'i, 5'er âyetlik kısımlar halinde, bazı kaynaklara göre 3, bazılarınca da 7 senede tâlim etmiştir. Ebû Bekr Şu'be'nin rivâyet senedi şöyledir: Ebû Bekr Şu'be > Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele > Zirr b. Hubeş > Abdullah b. Mes'ûd, o da Hz. Peygamber (a.s)'den öğrenmiştir. Ebû Bekr Şu'be Âsım b. Behdele'nin üvey oğlu Hafs'la birlikte, Âsım kırâatının şöhret bulmasında önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca Kur'ân'ın 520 yerinde Hafs'tan farklı kırâatta bulunmuştur. Ancak bu ikisinden Ebû Bekr Şu'be'nin kırâatı değil Ebû Ömer Hafs b. Süleymân'ın kırâatı meşhur olmuştur.⁴⁰⁰

Yahyâ b. Âdem, Ebû Bekr Şu'be'nin rivâyet etmiş olduğu kırâat vecihlerini bir araya toplayarak Âsım kırâatının ilk yazılı kaynaklarından birisini meydana getirmiştir. Zaten Ebû Bekr Şu'be, ömrünün son yirmi yılında (veya yedi) talebe okutmamış bunun yerine hadîs ve kırâat vecihlerini rivâyet etmekle meşgul olmuştur.⁴⁰¹ O, ibadete çok düşkün ve hadîs rivâyetinde de sika bir râvîdir. Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'i her gün tilâvet etmesiyle meşhur olmuştur. Hatta ömrü boyunca Kur'ân-ı Kerîm'i, yaklaşık 18,000 defa hatmettiği rivâyet edilir. Ebû Bekr Şu'be'nin rivâyet etmiş olduğu hadîsler Ahmed b. Hanbel, Ebû Hişam er-Râfîî, İbn Mübârek gibi büyük âlimler tarafından hüccet olarak kabul edilmiştir. Bu hadîsler Müslim hariç Kütüb-i Sitte'nin tamamında yer almaktadır.⁴⁰²

³⁹⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 94, 95; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırââti'l-Aşr*, s. 17, 18, 19; Dâni, *et-Teysîr fi'l Kırââti's-Seb'*, s. 19, 24; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırââti's-Seb' il Meşhûra*, s. 61-62; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/280-287; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, I/119-120, 126; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, s. 24, 28-29; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/295-296; Bennâ Dimyâtî, *İhâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/25, 75, 77; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, I/538; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırââti'l-Erba' Aşera*, s. 311, 315, 319, 323, 326, 329; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zehira fi'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 14; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636; Muhaysin, *el-Muhezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/9.

⁴⁰⁰ Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırââti's-Seb' il Meşhûra*, s. 62; Dâni, *et-Teysîr fi'l Kırââti's-Seb'*, s. 21; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/147, 150, 208; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/295, 316; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırââti'l-Erba' Aşera*, s. 323; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 137; Birişik, *Kırâat İlmî ve Tarihi*, s. 130-131; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 268; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 225.

⁴⁰¹ Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırââti's-Seb' il Meşhûra*, s. 62; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/295; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 138.

⁴⁰² Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırââti's-Seb' il Meşhûra*, s. 61; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, I/126; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/296; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırââti'l-Erba' Aşera*, s. 329

İslam dünyasında Kur'ân-ı Kerîm'in 30 cüz olmasıyla ilgili olarak ilk Kitâbı; "*Eczaü Selâsin*" isimli eserle Ebû Bekr Şu'be yapmıştır.⁴⁰³

Ebû Bekr Şu'be'nin de iki tarîki vardır: **a) Yahyâ b. Âdem:** (ö. 203/818), **b) El-Uleymî:** (ö. 243/857)⁴⁰⁴

3.1.5.1.2. Hafs:

Adı Ebû Ömer Hafs b. Süleymân b. el-Muğîre el-Esedî'dir. Hicrî 90/709 senesinde Irak'ın Kerbelâ bölgesinde, Kûfe şehri yakınlarında Ğâdiriye köyünde doğmuş ve Hicrî 180/796 senesinde yine orada vefat etmiştir. Kırâat İlmindeki rumuzu "ġ" harfi ile gösterilir.⁴⁰⁵

el-Esedî; "Hufeys" ve "Ebû Dâvûd" künyeleri ile de tanınmaktadır. Ancak asıl şöhretini kumaş ticaretiyle uğraştığı için "Bezzâz" lakabıyla yapmıştır. Hafs, üvey babasının Âsım olması hasebiyle çocukluk yıllarından itibaren ilim okumaya başlamış ve süreç içerisinde büyük şöhret sahibi bir âlim olmuştur. Rivâyet etmiş olduğu kırâat tarîki, İmam Âsım kanalı ile Ebû Abdirrahmân es-Sülemî'ye, ondan da Hz. Alî'ye ve Hz. Peygamber'e ulaşır.⁴⁰⁶

Hafs'ın okumuş olduğu bu kırâat, şu an dünyada en revaçta olan kırâattır. Bu; İmam Âsım'dan öğrenmiş olduğu kırâatı, olduğu gibi aktarmasından kaynaklanır. Çünkü Ebû Bekir Şu'be, İmam Âsım'dan öğrenmiş olduğu kırâat vecihlerinde hocasına 520 yerde muhalefet etmiştir. Bu durum Şube'nin özellikle de Arap olmayan toplumlar tarafından pek te rağbet görmemesine neden olmuştur. İmam Hafs, okumuş olduğu bu kırâatı sadece Kûfe'de değil aynı zamanda Bağdat ve

⁴⁰³ İbn Cezerî, *Ĝâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/296; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, I/126; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 329.

⁴⁰⁴ İbn Mehrân, *el-Ĝâye fî'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 19-20; İbn Cezerî, *Ĝâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/295; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 28; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fî'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/77; Muhaysin, *el-Mühezzeb fî'l Kırâati'l Aşri ve Tevcîhihâ*, I/15-16.

⁴⁰⁵ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kırâat*, s. 95-96; İbn Mehrân, *el-Ĝâye fî'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 20-21; Dâni, *Câmiu'l Beyân fî'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhûra*, s. 62-63; Dâni, *et-Teysîr fî'l Kırâati's-Seb'*, s. 19, 24; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/287-290; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, I/123-124, 125, 126; İbn Cezerî, *Ĝâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/229-230; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24, 29; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fî'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/26, 75, 77; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân*, I/538; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 330, 333, 336, 338-339; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zehira fî'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürri*, s. 14; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636; Muhaysin, *el-Mühezzeb fî'l Kırâati'l Aşri ve Tevcîhihâ*, I/9, 16.

⁴⁰⁶ Dâni, *et-Teysîr fî'l Kırâati's-Seb'*, s. 21; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/147, 150, 208, 289; İbn Cezerî, *Ĝâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/316; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 338-339.

Mekke'ye giderek te okuması suretiyle oralarda da yayılmasını sağlamıştır.⁴⁰⁷ Hafs rivâyeti, tekellüften uzak ve sade olmasından dolayı ittifakla hüccet kabul edilmiş, bu yüzden günümüzde ve günümüz öncesinde de birçok müslüman tarafından okunmuş ve okutturulmuştur. Ancak kendisi, kırâattaki bu durumunun aksine Hadîs İlminde oldukça tenkite uğramıştır. İslam âlimleri kırâatta Hafs'ın, hadîste ise Ebû Bekr Şu'be'nin daha iyi olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁰⁸

Hafs'ın da iki tarîki vardır: **a) Ubeyd b. es-Sabbâh:** (235/849), **b) Amr b. es-Sabbâh:** (2221/835)⁴⁰⁹

3.1.6. Hamza B. Habîb:

Adı Ebu Umare Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfi'dir. Tâbiînün büyüklerindedir.⁴¹⁰ Kendisi fıkhıta ehil, aynı zamanda İmam Âzam'la aynı dönemlerde yaşamış büyük bir kırâat âlimidir. H. (80/699) yılında doğup, (156/773)'de Hulvan'da vefat etmiştir. Künyesi Ebu Ammâre'dir. Hamza b. Habîb'in vefatı ile ilgili iki farklı rivâyet bulunmaktadır. İlki; ticaret maksadı ile gitmiş olduğu Hulvan'da (156/772)'de veya (158/774)'de veya zayıf olmakla beraber (154/770)'de vefat etmiştir. Kırâatki rumuzu (ف) harfidir.⁴¹¹

Hamza b. Habîb Teymoğulları'nın kölesi olarak dünyaya gelmiştir. Bir başka rivâyette ise; daha sonradan onlara dahil olmuştur. Kendisi tâbiînden olduğu için

⁴⁰⁷ Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhûra*, s. 62; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/288; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/27; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 338.

⁴⁰⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/287, 288, 289; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/126; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'an*, I/538; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 323, 338; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 320; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 130-131; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 112; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, s. 38; Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 225.

⁴⁰⁹ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 20-21; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/289; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 29; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/77; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcîhihâ*, I/16.

⁴¹⁰ Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/26.

⁴¹¹ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 72-74, 75-78, 97-98; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 22-26; Dâni, *et-Teyisîr fi'l Kırâati's-Seb'*, s. 19, 21, 25; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhûra*, s. 63-68; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/250-265; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/127-128, 133; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/236-238; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/26-27, 75, 77-78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'an*, I/539-540; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 341-342, 348, 351, 364, 366, 368, 376, 386; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zehira fi'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarîkai's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tarîki's-Şâtibiyye*, s. 636; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcîhihâ*, I/9-10.

ashâbtan bazı kimselerle görüşmüş ve ömrü Kûfe’de geçmiştir. Kendi ifadesiyle; 10 yaşındayken Kur’ân-ı Kerîm’i ezberlemiştir. Süreç içerisinde kendini geliştiren Hamza b. Habîb; İmam Âsım ve A’meş’ten sonra Kûfe’de kırâat imamı olarak dönemin meşhur kâriflerinden olmuştur. Hamza b. Habîb’e zeytinyağı ticareti ile geçimini sağladığı için “Zeyyât” lakabı verilmiştir.⁴¹²

Hamza b. Habîb; Ameş, Cafer es-Sâdık, Hurman b. Ayen, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Leylâ gibi dönemin ünlü âlimlerinden Kırâat İlminde rusûh sahibi olana kadar ilim tahsil etmiştir. Ayrıca kendisinden de devrin önemli isimlerinden Şuayb b. Harb, Kisaî, Süleym b. İsa el-Hanefî, Âiz b. Âiz gibi âlimler uzun yıllar ilim okumuşlardır.⁴¹³

Hamza b. Habîb’in kırâatı, Hz. Peygamber’e şu kanalla ulaşır:

Hamza b. Habib > Ebû Muhammed Süleymân b. Mihran el-A’meş > Muhammed b. Ebî Leylâ > Humran b. A’yan > Ebû İshâk b. es-Sabi > Mansur b. el-Mu’temir > Muğire b Miksem ve Ca’fer b. Muhammed es-Sâdık.⁴¹⁴

Meşhur kırâat âlimi olan İbn Mücahid “*Kitâb-ü Seb’a*” adlı eserine, Kırâat-ı Hamza’nın mütevâtir kırâatlardan olduğunu beyan ederek kabul etmesi ve sahihliğini kabul eden diğer âlimlerin de desteği ile Hamza Kırâatı, günümüze kadar meşhur yedi kırâattan birisi olarak gelmiştir. Ancak Ebû Şame gibi bazı âlimler; İbn Mücahid “*Kitâb-ü Seb’a*” adlı eserinde 7 kırâat imamını ve kırâatlarını sıraladığı sistem içine Hamza b. Habîb yerine Ya’kûb b. Hadremî’nin veya A’meş’in kırâatlarına yer verilmesinin daha uygun olacağını belirtmişlerdir.⁴¹⁵

⁴¹² Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhûra*, s. 64; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/252; İbn Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/237; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/133; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 341, 342.

⁴¹³ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 97; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/251, 263-264; İbn Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/237; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 341.

⁴¹⁴ Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhûra*, s. 90-91; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/251, 263-264; İbn Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/236; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/26; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 341.

⁴¹⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 72; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 194-195; Birişik, *Kırâat ilmi ve Tarihi*, s. 132.

Hamza kırâatını eleştirenlerin ana sebeplerinden biri, Hamza'nın med ve hemzede ifrata vardığını düşünmeleridir.⁴¹⁶ Ancak İmam Hamza, böyle okuyan birini gördüğü zaman tepkisini şöyle dile getirir: "İfrat etme, bilmiyor musun ki beyazın ifratı ve en beyazı baras hastalığıdır. (Çünkü bu hastalıkta deri bembeyaz bir renk alır) Daha güzel okumak için haddi aşmak kırâat değildir" diyerek Kur'ân-ı Kerîm'de ifratın olamayacağını ifade etmektedir.⁴¹⁷

Muhammed b. Heysem (ö.249/863) ve İbn Mücâhid (ö.324/936)'in bildirdiklerine göre Kûfe'de Hamza kırâatı çok yoğun bir şekilde okunmuş ve okutturulmuştur. Bu kırâatın okunmasının ve itibar görmesinin ana nedeni, senedinin muteber olmasından ileri gelir. Hamza'nın kırâatı zaman içerisinde Kuzey Afrika'da da yayılma göstermiştir. Ancak bu süreç Endülüs'ten gelen İbn Harun isimli bir kişinin çalışmalarının sonucunda "Nâfi' Kırâatı" yaygınlaşmış, buna paralel olarak ta Hamza kırâatı eski şöhretini kaybetmiştir. Hamza b. Habîb Hadîs İlminde büyük bir âlim ve sika bir râvî olarak kabul edilir. Ancak âlimler hadîs alanında İmam Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Mâin'i kendisinden daha sika olarak kabul etmişlerdir. Hamza b. Habîb; hadîslerini, Amr b. Mürre, Hakem b. Utbe, Adiy b. Sâbit, Talha b. Musarrîf gibi zevattan rivâyet etmiştir. Kendisinden Süfyan-ı Sevri, Muhammed b. Fudayl, Cerir b. Abdulhamid, Şerik b. Abdillâh en-Nihaî, Veki' b. Cerrah, Kabisa b. Ukba gibi meşhur muhaddis ve fakihler, hadîs rivâyeti etmişlerdir. Hadîs konusunda Zehebî, İmam Hamza'nın 80 kadar sahih hadîs rivâyet ettiğini bu hadîslerin Buhari hariç, diğer muteber beş hadîs Kitâbında geçtiğini beyan etmektedir.⁴¹⁸

Hamza b. Habîb Fıkıh İlminde de ihtisas sahibi idi. Döneminin ve tüm zamanların en büyük âlimlerinden olan İmam Ebu Hanife; İmam Hamza'nın Kur'ân ve Ferâiz ilimlerinde güvenilir bir âlim olduğunu beyan etmiş, bu düşünceye İbn Nedîm de; Hamza b. Habîb'in Fıkıh İlminde saygın bir âlim olduğunu söyleyerek

⁴¹⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/255-256, 258, 260, 262; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 368, 376.

⁴¹⁷ Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kirâati's-Seb' il Meşhûra*, s. 65-66; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/254, 262; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/238; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 376, 386.

⁴¹⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/263; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 341.

destek vermiştir. Süfyan-ı Sevrî de; hocası İmam Hamza'nın kendisine vermiş olduğu büyük emeklerinden dolayı birçok yerde ve çeşitli şekillerde övmüştür.⁴¹⁹

Bu büyük âlimin bilinen eserleri şunlardır;

- 1- “*El-Menâr fi Fadîleti Hıfzi'l-Kur'ân*”,
- 2- “*Müşâbihü'l-Kur'ân*”,
- 3- “*Kitâbü Kırâât-ı Hamza*”,
- 4- “*Kitâbü'l-Maktû' ve'l-Mevsûl fi'l-Kur'ân*”,
- 5- “*Kitâbü Eşbei'l-Kur'ân*”,
- 6- “*Kitâbü'l-Aded*”,
- 7- “*Kitâbü'l Vakfi ve'l-İbtida*”,
- 8- “*Kitâbü'l-Ferâid*”.⁴²⁰

3.1.6.1. Râvîleri:

3.1.6.1.1. Halef:

Adı Ebu Muhammed Halef b. Hişam b. Sa'leb el-Esedî el-Bağdadî el-Bezzar'dır. Doğum tarihi net olmamakla beraber Hicrî Şaban veya Ramazan 150'de, Miladî ise Ağustos veya Eylül 767'de Femusilh'de dünyaya geldiği için "Silhi", Bağdâd'ta yaşadığı için de "Bağdâdî" künyesi ile anılır. Ebu Muhammed 229/844'te ise vefat etmiştir. İmam Hamza'nın râvîsi olan Halef b. Hişam'ın, Kırâat İlmindeki rumuzu (ض) harfi ile gösterilir.⁴²¹

⁴¹⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/253; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/237; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/133; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/26; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, I/539-540; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 342, 351, 366.

⁴²⁰ Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 196; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 227.

⁴²¹ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 97; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'il Meşhûra*, s. 67, 137-138; Dâni, *et-Teysîr fi'l Kırâati's-Seb'*, s. 19, 25; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/419-422; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/127-129, 133; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/246-247; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/27, 77; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, I/540; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 387, 395, 397, 401; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zehira fi'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14; Şeref, *el-*

İmam Halef, hububat ticareti ile uğraştığı için "Bezzar" lakabı ile tanınmıştır. Ancak kendisine lakap takılmasını istemediği için künyesi "Mukrî" ile değiştirilmiştir. İmam Halef 10 yaşında hâfız olumuş ve 13 yaşlarında iken ders vermeye başlamıştır.⁴²²

İmam Halef; Âsım kırâatını Ebu Yusuf Yakub b. Halife el-Aşa'dan, Nâfi' kırâatını İshâk el-Müseyyibî'den, Hamza kırâatını ise Abdurrahman b. Hammad ve Süleym b. İsa'dan, bunlar da İmam Hamza'dan rivâyet etmişlerdir. İmam Halef bu büyük âlimlerden istifade ederek hem İmam Hamza'nın 1. râvîsi hem de Kırâat-ı Aşere'nin 10. kırâat imamı olarak "Halefü'l-Aşir" ismi ile meşhur olmuştur.⁴²³

İmam Halef, kırâat ilimini bizzat İmam Hamza'dan almamış olmasına rağmen kırâat âlimleri kendisini, İmam Hamza'nın birinci râvîsi olarak kabul etmişlerdir. İbn Cezeri; Halef'in, İmam Hamza'nın kırâatına aykırı olarak rivâyet edilen 120 yeri isabetli görüşler yaparak tashih etmiş olmasından dolayı, kendisini 10. kırâat âlimi olarak saymıştır. Ancak bazı kaynaklarda 10. kırâat âlimi olarak kendisinin yerine "A'meş b. Muhaysin" zikredilmiştir. Böyle durumlarda kendisine ise "İhtiyâr-u Halef" başlığı altında ayrı bir bab açılmıştır.⁴²⁴

İmam Halef; Mâlik b. Enes, Süleym b. İsa, Hammad b. Zeyd, Avane el-Vasıtî, Şerik b. Abdullah en-Nihaî gibi büyük zatlardan istifade ederek Hadîs İlminde de rusûh sahibi olmuştur. Güvenilir bir râvî olması hasebiyle kendisinden Ahmed b. Hanbel, İbrahim b. İshâk el-Harbî, Zür'a er-Râzî, Ahmed b. Ebû Heysame, İdrîs b. Abdülkerîm el-Haddâd, Ebu'l-Kâsım el-Beğavî gibi âlimler hadîs rivâyet etmişlerdir. İmam Müslim'in "Câmiu's-Sahih"inde, Ebu Davud'un "Sünen"inde ve Ahmed b. Hanbel'in "Müsned"inde İmam Halef'in rivâyet etmiş olduğu hadîsler geçmektedir. Hatta İmam Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Main, Nesâî, İbn Hacer ve İbn Hibban gibi

Kırâātu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye, s. 636; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/16.

⁴²² İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/152; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/246; Bennâ Dimyâtî, *İthâfü Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/27; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'an Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 113; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 269; Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzülü ve Kırâati*, s. 321; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 201; Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 233; Öztoprak, *Kur'an Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 197.

⁴²³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/419; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/246-247; Bennâ Dimyâtî, *İthâfü Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/27; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'an*, I/540; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 387.

⁴²⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/419; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/152-153; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/247.

âlimler kendisinin züht ve takva sahibi bir âlim olduklarını beyan ettikleri gibi rivâyet etmiş olduğu hadîsleri de hüccet olarak kabul ederler. Bu nedenle İmam Halef hem iyi bir hadîs hâfızı hem de sika bir râvîdir.⁴²⁵

İslam dünyası, H. III. yüzyılda Cehmiyye fırkasının etkinlikleri yüzünden karışıklıklar içindeydi. İmam Halef bunların şerrinden korunmak için inzivaya çekildiği sıralarda 7 Cemaziyelahir H. 229 (M. 844)'da yaşadığı yer olan Bağdat'ta vefat etmiş ve kendisini Künase mezarlığına defnetmişlerdir.⁴²⁶

Bu büyük âlimin bilinen eserleri şunlardır;

1- “*Müteşâbihü'l-Kur'ân*”,

2- “*İhtilâfü'l-Mesâhif*”,

3- “*Kitâbü'l-Kırâât*”,

4- “*Kitâbü'l-Aded*”,⁴²⁷

Halef'in de iki tarîki vardır: **a) İdrîs el-Haddâd:** (ö. 292/904), **b) İbn Şâzân:** (ö. 286/899)⁴²⁸

3.1.6.1.2. Hallâd:

Adı Ebu İsa Hallâd b. Halid eş-Şeybanî, künyesi Ebu Abdillâh, nisbeti, el-Kuffî'dir. Hallâd b. Halid; H. 119 veya 130 yılında doğmuş, H. 220 (M. 835)'de Kûfe'de vefat etmiştir. Kırâat İlmindeki rumuzu (ق) harfi ile gösterilir.⁴²⁹

⁴²⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/420, 421; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 395, 397, 401.

⁴²⁶ Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşere*, s. 199.

⁴²⁷ Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşere*, s. 199; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 233.

⁴²⁸ Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 113; Karakılıç, *Tevvîd İlmi*, s. 201; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 321.

⁴²⁹ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 98; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24-25; Dâni, *et-Teysîr fi'l-Kirâati's-Seb'*, s. 19, 25; Dâni, *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kirâati's-Seb' il Meşhûra*, s. 67, 138-140; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/422-423; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, I/129-130, 133; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, s. 24; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/248; Bennâ Dimyâtî, *İhtilâfü Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erbe'ate Aşar*, I/27, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, I/540; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 402; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zehira fi'l-Kirâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14; Şeref, *el-Kirâatu'l-Seb'u'l-Mütevâtira min Tariki's-Şâtibiyye*, s. 636; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l-Kirâati'l-Aşri ve Tescihihâ*, I/16.

Hallâd b. Halid eş-Şeybanî'nin kırâat silsilesi; Süleym b. İsa, Muhammed b. Hasen er-Revvasî ve Hüseyin b. Alî el-Cufî kanalı ile İmam Hamza'ya ulaşır. Kendisi her ne kadar İmam Hamza'yı görmese de Kırâat İlmindeki sıhhatı nedeni ile İmam Hamza'nın ikinci râvîsi olarak kabul edilmiştir.⁴³⁰ Hallâd b. Halid eş-Şeybanî'nin Kırâat İlmindeki şöhretinin yanında Muhammed b. Heysem, Muhammed b. Şâzân el-Cevherî, Ahmed b. Yezid el-Hulvani, Kâsım b. Yezid el-Vezzân gibi dönemin meşhur isimlerine hocalık yapmasıyla da bilinir.⁴³¹

Abbas b. Muhammed ed-Dûrî gibi âlimlerin; Hallâd'ın, Kur'ân tilâvetinde Halef'ten daha iyi olduğunu ifade etmeleri Hallad'ın kendi dönemindeki şöhretini bilmek açısından oldukça önemlidir. Ayrıca Hallad, Kırâat İlminde olduğu kadar Hadîs ilminde de güvenilir ve sika bir âlim olarak kabul edilmiştir. Hallad b. Halid; Şeybanî, Hasen b. Salih ve Zübeyr b. Muaviye gibi muhaddislerden hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden de Ebû Zür'a ve Ebû Hâtım gibi âlimler hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır.⁴³²

Hallâd'ın üç tarîki vardır: **a) İbn Heysem:** (ö. 249/863), **b) El-Vezzân:** (ö. 250/864), **c) Et-Talha:** (ö. 252/889)⁴³³.

3.1.7. El-Kisâî:

Tam künyesi Ebu'l Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî'dir. Doğum yeri kesin olarak bilinmemekle beraber 120/738'de Bağdat'ta veya Kûfe'de doğmuş ve 189/805'te Rey'in Ranbûye köyünde vefat etmiştir. Kûfe kırâat imamıdır. Kırâat İlmindeki rumuzu "ج" harfidir.⁴³⁴

⁴³⁰ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/248; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/133; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/27; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân*, I/540; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 402.

⁴³¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/423; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/248; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/27; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 402.

⁴³² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/423; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 402.

⁴³³ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/248.

⁴³⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâat*, s. 97; İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 26; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'il Meşhûra*, s. 68-71, 96-98, 142-145; Dâni, *et-Teyisr fi'l Kırâati's-Seb'*, s. 19, 21,25; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/296-305; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/474-478; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/134-139; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/27-28, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân*, I/541; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 404, 406, 413-414, 423, 426, 436-437; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zêhira fi'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarîkayi 'ş-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tarîki 'ş-Şâtibiyye*, s. 636.

Kisâî, İslam dünyasının meşhur âlimlerinden İmam Muhammed'le beraber Harun er-Reşid'in Horasan seferine katılmış ancak ordu, Rey'in Ranbûye köyüne geldiğinde bu iki büyük imam vebâ hastalığından 189/805 yılında vefat etmiştir. Harun er-Reşid bu iki büyük kayıptan sonra: "Rey'de, Fıkhî ve Nahvî defnettik" diyerek üzüntüsünü dile getirmiştir.⁴³⁵ Mekkî; hicrî üçüncü asırda el-Kisâî'yi Yakûb'un yerine yedinci kırâat imamı olarak kabul eden kişinin İbn Mücahid olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁶

İmam Kisâî, Kırâat İlmîni İmam Hamza'dan öğrendiği için İmam Kisâî'nin kırâat senetleri zikredildiği zaman İmam Hamza'nın da kırâat senetleri zikredilmiş olur. Böylece kırâat senetleri; İbn Mesud, Osmân b. Affan ve Hz. Alî kanalıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaşmaktadır. Ayrıca kendisini geliştirmek için İsa b. Ömer el-Hemedânî ve Muhammed b. Ebî Leylâ gibi âlimlerden de ders almıştır. Süreç içerisinde İmam Hamza'nın vefatıyla beraber Kûfe'nin son kırâat imamı olmuştur.⁴³⁷ İmam Kisâî'den de Ahmet b. Hanbel ve Yahyâ b. Muîn gibi kimseler Kırâat okuyarak Kırâat İlminde rusûh sahibi olmuşlardır.⁴³⁸

İmam Kisâî de, İslam dünyasına telif bırakan kâriflerdendir.

- 1- “*Kitâbü'n fî Lahni'l-âmm*”,
- 2- “*Kitâbü'l-Müteşâbih fi'l-Kur'ân*”
- 3- “*Kırâatü'l-Kisâî*”,
- 4- “*El-Âsâr fi'l-Kırâat*”,
- 5- “*Kitâbü'l-Aded*”.⁴³⁹

3.1.7.1. Râvîleri:

3.1.7.1.1. Ed-Dûrî:

Adı Ebû Ömer Hafs b. Abdilazîz el-Ezdî ed-Dûrî'dir. 150/767'de Bağdat'ın Dûr isimli mahallesinde doğmuş ve 248/862'de vefat etmiştir. Kırâat İlmindeki

⁴³⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/305; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/477; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 437.

⁴³⁶ Kaysî, *el-İbâne an Meâni'l Kırâat*, s. 37, 39; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 212; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâati*, s. 323; Karaçam, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsîrindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, s. 114.

⁴³⁷ Dâni, *et-Teysîr fi'l Kırâati's-Seb'*, s. 21; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/296-297; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 212.

⁴³⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/298; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/476.

⁴³⁹ Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 215; Çetin, *Kur'ân-ı Kerîm'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 229.

rumuzu “ط” harfi ile gösterilir. Dûrî, aynı zamanda İmam Ebû Amr’ın birinci, Kisâî’nin de ikinci râvîsidir.⁴⁴⁰ Yedi kırâatı da çok iyi bilen bu İmam hakkında yukarıda; Ebû Amr bölümünde gerekli bilgiler verilmiştir.

3.1.7.1.2. Ebu'l-Hâris:

Adı Ebu'l-Hâris Leys b. Hâlid el-Bağdâdî’dir ve 240/854 yılında doğmuş 240/854’te vefat etmiştir. Kırâat İlmindeki rumuzu "س" harfi ile gösterilir.⁴⁴¹ Kisâî’nin önde gelen talebelerinden Ebu’l-Hâris hem hocası Kisâî’den, hem de Yahyâ b. Mübârek ve Hamza b. Kâsım b. Kâsım el-Ahvel’den de okuyarak onlardan azami derecede istifade etmiş ve süreç içerisinde İmam Kisâî’nin ikinci râvîsi olmuştur.⁴⁴²

Ebu’l-Hâris, Kisâî’den başka Yahyâ b. Mübârek ve Hamza b. Kâsım b. Kâsım el-Ahvel’den de okuyarak hem kırâat hem de hadîs İlminde derin bir bilgiye sahip olmuştur. Bu sebeple kendisinden Seleme b. Âsım, Muhammed b. Yahyâ el-Kisâî, Ya’kûb b. Ahmed et-Türkmânî ve Fadl b. Şâzân gibi kimseler Kırâat ve Hadîs İlmini tahsil etmişlerdir.⁴⁴³

Ebu'l-Hâris'in de iki tarîki vardır: **a) Muhammed b. Yahyâ:** (ö. 288/900), **b) Seleme b. Âsım:** (ö. 270/883)⁴⁴⁴

Her ilim dalının olduğu gibi Kırâat İlminin de bir metodolojisi/yöntem bilimi vardır. Bu usuller gereğince kırâat ilimleri belli disiplinlere ayrılmıştır. Bu disiplinler, ilmî açıdan en kuvvetli olandan başlanmak suretiyle kademe kademe

⁴⁴⁰ Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhûra*, s. 70, 142; Dâni, *et-Teyisîr fi'l-Kırâati's-Seb'*, s. 23; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l Kurrâ*, I/230-232; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 23, 27; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/101, 110, 137-138; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/28, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, I/541-542; Harûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 189, 192, 455; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtubiyye*, s. 636; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/17.

⁴⁴¹ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 26-27; Dâni, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhûra*, s. 70, 143-144; Dâni, *et-Teyisîr fi'l Kırâati's-Seb'*, s. 20, 25; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/424; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/33; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/134-136, 138; İbn Cezerî, *Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 24-25; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/28, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, I/541-542; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 438; Şeref, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tariki's-Şâtubiyye*, s. 636; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/17.

⁴⁴² Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 438; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/33.

⁴⁴³ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/33.

⁴⁴⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/424; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/33; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 438.

zayıf olanlara; hatta hiçbir ilmî ehemmiyeti olmayan tamamen uydurma kıraatlara kadar sistematize edilmiştir. Bu kısımların ilki ve ilmî açıdan da en sahihi olarak kabul edilen kırâatlara “Mütevâtir Kırâatlar” adı verilir. Bir rivâyetin mütevâtir olarak kabul edilmesi; imamların, senetlerindeki kuvvet dereceleri, kendi ilmî kişiliklerinin yanında halk tarafından kabul görmeleri gibi bir dizi kriterin bir araya gelmesiyle oluşur. İşte biz de bu yüzden, ilmî disiplinlere göre ayrılmış ve en sahih kısmı olarak kabul edilen mütevâtir kırâat ekollerinin kurucularını, bu kırâatların oluşum süreçlerini, etkin oldukları yılları ve zaman içerisinde geçirmiş oldukları merhaleleri ele aldık. Bu izahın sonra, ikinci derecede sıhhatli üç kırâata geçebiliriz.

3.2.Meşhûr Kırâat İmâmları Ve Râvîleri

Tezimizin bu bölümünde İslam âlimleri tarafından sahih kabul edilmekle beraber, mütevâtir kırâatların sağladığı şartları nisbeten bulundurmayan; bununla birlikte reddedilmesi de hoş karşılanmayan “Meşhûr Kırâat”ların; imamları ve râvîlerinin hayatlarından bahsedilecektir.

3.2.1. İmâm Ebû Ca’fer:

Adı Ebû Ca’fer Yezîd b. Ka’kâ’ el-Mahzûmî el-Medenî’dir. İmâm Ebû Ca’fer’in vefatıyla ilgili olarak H. 127 ilâ 132 arasında olduğuna dair farklı görüşler vardır. Ancak ittifak edilen tarih H. 130 (M. 747)’de Medîne’de vefat ettiği şeklindedir. Kırâat İlmindeki rumuzu “جع” harfleri ile gösterilir.⁴⁴⁵

Tâbiînin önde gelen âlimlerinden olan Ebû Ca’fer, âlimlerin ittifakıyla Medîne kırâat imamı olarak kabul edilmiştir. Kendisi Abdullah b. Ayyâş’ın hem talebesi hem de azatlı kölesidir. Kırâat tahsilini Abdullah b. Ayyâş, Abdullah b. Abbas ve Ebû Hureyre’den yapmıştır. Abdullah b. Ayyâş, Abdullah b. Abbas ve Ebû Hureyre de Übeyy b. Kâ’b ve Zeyd b. Sâbit’ten icâzet almışlardır.⁴⁴⁶

⁴⁴⁵ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi’l-Kırâati’l-Aşr*, s. 7-8; Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâi’l-Kibâr ale’t-Tabakâti ve’l-A’sâr*, I/172-178; İbn Cezerî, *en-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr*, I/139-144; İbn Cezerî, *Takrîbü’n-Neşr fi’l-Kırâati’l-Aşr*, s. 25; İbn Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye fi Tabakâti’l-Kurrâ*, II/333-334; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi’l Beşer fi’l Kırâati’l Erbe’ate Aşar*, I/29-30, 78; Râfiî, *İ’câzü’l Kur’ân ve’l Belâğatü’n-Nebevîyye*, s. 52; Zerkânî, *Menâhilü’l İrfân fi Ulûmi’l Kur’ân*, I/542; Hârûf, *el-Müeyesser fi’l-Kırâati’l-Erba’ Aşera*, s. 463-464, 469; Kâdî, *el-Büdüru’z-Zêhira fi’l Kırâati’l Aşri’l Mütevâtira min Tarîkayi’s-Şâtibiyyeti ve’d-Dürra*, s. 13-14.

⁴⁴⁶ Zehebî, *Ma’rifetü’l-Kurrâi’l-Kibâr ale’t-Tabakâti ve’l-A’sâr*, I/173; İbn Cezerî, *Ğâyetü’n-Nihâye fi Tabakâti’l-Kurrâ*, II/333.

Kırâat İlminde dönemin otoriter isimlerinden Ebû Ca'fer; İmam Nâfi' b. Abdurrahman ve Ebû Amr b. Alâ ile Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem ve râvîleri olan İsâ b. Verdân ile Süleymân b. Müslim el-Cemmâz gibi meşhur isimlere de uzun yıllar kırâat dersleri vermiştir.⁴⁴⁷

Ebû Ca'fer, diğer kırâat âlimleri gibi Hadîs İlmi ile de ilgilenmiştir. Büyük muhaddislerden Yahyâ b. Maîn, Nesâî, İbn Sa'd, Hibbân, İmam Mâlik ve Ebû Hâtim er-Râzî, İmam Ebû Ca'fer'i sika bir râvî olarak kabul etmişlerdir. Bu yüzden İmam Ebû Ca'fer'den; Mâlik b. Enes, Abdulaziz ed-Dâreverdî, Abdulaziz b. Ebû'l-Hazm gibi âlimler hadîs rivâyetinde bulunmuşlardır. Hüccet olarak kabul edilen bu hadîsleri Kütüb-i Sitte âlimlerinden Ebû Dâvûd Sünen'inde nakletmiştir.⁴⁴⁸

Bazı âlimler İmam Ebû Ca'fer'in kırâatını az da olsa eleştirmişlerdir. Ancak Zehebî gibi âlimler; Mescid-i Nebevî'de uzun yıllar imamlık yapması ve bu dönemdeki âlimlerden kendisini eleştirenler olmadığı gibi aksine onu taltif edenler olması ve kırâatını âdil ve sika zatlardan almış olması dolayısıyla eleştirilere karşı çıkmışlardır. Aynı zamanda kendisinden gerek Kur'ân dersi alanlar, gerekse hadîs rivâyet edenler de dönemin meşhur âlimleridir. Bu sebepten ilk defa Ebû Ca'fer'i; Kırâat-ı Aşere imamları arasında birinci sırada zikredenler, “*El-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşere*”nin müellifi olan İbn Mihrân en-Nîsâbûrî (ö.381/991) ve *Ğâyetü'l İhtisâr fi'l-Kırâati'l-Aşere*'nin müellifi olan Ebû'l-Alâ el-Hemedanî (ö.569/1173)'dir.⁴⁴⁹

3.2.1.1.Râvîleri:

3.2.1.1.1. İsâ b. Verdân:

Tam adı Ebu'l-Hâris İsâ b. Verdân el-Hazzâ' el-Medenî'dir. H. 160 (M. 776)'da vefat etmiştir. Kırâat İlmindeki rumuzu "عى" harfleri ile gösterilir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/173; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/333.

⁴⁴⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/173; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/333.

⁴⁴⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/174, 177; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/333; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 136; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 230; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 228.

⁴⁵⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/247-248; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/139-141, 143; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/543; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 25, 30; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/27-29, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân*, I/542; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 473; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fi'l Kırâati'l Aşri'l*

İsâ b. Verdân; Ebû Ca'fer ve Şeybe b. Nessâh'tan Kırâat İlminde rusûh sahibi olana kadar ilim tahsil etmiş ve belli bir olgunluğa geldiği zaman da almış olduğu bu kırâatı İmam Nâfi'ye arz etmek suretiyle icâzet almıştır. Böylece devrin önde gelen kırâat âlimlerinden olmuş ve süreç içerisinde de İmam Ebû Ca'fer'in birinci râvîsi kabul edilecek mertebeye ulaşmıştır.⁴⁵¹ Kâlûn'un yetişmesinde büyük emekleri olan İsâ b. Verdân, böylelikle İmam Nâfi' ekolünün gelişmesinde de önemli katkılar sağlamıştır. Aynı zamanda kendisinden el-Vâfidî ve İsmâîl b. Ca'fer el-Medenî gibi kimseler de Kırâat ilimlerini tahsil ederek belli bir seviyeye gelmişlerdir.⁴⁵²

3.2.1.1.2. Süleymân b. Cemmâz:

Adı, Süleymân b. Müslim b. Cemmâz ez-Zührî'dir. Vefat tarihiyle ilgili olarak farklı rivâyetler bulunmasına rağmen Hicri 170 (M. 786)'den sonra vefat ettiği genel olarak kabul edilmektedir. Zehebî ise farklı görüş beyan ederek onun vefatının İmam Nâfi'den ya bir sene önce veya aynı sene olduğunu ifade etmiştir. Kırâat İlmindeki rumuzu "ع" harfleri ile gösterilir.⁴⁵³

Süleymân b. Müslim b. Cemmâz da aynı Ebu'l-Hâris el-Hazza' el-Medenî gibi hem Şeybe b. Nessâh'tan hem de İmam Nâfi'den kırâat okumuştur. Süleymân b. Cemmâz asıl şöhretini Hz. Osmân mushafı ile Medînelilerin mushafları arasındaki farkları tesbit ederek yapmıştır. Ancak Kırâat kitaplarında H. 5. Yüzyılın başlarına kadar kendisine pek yer bulabilmiş sayılmaz. Bu durum, Huzelî'nin telif etmiş olduğu “*el-Kâmil*” ve İbn Sivâr el-Bağdâdî'nin telif etmiş olduğu “*el-Müstenîr*” adlı eserler kaleme alınana kadar böyle devam etmiştir. Sonraki süreçlerde Süleymân b. Müslim, Ebû Ca'fer'in ikinci râvîsi olarak şöhret bulmuştur.⁴⁵⁴

Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra, s. 13-14; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/17-18.

⁴⁵¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/248; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/543.

⁴⁵² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/248; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/543; Bırışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 137; Öztoprak, *Kur'an Kırâatı-Kırâat-ı Aşera*, s. 229.

⁴⁵³ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/293-294; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/285; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/141-143; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 25, 31; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/30, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'an*, I/542-543; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 474; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/18.

⁴⁵⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/293; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/285.

3.2.2. İmâm Ya'kub:

Tam adı Ebû Muhammed Ya'kub b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh'dır: Basra'da H. 117 (M. 733)'te doğmuş ve tam bir ittifak olmamasına rağmen İmâm Buhârî ve müelliflerin genel kanaatine göre Zilhıccce ayında H. 205 (M. 820)'de yine Basra'da vefat etmiştir. Kıraat İlmindeki rumuzu "بع" harfleri ile gösterilir.⁴⁵⁵

Ya'kub b. İshâk b. Zeyd, Ebû Amr'dan sonra Basra kırâat imamı olmuştur. O'nun kırâat hocaları Abdurrahman b. Muhaysin, Mehdî b. Meymûn, Şihâb b. Şürnefe ve Ebû'l-Eşheb Ca'fer b. Hayyân'dır. Ancak asıl eğitimini Alî b. el-Münzir Selam b. Süleymân'dan almıştır. İbn Münâdî ise kırâat hocalarına Kıraat-ı Seb'a imamlarının 3.sü olan Amr b. Alâ'yı da katarak İmâm Ya'kub'un rivâyet silsilesini daha da kuvvetlendirmektedir.⁴⁵⁶

Ya'kub b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh; Ravh b. Abdilmû'min, Muhammed b. el-Mütevekkil Ruveys, Velid b. Hassan et-Tevezzi, Ahmed b. Abdulhâlık el Mekkuf, Ebû Hâtim es-Sicistanî, Ebû Ömer ed-Dûrî gibi meşhur isimlere uzun yıllar hem Kıraat İlminde hem de Hadîs İlminde hocalık yapmıştır. İmâm Hanbel gibi hadîs otoriteleri tarafından Hadîs İlminde hüccet kabul edilmesi dolayısıyla Ebû Hafs el-Fellas, Ebû Kilâbe er-Rakkaşi, İshâk b. İbrahim Şâzân, Muhammed b. Yunus el-Kudeymi gibi zatlar kendisinden hem hadîs okumuşlar hem de hadîs rivâyet etmişlerdir. Yine talebelerinden olan Ebû Hatim es-Sicistanî hocası için: "Ebû Muhammed Ya'kub b. İshâk Kur'ân kırâatındaki vecihleri, vecihlerin nedenlerini, kırâat mezheplerini ve Nahiv İlmini bilmede, gördüklerimin en iyisiydi" demiştir. Buna benzer bir övgüyü de Tahir b. Ğelbûn; "Basra ve çevresinde imamlar,

⁴⁵⁵ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 28; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/328-332; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/144-150; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/336; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 25; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/30-31, 78; Râfiû, *I'câzü'l Kur'ân ve'l Belâğati'n-Nebeviyye*, s. 52; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, I/543; Hârûf, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 475-476, 478, 480, 485, 500; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zêhira fi'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14.

⁴⁵⁶ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/328; Birışık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 138; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 207; Ünal, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 41; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 270; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, s. 231; Öztoprak, *Kur'ân Kıraatı-Kıraat-ı Aşera*, s. 241.

namazlarda Ya'kub b. İshâk'ın kırâatından başkasını okumazlardı" sözüyle dile getirmiştir.⁴⁵⁷

3.2.2.1.Râvîleri:

3.2.2.1.1. Ruveys:

Tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Mütevekkil el-Lü'lü'dir. Ebû Abdillâh Kırâat İlmindeki rumuzu "يس" harfleri ile gösterilir.⁴⁵⁸

Ruveys, hocası Ya'kub b. İshâk b. Zeyd'den Kırâat İlminde rusuh sahibi olana kadar okumuştur. Zührî'nin Ebû Hatim'den rivâyet ettiğine göre; Ruveys, hocasının huzurunda Kur'ân-ı Kerîm'i baştan sona ezber okuyarak hocasının iltifat ve teveccühlerine mazhar olmuştur. İlmindeki çalışkanlığı, ihlası ve takvasıyla sonraki âlimler tarafından İmam Ebû Muhammed'in 1. râvisi olarak kabul edilmiştir.⁴⁵⁹ Muhammed b. Hârûn el-Buhârî, Ebû Abdillâh ez-Zübeyrî gibi birçok zat Kırâat ve Fıkıh İlminde, kendisinden istifade etmişlerdir. Ruveys, Basra'da Hicrî 238 (M. 852)'de vefat etmiştir.⁴⁶⁰

3.2.2.1.2. Ravh:

Tam adı Ravh b. Abdilmû'min'dir (ö. 234/848). Kırâat İlmindeki rumuzu "ح" harfleri ile gösterilir.⁴⁶¹ Kırâat İlminde asıl etkiyi hocası Ebû Muhammed Ya'kub yapmıştır. Ancak Hammad b. Zeyd, Ca'fer b. Süleymân gibi zatlardan da istifade ederek kendisini geliştirmiştir. Kendisi de Kırâat İlminde; Ahmed b. Yezid

⁴⁵⁷ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/329; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 138; Karakılıç, *Tecvîd İlmi*, s. 20; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 241-242.

⁴⁵⁸ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 29-30; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/329, 330, 428; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/144-146, 149; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/206; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 25, 31; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/31, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, I/543; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 508-509; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zehira fi'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/18.

⁴⁵⁹ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/206; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 140; Çetin, *Kur'ân-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 232; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 271; Karakılıç, *Tecvîd İlmi*, s. 208; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 242.

⁴⁶⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/428; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, II/206; Öztoprak, *Kur'ân Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 242; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 140; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, s. 271.

⁴⁶¹ İbn Mehrân, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 29; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/329, 330, 427-428; İbn Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, I/146-149; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ*, I/259; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 25, 32; Bennâ Dimyâtî, *İthâfû Fudalâi'l Beşer fi'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/31, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fi Ulûmi'l Kur'ân*, I/543; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 510; Kâdî, *el-Büdüru'z-Zehira fi'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14; Muhaysin, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tevcihihâ*, I/19.

el-Hulvânî, Ebu't-Tîb b. Hamdan, Ebû Bekir Muhammed b. Vüheyb es-Sakafî gibi âlimlere de hem hadîs hem de kırâat dersleri vermiş ve rivâyet etmiş olduğu hadîsler de güvenilir olarak kabul edilmiştir.⁴⁶²

3.2.3. İmâm Halef:

Adı Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'lebe el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr'dır. Kırâat İlmindeki rumuzu "خل" harfleri ile gösterilir.⁴⁶³ Ebû Muhammed Halef b. Hişâm 150/767'te doğmuş, Cemâziyelâhir H. 229 (M. 2 Mart 844)'da Bağdat'ta vefat etmiştir. Cenaze namazı kılındıktan sonra sevenleri tarafından Bağdat'ta bulunan Künâse mezarlığına defnedilmiştir.⁴⁶⁴ Ebû Muhammed, Kırâat İlminde 10. İmam olması hasebiyle Halefû'l-Aşır künyesi ile şöhret bulmuştur. Aynı zamanda Kırâat-ı Seba'nın 6. imamı olarak kabul edilen İmam Hamza'nın da 1. râvisidir. Bu sebepten gerekli bilgiler İmam Hamza bölümünde verilmiştir.⁴⁶⁵

3.2.3.1. Râvîleri:

3.2.3.1.1. El-Verrâk:

Adı İshâk b. İbrahîm el-Verrâk'dır (ö. 288/899). Kırâat İlmindeki rumuzu "سح" harfleridir.⁴⁶⁶ Kırâat İlminde rusuh sahibi olabilmek için dönemin meşhur iki âlimi Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'lebe ve Velid b. Müslim'in hizmetinde senelerce bulunmuş ve onlardan azami derecede istifade etmiştir. Derslerdeki üstün kabiliyeti ve gayretiyle Halef b. Hişâm'ın dikkatini çekmiş ve zaman içerisinde üstadının birinci râvîsi olma şerefine nail olmuştur. İlimdeki şöhretinin artmasıyla beraber talebe halkası da genişleyen el-Verrâk, Halef b. Hişâm'ın oğlu olan

⁴⁶² Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/428; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/259; Birişik, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 140; Öztoprak, *Kur'an Kırâati-Kırâat-ı Aşera*, s. 243; Karakılıç, *Tecvîd İlmi*, s. 209; Çetin, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, s. 233.

⁴⁶³ İbn Mehrân, *el-Ğâye fî'l-Kırâati'l-Aşır*, s. 30-31; Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/419-422; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşır*, I/150-153; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşır*, s. 25; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/246; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fî'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/31, 78; Râfî, *I'câzü'l Kur'an ve'l Belâgatü'n-Nebeviyye*, s. 52; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'an*, I/543; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 387, 395, 397, 401, 513; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fî'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14.

⁴⁶⁴ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/419-422; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/246-247.

⁴⁶⁵ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/419-422; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/246-247.

⁴⁶⁶ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/141; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşır*, I/150-153; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşır*, s. 25, 32; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fî'l Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/31-32, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'an*, I/544; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 514; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zêhira fî'l Kırâati'l Aşri'l Mütevâtira min Tarîkayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14.

Muhammed b. İshak, Ali b. Musa es-Sekafî, Muhammed b. Abdullah en-Nekkâş ve İbn Şenebûz gibi kimselerin de âlim olmasında büyük emeği olmuştur.⁴⁶⁷

3.2.3.1.2. İdrîs:

Adı İdrîs b. Abdulkerim el-Haddâd'dır (ö. 292/905). Kırâat İlmindeki rumuzu "سه" harfleri ile gösterilir.⁴⁶⁸ Kırâat tahsiline hocası İmam Halef'ten başlamış ve râvilik derecesine kadar yükselmiştir. İmam Halef'in oluru ile onun ikinci râvisi olma şerefine erişmiştir. İdrîs b. Abdulkerim, hocasının izni ile Hamza kırâatında da kendisini yetiştirerek ders verecek seviyeye gelmiştir. İdrîs b. Abdulkerim'in mesleği demircilik olduğu için "Haddâd" lakabıyla şöhret bulmuştur. Ayrıca Ebu'l-Hasen künyesi ile de tanınmaktadır.⁴⁶⁹

İdrîs b. Abdulkerim el-Haddâd, Kırâat ilimlerinin teşekkül sürecinde yaşamış olması ve bu ilimlerin gelişmesinde büyük emekleri olması hasebiyle Kırâat İlminde ayrı bir yere sahiptir. Bunun başlıca sebebi; Kırâat-ı Seba'nın ilk temel eseri olarak kabul edilen *Kitâbü's-Seb'a*'nın yazarı İbn Mücahid ve kırâatta otorite olarak kabul edilen âlimlerden İbn Miksem ve İbn Şenebuz gibi şöhretli âlimleri yetiştirmesini örnek gösterebiliriz. Ancak bu meşhur isimlerden başka Musa b. Ubeydillah el-Hakani, Muhammed b. Hasan en-Nakşi, Ahmed b. Osman b. Buyan gibi kimselerin yetişmesinde de büyük emeği vardır.⁴⁷⁰

İdrîs b. Abdulkerîm; Âsım b. Musa b. Abdillâh ez-Zübeyrî, Ahmed b. Hanbel ve Yahyâ b. Maîn gibi dönemin meşhur âlimlerinden de belli bir süre Hadis İlmi okumuş ve bu âlimlerden de hadis rivâyetinde bulunmuştur. Ancak Hadis İlmindeki asıl ihtisasını, hocası İmam Halef'ten uzun yıllar ilim tahsil ederek yapmıştır. Kendisi de hadis alanında Ebû Ali es-Savvâf, Ahmet b. Selman en-Neccâd, İsmail b. Ali el-Hutabi, Ebû Bekir ibn Enbarî gibi şöhret olmuş birçok âlim yetiştirerek hizmet

⁴⁶⁷ İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/141.

⁴⁶⁸ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/499; İbn Cezerî, *en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, I/151-152, 153; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/140-141; İbn Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr*, s. 25, 32; Bennâ Dimyâtî, *İthâfî Fudalâi'l Beşer fî'l-Kırâati'l Erbe'ate Aşar*, I/32, 78; Zerkânî, *Menâhilü'l İrfân fî Ulûmi'l Kur'ân*, I/544; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 519; Kâdî, *el-Büdûru'z-Zéhira fî'l Kırâati'l Aşri'l Müevâtira min Tarikayi's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, s. 13-14.

⁴⁶⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/499; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/140; Hârûf, *el-Müeyesser fî'l-Kırâati'l-Erba' Aşera*, s. 519.

⁴⁷⁰ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/499; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/140; Birişık, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, s. 141-142; Öztoprak, *Kur'ân Kırâatu-Kırâat-ı Aşera*, s. 253.

etmiştir. Darakutnî; İdrîs b. Abdulkerîm'in hadis rivâyetinde sika râvîlerden de sika olduğunu ifade eder.⁴⁷¹

⁴⁷¹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr*, I/499; İbn Cezerî, *Ğâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/140; Hârûf, *el-Müyesser fi'l-Kirâati'l-Erba' Aşera*, s. 519.

SONUÇ

Dünyada kullanılan en eski dillerden birisi de Arapça'dır. Bu dilin kendine özgü birçok kuralları vardır ve bu kurallar her bir lehçe içerisinde farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, hareke ve telâfuz farklılığından kelime ve anlam farklılığına kadar geniş bir alanda meydana gelmektedir. Bu durum; Arap dili açısından yadsınacak bir durum değil, bilakis bir zenginliktir. Esasen her dilde aynı durumdan söz etmek mümkündür. Mütevâtir Kırâatlar olarak adlandırılan yedi kırâatın oluşması bu lehçe farklılıklarından meydana gelmektedir ve bu ruhsat bizzat Hz. Peygamber tarafından verilmiştir.

Kırâat İlmi, kırâat kelimesinin mânâsından da anlaşılacağı gibi Kur'ân-ı Kerîm'in tilâyetiyle ilgili ilimleri ihtiva eder. Kırâat İlminin başlangıcı bir anlamda Hz. Peygamber'in risaletiyle başlamıştır denilebilir. Çünkü bu dönemde Kur'ân, Kureyş lehçesiyle okunup öğretilmiş ve bu süreç Peygamberliğin son dönemine kadar bu şekilde devam etmiştir.

Mütevâtir Kırâatlar denildiğinde doğal olarak akla yedi farklı kırâat ekolü gelmektedir. Bunun en açık delili ise; Kur'ân'ın yedi harf üzere indirildiğini bildiren hadîstir. Bu hadîs, tevâtür derecesindedir. Kur'ânda yedi harf kavramı ile imâle, işmam, tefhim, teshil, med ve kasır gibi kelimelerin fonetik uslubuyla ilgili farklılıklar olmak üzere, kelimelerin iskeletinde meydana gelen değişiklikler ifade edilir. Yedi harfle ilgili olarak verilen bu ruhsatın nedeni; Müslümanlara, Kur'ân kırâatında kolaylık sağlayarak Kur'ân'ın, muhtelif kabile ve toplumlar arasında hızla yayılmasına zemin hazırlamaktır. Bu ruhsat, bazı hadîslerden de anlaşılacağı üzere, Hicretten sonra Medîne'de farklı farklı kabilelerin Müslüman olması sonucu zarûri olarak verilmiştir. Verilen bu ruhsat neticesinde Kur'ân'ın anlaşılması kolaylaşmış ve farklı toplumlar arasında hızla yayılarak insanların İslam'a bölük bölük girmeleri sağlanmıştır. Bu ruhsat sonraki dönemlerde yapılan kırâat çalışmalarına da temel teşkil etmiştir.

Hz. Osmân'ın Mushafi, son "arza" ve Kureyş lehçesi esas alınarak istinsah edilmiştir. Ancak bu işlem sırasında nokta ve hareke konulmaktan kaçınılarak diğer sahih kırâatların okunmasına da müsâde edilmiştir. Müsâde edilen bu kırâatlara; mütevâtir ve meşhur kırâatlar denilmektedir. Mütevâtir Kırâatlar yedi, meşhur kırâatler ise üç tanedir. Bunlardan mütevâtir olanına Kırâat-ı Seba', mütevâtir ve

meşhur kırâatların birleşmesiyle oluşturulan kırâatlara da Kırâât-ı Aşere denilmiştir. Bu kırâatların hepsi kabul edilmekle beraber, en sahih olanı mütevâtir kırâatlardır. Bunun nedeni kırâatların sıhhat dereceleriyle alakalı olmasıdır. Müslümanlar yedi harf ruhsatıyla verilen kırâat farklılıklarından, mütevâtir kırâatlar dâhilinde Kur'ân-ı Kerîm-i okuma ve anlama gayreti içinde olmalıdırlar.

Hz. Peygamber'in Ramazan aylarında Hz. Cebrâil'e, Kur'ân-ı "arz ve semâ usûlü" ile okuması sonucunda Kur'ân-ı Kerîm günümüze kadar korunarak gelmiştir. Kırâât İlmi, içerik itibariyle oldukça zengin bir ilim dalıdır. Çünkü Kur'ân'ın hem tefsiriyle hem de hükmüyle alakalı ilimlerde önemli bir yere sahiptir. Kırâât İlmi, özü itibariyle nakli ilimlerden olduğu için bu güne kadar telif edilen eserlerde genel olarak bir veya birkaç imamının okuyuş vecihlerini ya da mütevâtir kırâatlarla diğer kırâatların farklarını veya bu minhal üzere olan konuları içermektedir.

İslam dünyasında makbul kırâatlar için "tevâtür"ün şart koşulması, sonraki dönemlerde âlimler tarafından yapılan içtihatla olmuştur. Ancak yapılan bu içtihadı, genel anlamda kabul edenler olmasına rağmen tenkit edenler de olmuştur. Bunun nedeni ise, Mütevâtir ve Meşhur Kırâatlar içerisinde nice okuyuş vecihleri vardır ki rivâyet senetlerinde tekil kaldıkları için bu özelliği taşımamaktadırlar. Eğer bizler bu kriteri esas alacak olursak bütün rivâyet senetlerinin mütevâtir olması gerekecektir ki bu durumda birçok sahih kırâat makbul sayılmayacaktır. Bu yüzden Mütevâtir ve Meşhur Kırâatlar denildiği zaman akla, kurrâ rivâyet senetlerini naklederken bütün rivâyetlerin tevâtür derecesinde olmadığı bilinmesi gelmelidir. Dolayısıyla da Mütevâtir ve Meşhur Kırâatlar denildiği zaman bir vecihle de olsa Arapça'ya veya Osmân mushafına uygun ve senet bakımından da sahih olan kırâat ekollerinin anlaşılması gerekir. Bu özellikleri taşıyan bütün kırâat ekolleri sahih kabul edilmiştir. Bu husus şöyle de anlaşılabilir; Hz. Peygamber Kureyş lehçesiyle okumuş ve diğer kırâat vecihleriyle de okunmasına izin vermiştir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in Kureyş lehçesinden başka lehçelerle okunmasını yasaklayan ne bir hadîs ne de ashabtan herhangi bir rivâyet vardır.

İslam âlimleri, Fıkıh, Tefsîr ve diğer naklî ilimlerde mütevâtir ve meşhur kırâatları delil olarak kabul ederlerken, bu on kırâatın dışında kalan diğer kırâat vecihlerinde ise ihtilaf etmişlerdir. Bu kırâatları delil olarak kabul eden fıkıh ekolleri Hanefiler ve Hanbelilerdir. Bu on kırâatın dışında kalan diğer kırâat vecihlerini kabul

etmeyen fıkıh ekoleri ise Şafîiler ve Mâlikîlerdir. Kanaatimize göre bu iki görüşten isabetli olanı Hanefiler ve Hanbelilerin görüşüdür. Çünkü sahih kabul edilmeyen bu kırâat vecihleri, kırâat âlimleri tarafından ortaya konan üç şarttan en az birisine uyması gerekmektedir. Dolayısıyla delil olarak kabul edilmesinde herhangi bir sıkıntı yoktur. Eğer kırâat vecihleri ortaya konan üç şarttan en az birisine uymuyorsa o zaman mevzu kırâatlar grubuna gireceklerdir ki bu durumda bırakın delil olmalarını okunmaları bile caiz olmaz.

Bazı kimseler, Kur'ân-ı Kerîmin tilâvetinde olan farklı kırâat vecihlerine muhalefet etmektedirler. Bunun nedeni, Âsım Kırâatının Hafs rivâyetini esas alarak, diğer kırâatları bu kırâat vechine göre kıyas etmeleridir. Bu durumda, diğer kırâatlardaki farklılıklar sanki Kur'ânın korunması hususunda bir şüphe uyandırdığından âlimlerin bu kırâat vecihlerini babul etmemelerine neden olmuştur. Böyle bir ön yargıya kapılmalarının sebebi; Kur'ân-ı Kerîm'in sadece Âsım Kırâatı üzerine vahyedilip sonraki nesillere de bu şekilde ta'lim ettirildiğini zannetmelerinden kaynaklanmaktadır. Halbuki ilk dönemlerde Âsım kırâatı günümüzdeki kadar meşhur değildi. Bu süreç, Osmânî devletinin etkisi ve diğer milletlerin de kabulüyle günümüzdeki şöhretine zaman içerisinde ulaşmıştır. Bilinmesi gereken diğer bir husus ise, Âsım kırâatının sıhhat derecesi ne ise diğer altı kırâatın sıhhat derecesi de odur. Diğer bir husus ise meşhur kırâatlar diye isimlendirilen diğer üç kırâattında sahih kabul edilmesine rağmen bu kırâatlerin sıhhat derecesi âlimler tarafından Mütevâtir kırâatlar kadar makbul sayılmamıştır.

Günümüzde Kırâât-ı Seb'a ve Kırâât-ı Aşere okuyuşları günlük hayatta kullanılmamaktadır. Bunlardan sadece üç kırâat günümüzde pratik hayatta okunmakta ve de okutturulmaktadır. Bunlar: Âsım'ın Hafs rivâyeti ki bugün Müslümanların geneli tarafından okunmakta ve dünyadaki Mushafların çoğunluğu da bu kırâata göre basılmaktadır. Mısır hariç, Kuzey Afrika'nın bazı yerlerinde Verş rivâyeti ile Nâfi'nin kırâatı okunmaktadır. Bu bölgelerde yazılan mushaflar da, kendi kırâatlarına göre basılmakta ve buna göre ta'lim ettirilmektedir. Ebû Amr'ın kırâatı ise Sûdan'ın Mısır'a yakın olan kesimlerinde okunmaktadır.

Yukarıda zikrettiğimiz bu üç kırâatın dışında kalan diğer kırâatlar ise sadece ilmi ve tarihi ehemmiyetini muhafaza etmek için çeşitli eğitim kuruluşlarında bu sahada ihtisas sahibi kimseler tarafından okunmakta ve okutturulmaktadır.

Bu hususla ilgili olarak Őu açıklama yapılabilir: Kırâat ilimleri ehil kimseler tarafından bu işe gönül veren kimselere aktarılmasıyla farklı kırâatların uygulamalı olarak devam ettirilmesi, zaman içerisinde unutulmasını veya tahrif edilmesini engellemektedir. Aynı zamanda Kur'ân tefsiri ile meşgul olan kimselerin de âyetlerde varolan farklı anlamları ortaya çıkarmada kırâat farklılıklarını dikkate alarak tefsir etmeleri de önemli bir husustur. Bu yüzden bütün kırâat ekollerinin kısa bir tanımını, etkin oldukları bölgeleri ve zaman dilimlerini kurucularına nisbet ederek incelemeye çalıştık. Sonuç olarak, belli kimseler tarafından Mütevâtir ve Meşhur Kırâatların okunması ve okutturulması zarûridir. Ancak bu ilimlerin halk tarafından okunup, okutturulmasını istemek; hem imkânsız hem de faydasızdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Adıgüzel, Mehmet, *İmam Nâfi ve Kırâatının Özellikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Erzurum ts.,
- Akdemir, Mustafa Atilla, “Kırâat-Resmu’l-Mushaf İlişkisi”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, Ensar neş., İstanbul 2002.
- Akdemir, Mustafa Atilla, *Kırâat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, 2. Baskı, MÜİFVY, İstanbul 2005.
- Alemdar, Yusuf, *Osmanlı’da Dâru’l-Kurrâ Müessesesi ve Kırâat öğretimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE., Ankara 2003.
- Alfiyyü’l-İmam Ahmed, *Tarih ve Dilbilimi Kaynakları Işığında Kur’ân’ın 10 Kırâatı*, İnkılâb yay., İstanbul 2010.
- Askerî, Hasan b. Abdillâh b. Saîd, *Tashîfâtü’l-Muhaddisîn*, tahk: Muhammed Münîre, el-Matbaatü’l-Arabiyyeti’l-Hadîse, Kâhire 1983.
- Aydüz, Davud, “Kur’ân’ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmi Dergi Kur’ân Özel Sayısı”, *Kur’ân-ı Kerîm’in İki Kapak Arasında Bir Mushaf Halinde Cem’ Edilmesi*, DİBY., 2. Baskı, Ankara 2012.
- Aysî, Ebû Bekr Abdullâh İbn Ebî Şeybe b. Muhammed, *el-Kitâbu’l-Musannef fi’l-Ehâdisi ve’l-Âsâr*, tahk: Kemal Yusuf el-Hut, Dâru’t-Tac, 1. Baskı, Beyrût 1989.
- Baş, Erdoğan, *Ahfeş ve Kırâatlar*, Rağbet yay., İstanbul 2012.
- Bâzmûl, Muhammed b. Omer b. Sâlim, *el-Kırâat ve Eseruhâ fi’t-Tefsîri ve’l-Ahkâm*, Doktora tezi, Ümmü’l-Kurâ Üniv., Mekke h. 1416.
- Benna, Dimyatî Ahmed b. Muhammed, *İthâfî Fudalâi’l-Beşer fi’l-Kırâati’l-Erbe’ate Aşer*, tahk: Şaban Muhammed İsmail, Alemü’l-Kütüb, 2. Baskı, Beyrut 2007.
- Birişik, Abdülhamit, *Kırâat İlmi ve Tarihi*, 2. Baskı, Emin yay., Bursa 2014.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Kur’ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Âmiller*, Doktora Tezi, AÜİFY, Ankara 1968.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, AÜİFY, Ankara 1971.
- Çağıl, Necdet, *Kur’ân Belağatı ve Fonotiği Yönünden Kırâatlar*, Doktora Tezi, AÜSBE, Erzurum ts.
- Çetin, Abdurrahman, *Endülüslü Âlim Ebû Amr Ed-Dânî ve Kırâat İlmindeki Yeri*, Ensar neş., İstanbul 2015.
- Çetin, Abdurrahman, *Kırâatların Tefsire Etkisi*, Ensar neş., İstanbul 2012.
- Çetin, Abdurrahman, *Kur’ân-ı Kerîm’in İndirildiği Yedi Harf ve Kırâatlar*, Ensar neş., İstanbul 2005.
- Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İsam yay., İstanbul 2011.

- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd, *Câmiu'l Beyân fi'l Kırâati's-Seb'i'l Meşhûra*, tahk: Muhammed Sadûk Cezâirî, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût 2012.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Said, *et-Teysîr fi'l Kırâati's-Seb'*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 3. Baskı, Beyrût 2010.
- Dânî, Ebû Osman b. Said, *el-Mukni' fî Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr*, Daru't-Tedmüriyye, 1. Baskı, Riyâd 2010.
- Demirci, Muhsin, *Kur'ân Tarihi*, 3. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2010.
- Demirci, Muhsin, *Kur'ân'ın Temel Konuları*, MÜİFVY, 2. Baskı, İstanbul 2003.
- Hamîdullâh, Muhammed, *Mecmûati'l Vesâiki's-Siyâsiyye li'l Ahdi'n-Nebî ve'l Hilâfeti'r-Râside*, Dâru'n-Nefâis, 6. Baskı, Beyrût 1987.
- Hârûf, Muhammed Fehd, *el-Müeyesser fi'l-Kırâati'l-Erba' Aşara*, Dâru'l Kelimi't-Tayyib, 1. Baskı, Dimeşk-Beyrût 2000.
- Hastaoğlu, Kâdîr, *Meşhur Kırâatlerden Ebû Ca'fer'in Kırâati*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, HÜSBE, Şanlı Urfa 1997.
- İbn Cezerî, Ebu'l Hayr Muhammed b. Muhammed b. Ali, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l Kurrâ*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût 2006.
- İbn Cezerî, Ebu'l Hayr Muhammed b. Muhammed b. Alî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, hâşiye: Abdullâh Muhammed Halîlî, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrût 2008.
- İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, tahk: Ali Muhammed Dabbâğ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4. Baskı, Beyrut 2011.
- İbn Cezerî, Muhammed b. Muhammed, *Müncidü'l-Mukri'in ve Mürşidü't-Tâlibîn*, Daru Alemi'l Fevaid, 1. Baskı, Mekke hicri 1419.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman, *el-Muhteseb fî Tebyîni Vücûhi Şevâzzi'l-Kırâati ve'l-İzâhi minhâ*, tahk: Ali Necdî Nâsif, Abdulfettâh İsmail, Şelebî, Matbaatü Ehrabu't-Ticâriyye, Kâhire 1994.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, Ammân ts.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Daru İhyai't-Türasi'l Arabi, 3. Baskı, Beyrut ts.
- İbn Mehrân, Ebû Bekr Ahmed b. el Huseyn, *el-Ğâye fi'l-Kırâati'l-Aşr*, tahk: Ahmed Ferîd Mezîdî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, Beyrût 2007.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekir Ahmed b. Mûsa, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât*, tahk: Şevki Dayf, Dâru'l-Meârif, Kâhire 1972.
- İbn-i Hemmam, Ebu Bekr Abdi'r-Rezzak San'ani, *el-Musannef*, tahk: Habibü'r-Rahman el-A'zami, Menşûrâtü'l Meclisi'l İlmî, ys ts.
- İmamoğlu, İbrahim Hakkı, *Celâleddîn Es-Suyûtî ve Kur'ân İlimlerindeki Yeri (El-İtkân Örneği)*, Basılmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara 2011.

- Kâdî Abdulfettâh Abdülgani, *el-Büdüru'z-Zêhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min tarîki's-Şâtibiyyeti ve'd-Dürra*, tahk: Usame Heysem Ataya, Daru'l Beyrutî, 1. Baskı, Dimeşk 2007.
- Karaçam, İsmail, “Kırâatların İntikali”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, Ensar neş., İstanbul 2002.
- Karaçam, İsmail, *Kırâat İlminin Kur'ân Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kırâatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, 2. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2013.
- Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzûlü ve Kırâatı*, 4. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2012.
- Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, 18. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2010.
- Karakılıç, Celaleddin, *Tecvîd İlmi*, Kalkan mat., 7. Baskı, Ankara 2012.
- Kastalânî, Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr Şihâbüddin, *Letâifü'l-İşârât li Fünûni'l-Kırâât*, tahk, Merkezü'd-Dirâseti'l Kur'âniyye, Mücemmau'l Melik Fehd li Tıbbâti'l Mushafî's-Şerîf, Medîne ts.
- Kaya, Osman, “Kur'ân'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahruf'us-Seb'a”, *CÜİFD*, Sivas 2004.
- Kaysî, Mekkî b. Ebi Talib Hammuş, *el-İbane an Meani'l Kırâât*, Dâru Nehda, Kâhire ts.
- Kaysî, Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş, *el-Keşfü an Vücûhi'l-Kırâati's-Seb' ve İlelihâ ve hıccihâ*, tahk: Muhyiddin Ramazân, Dâru'r-Risâleti'l Âlemiyye, 1. Baskı, Dimeşk 2013.
- Ken'ân, Muhammed Ahmed, *Kurratü'l Ayneyn alâ Tefsîri'l Celâleyn*, Dâru'l Beşâiri'l İslâmiyye, 6. Baskı, Beyrût 1997.
- Keskioğlu, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'ân-ı Kerîm Bilgileri*, 6. Baskı, TDVY., Ankara 2012.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, *Makâlâtü'l-Kevserî*, Darü's-Süreyya, 1. Baskı, Dimeşk-Beyrut 1997.
- Kurtubî, Ebû Omer Yusuf b. Abdi'l-Berr Nemrî, *el-İstîâb fi Esmâi'l Ashâb*, Dâru'l Fikr, Beyrût 2006.
- Makdisî, Ebû Şâme, *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmin teteallaku bi'l Kitâbi'l Azîz*, Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, 1. Baskı, Beyrût 2003.
- Mar'aşlı, Yûsuf, *Ulûmu'l Kur'ani'l Kerim*, Dâr'ul-Marife, 1. Baskı, Beyrût 2010.
- Molla Hüsvrev Muhammed b. Ferâmûz, *Mir'âtü'l Usûl fi Şerhi Mirkâti'l Vüsûl*, Fazilet Neşriyât (Der Seâdet'in 1312 tarihli aslına uygun basımı), ts.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim, *el-İrşâdâtü'l-Celiyye fi'l-Kırâati's-Seb' min tarîki's-Şâtibiyye*, Daru Muhaysin, 1. Baskı, Kâhire 2005.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim, *el-Mühezzeb fi'l Kırâati'l Aşri ve Tescîhihê*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, Kâhire ts.

- Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Fi Rihâbi'l-Kur'ân*, Daru'l Cil, Beyrut ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şerif, *Sahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, tahk: Muhammed Mar'ı, Dâru'l Feyhâ - Dâru'l Menhel Nâşirûn, Dâru'l Menhel Nâşirûn, 1. Baskı, Dimeşk 2010.
- Okumuş, Mesut, "Kur'ân İmlâsının Gelişim Süreci Üzerine Bazı Tesbit ve Değerlendirmeler", *HÜİFD*, Çorum 2010, c. 9, sayı: 17.
- Okuyar, Murat, *Kırâatlar Açısından Elmalılı ve Çantay Meallerinin Değerlendirilmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, AÜSBE, Erzurum 2012.
- Önder, Mustafa Kemal, *Ebu'l-Berekat en-Nesefti'nin Kırâattaki Yeri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, SDÜSBE, Isparta 2002.
- Önen, Hacı, "Ebû Amr Ed-Dâni'ye Göre Yedi Harfin Anlamı" *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi-www.e-sarkiyat.com- ISSN: 1308-9633*, sayı: XI, ys., 2014.
- Önen, Hacı, "Yedi Harf ve Kırâatın Kesiştiği ve Ayrıldığı Noktalar", *DEÜSBED.*, Sayı: 11, İzmir 2014.
- Özdeş, Talip, *Kur'ân ve Nesh Problemi*, Fecr yay., Ankara 2005.
- Öztoprak, M. Sirâceddin, *Kur'ân Kırâatı-Kırâat-ı Aşere*, Beyan yay., 2. Baskı, İstanbul 2012.
- Râfîî, Mustafa Sâdık, *I'câzü'l-Kur'ân ve'l-Belâğâtü'n-Nebeviyye*, Dâru'l Kitâbi'l Arabî, 9. Baskı, Beyrût 1973.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî ulûmi'l Kur'ân*, Dâru'l Cil, Yeni Baskı, Beyrût ts.
- Sicistânî, Ebû Bekr Abdullah İbn Ebî Dâvûd Süleyman İbnü'l-Eş'as, *Kitâbü'l-Mesâhif*, Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, Beyrût ts.
- Subhî Sâlih, *Kur'ân İlimleri*, Terc: M. Said Şimşek, Kitap Dünyası yay., İstanbul 2008.
- Subhî Sâlih, *Mebahis fî Ulumi'l Kuran*, Daru'l İlmî li'l Melayin, Yeni Baskı, Beyrût 2014.
- Sübkî, Tâcüddin Abdülvehhab b. Ali, *Cem'u'l Cevami' fî Usuli'l Fıkh*, Dâru'l Kütübi'l İlmîyye, 2. Baskı, Beyrût 2003.
- Süyûtî, Celâleddin, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tahk: Şuayb Arnaut, Müessesetü'r-Risale Naşirun, 1. Baskı, Dimeşk 2013.
- Süyûtî, Celâleddin, *Tedrîbu'r-Râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, tahk: Muhammed Eymen b. Abdillâh Şebravi, Dâru'l Hadis, Kâhire 2010.
- Şâhîn, Abdussabûr, *el-Kırâatü'l Kur'âniyye fî Dav'i İlmî'l Lügati'l Hadîs*, Mektebetü'l Hancî, Kâhire 2006.
- Şâtîbî, Kâsım b. Fîrruh b. Halef b. Ahmed Endelûsî, *Hirzü'l Emânî ve Vechü't-Tahânî*, Dâru'l-Gavsâni li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 1. Baskı, Beyrût 2014.

- Şeref, Cemâlüddîn Muhammed, *el-Kırâatu'l Seb'u'l Mütevâtira min Tarîki's-Şâtibiyye*, Darü's-Sahâbe li't-Türâs, ts.
- Şiblî, Abdü'l Fettah İsmail, *Resmü'l Mushafî'l Osmânî ve Evhâmü'l Müsteşrikîn fî Kırâati'l Kur'ân-Devâfiuhê ve Def'uhê*, Mektebetü Vehbe, 4. Baskı, Kâhire 1999.
- Şiraz, M. Nazım, “Hadislere Güveni Teyit Etme Noktasında Hadis Alma Usullerinden Sema ve Kırâat Yolları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi V*, sayı: 2, ys., 2005.
- Taşköprizâde Ahmed b. Mustafa, *Miftâhu's-Seâde ve Mısbâhü's-Siyâde fî Mevdûâti'l-Ulûm*, Daru'l Kütübi'l İlmîyye, 1. Baskı, Kâhire 1985.
- Temel, Nihat, “Kırâat ve Tecvid İlmine Ait Eserlerin Sistematiği”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, Ensar neş., İstanbul 2002.
- Temel, Nihat, *Kırâat ve Tecvid İstîlâhları*, MÜİFVY., 3. Baskı, İstanbul 2013.
- Temel, Nihat, *Kur'ân Kırâatında Vakf ve İbtidâ*, MÜİFVY., 2. Baskı, İstanbul 2009.
- Tetik, Necati, “Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler”, *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları VI*, Ensar neş., İstanbul 2002.
- Ünal, Mehmet, “Kur'ân'ın Nüzûlünün 1400. Yılı Anısına Diyanet İlmi Dergi Kur'ân Özel Sayısı”, *Kur'ân Kendisini Nasıl Tanıtır*, 2. Baskı, DİBY., Ankara 2012.
- Ünal, Mehmet, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Kırâat Farklılıklarının Rolü*, Fecr yay., Ankara 2005.
- Yıldırım, Suat, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, 7. Baskı, Ensar neş., İstanbul 2011.
- Yüksel, Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, 2. Baskı, MÜİFVY., İstanbul 2012.
- Zarzûr, Adnân, *Ulûmu'l-Kur'ân*, el-Mektebu'l-İslâmî, 1. Baskı, Beyrût 1981.
- Zehebî, Şemsüddîn Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Ma'rifetü'l Kurrâi'l Kibâr ale't-Tabakâti ve'l A'sâr*, tahk: Tayyar Altıkulaç, İslam Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1995.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kuteybe, 3. Baskı, Dimeşk 2010.
- Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdillah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, tahk: Ebu'l Fazl Dimyatî, Dâru'l Hadis, Kâhire 2006.

ÖZGEÇMİŞ

1982 doğumluyum. Çocukluk yıllarım Bayburt'un Demirözü ilçesi'nin Kavaklı köyünde geçmiştir. İlkokul hayatıma köyde başladım. Daha sonra Babamın işleri nedeni ile Bursa'ya taşındık. İlkokulu 1992 yılında Bursa'da bitirdikten sonra İstanbul'a giderek hâfızlık yapmaya başladım. 1997'de Bursa İ.H.L'de ortaokul okurken hâfızlık diplomamı aldım.

Lise hayatıma Bursa Yıldırım Beyazıt Süper Lisesinde devam ettim. 2003 yılında mezun oldum. 2011 yılında Ankara İlahiyat Fakültesinden mezun oldum. 2012 yılında İlhan Tok Hocaefendiden Tashihi Huruf eğitimini bitirdim ve Tashihi Huruf diploması aldım. Evli ve bir çocuk babasıyım. Aynı zamanda M.E.B'de öğretmen olarak görev yapmaktayım.

Yüksek lisans eğitimine 2012'de Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında başladım. Yrd. Doç. Dr. Mehmet Altuntaş hocamın danışmanlığında "Mütevâtir ve Meşhur Kırâat İmâmları" başlıklı bu tez çalışması ile Yüksek Lisans eğitimine devam etmekteyim.

İletişim Bilgileri:

Adres: Amed cd. No: 222/A. Daire: 10. Derik / MARDİN

E-posta: bulutcabir@gmail.com